NEDERLANDSCHE KUNST

Een reeks artistieke handboeken
onder redactie van
JOH. VORRINK

PIET C. WAGNER '19

Dr. J. Prinsen J.Lzn

DE OUDE EN DE NIEUWE HISTORISCHE ROMAN IN NEDERLAND

A. W. SIJTHOFF'S UITGEVERSMIJ. LEIDEN

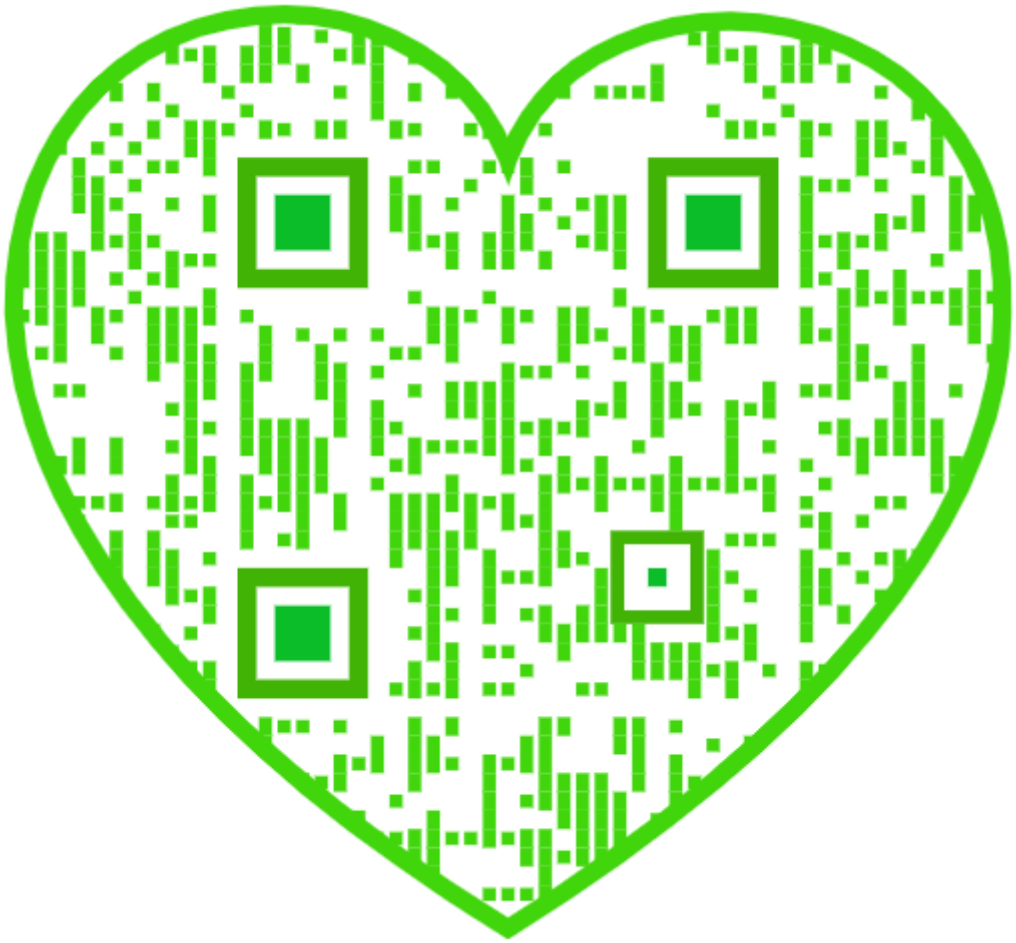

DE OUDE EN DE NIEUWE HISTORISCHE ROMAN IN NEDERLAND

NEDERLANDSCHE KUNST

Een reeks artistieke handboeken

ONDER REDACTIE VAN

JOH. VORRINK

I

A. W. SIJTHOFF'S UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
LEIDEN

J. PRINSEN J.Lzn.

DE OUDE EN DE NIEUWE HISTORISCHE ROMAN IN NEDERLAND

A. W. SIJTHOFF'S UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
LEIDEN — 1919

I

DE historische roman is een verschijnsel van na het midden der 18de eeuw; hij behoort tot de tweede Renaissance. Dat kon ook moeilijk anders, daar eerst in deze periode de historische wetenschap tot haar volle ontwikkeling komt. En zonder deze geen historische roman, een zoodanige namelijk, waaraan de eisch kan gesteld worden: Hij make gansch een tijdperk uit het verleden weer levend, in den vollen rijkdom van al wat er in omging, idealen en vooroordeelen, zeden en gebruiken; hij geve voor een oogenblik de illusie, dat we tijdgenooten zijn van een voorbijgegaan leven, van een vergeten beschaving [1]).

Dit is niet te bereiken enkel met dichterlijk gevoel, met het pure beeldend en componeerend vermogen ; daarvoor is grondige, wel bewuste kennis noodig, die de kunstenaar in den regel wel niet langs eigen wegen zal gaan opsporen, maar bij den historicus zoeken en vinden moet.

Scherp kritisch onderzoek van al wat maar tot het juiste begrip van personen en toestanden kan bijdragen, gepaard aan voorzichtig ontleden, wikkend en wegend samenstellen,

---

[1]) Louis Maigron, Le roman historique à l'époque romantique, essai sur l'influence de Walter Scott. Paris, 1898, p. 311.

geleid door diep psychologisch inzicht, moeten aarzelend brengen tot den wederopbouw van het in puin gestorte, vergane leven, waarvan de brokstukken vaak naar de vier hemelstreken verstrooid en onder stof en struiken verborgen zijn. En is de restauratie eenmaal volbracht, dan zal ook de meest kundige bouwmeester steeds blijven twijfelen, of hij zich niet heeft vergist, of sommige onderdeelen niet anders in elkaar hebben gezeten dan zijn vlijtig zoeken, zijn speurend vernuft hem ingaven ; ook dan nog zullen er steeds vakken openblijven, waarbij een eerlijk niet-weten weigert met de fantasie aan te vullen, wat het niet volkomen verantwoorden kan.

Mogen sommige historie-schrijvers der eerste Renaissance groote Italianen en Duitschers, in beginsel de eenige juistheid en noodzakelijkheid van deze methode ingezien en betoogd hebben, zelfs naar een enkele loffelijke toépassing in de práctijk hebben gestreefd, eerst in de laatste helft der achttiende eeuw zijn deze beginselen tot volkomen rijpheid gekomen in de West-Europeesche wetenschap ; met de hernieuwde studie der Oudheid gaat gepaard een alom krachtig practisch werken in ieder onderdeel van het verleden in de eenige goede richting, een oordeelkundig verzamelen en systematisch ordenen van bouwstoffen, maar vooral ook de weeropbouw zelf. Wij, Hollanders, moesten wachten tot de dagen van Groen en Bakhuizen, eer ook wij, lang na Duitschland Frankrijk en Engeland, onze groote kritische historische architecten konden aanwijzen.

Alleen het werk van zulke historici levert de bruikbare stof voor den historischen roman, die aanvult met de verbeelding, wat de nauwgezette man der wetenschap niet of slechts aarzelend durft uitspreken, die fijn detailleerend uitwerkt tot een groot bevredigend geheel, waar de wetenschap slechts eenige vaste punten met zekerheid kon aangeven,

of die met vastheid en zelfvertrouwen breeduit schildert de tafereelen waartoe hem het welbewuste kennen en begrijpen van den geschiedschrijver heeft geïnspireerd.

Dit neemt niet weg, dat eeuwen en eeuwen vroeger reeds gansche rijen van verdichtingen ontstonden, waarin historische zaken en personen zijn verwerkt, dat van de oudste tijden af de fantastische geest der menschheid in onbezorgden beeldingsdrang greep naar de heroïsche figuren van het verleden, zonder zich te bekommeren om de absolute waarheid en betrouwbaarheid van wat de traditie bood, dat de dichters van alle tijden in hun lust tot fabuleeren hun eigen levensbeschouwing, denk- en gevoelssfeer hebben verlucht met quasi-historische personen en toestanden Zoo opgevat zijn de Ilias en verschillende boeken der Hebreeuwsche letterkunde reeds historische romans en de weg is lang en vermoeiend tusschen deze en onzen Ary Prins of Van Oordt, doorkronkelend de gansche wereldliteratuur.

De bedoeling van deze studie kan slechts zijn in eenige hoofdlijnen het verschil te doen uitkomen tusschen onzen Nederlandschen historischen roman van de eerste helft der negentiende eeuw en dien, welke uit de omwenteling, die men gewoon is de beweging van '80 te noemen, van zelf is gegroeid. Het zij mij echter veroorloofd vooraf met eenige lijnen de wordingsgeschiedenis van den eersten als algemeen Europeesch verschijnsel aan te geven. Door in hoofdtrekken — enkele meest typeerende natuurlijk slechts, bij een zoo omvangrijke stof — te bepalen, wat de beteekenis was van den Engelschen historischen roman van Scott en daarnaast van den Franschen van Hugo en Flaubert, zullen we trouwens reeds in hoofdzaak het karakter kennen van den onzen in wat hij was of niet zijn kon. Immers ook op dit gebied zijn wij vrij wel geheel afhankelijk van de krachten die de wereldliteratuur beheerschten.

De toekomst blijft de mysterieuze onbekende, en wie verstandig is, heeft daarin leeren berusten. Maar het verleden beschouwt de menschheid als haar eigendom ; overal waar zij komt tot eenig bewust maatschappelijk leven, voelt ze zich in dat verleden vastgegroeid; zij wil zijn geheimen doorvorschen ; ze wil begrijpen, hoe geworden is, wat ze om zich ziet ; ze wil haar genealogie vaststellen. Doch uiterst langzaam groeit het besef van de voortdurende verandering, die leven en ontwikkelen heet.

„Stel u voor," zegt Multatuli, „dat een jongen een drama schreef — M o e d e r s g e b o o r t e b.v. — wees verzekerd dat-i de baker zou laten zeggen : „Mag ik zoo vrij wezen, mevrouw 'n schoone luur aan te doen ?" [1]) Net zooals een kind zich de dingen uit het verleden niet anders kan voorstellen dan in de vormen uit zijn eigen omgeving en uit zijn eigen denksfeer, zoo kan ook eenig deel der menschheid, dat een gemeenschappelijken ontwikkelingsgang doormaakt, in de periode van haar kind-zijn zich van het verleden slechts kinderlijke voorstellingen maken.

In den Heliand treden Christus en zijn apostelen op als een Vorst, als een Keizer Karel met zijn genooten.

Zoo is het Rolandslied, heel de schat van Frankische, Oostersche, Klassieke romans slechts fantastische ineenvlechting van vage tradities in de levenssfeer van hen, wier bestaan ze bestemd waren te veraangenamen. Schildert Breughel niet den kindermoord van Herodes in een Vlaamsch dorp onder de sneeuw, met Vlaamsche hellebardiers? Geeft de Renaissance niet een voorstelling van het huwelijk van Jozef en Maria, ingezegend door een paus? Zoo iets komt natuurlijk niet steeds uit absolute onwetendheid voort. Doch men had eenvoudig geen behoefte aan histo-

[1]) Idee 1060a.

rische waarheid voelde geen drang naar correct weten en begrijpen.

Uiterst langzaam groeit het vermogen der menschheid om in te dringen in de toestanden der voorbijgegane tijden, om door nadenken en vergelijken, steunend ten slotte op diepgaande historische en archaeologische studie, te komen tot het zien van verdwenen werelden, tot het scheppen van pure schoonheid eindelijk in den herbouw van het verleden. Aanvankelijk is het, of op den weg, dien zij zich door het levenswoud kappen moet, de struiken en struweelen zich onmiddellijk achter haar weer sluiten ; aanvankelijk is het verleden even duister als de toekomst. Eerst na eeuwen van ontwikkeling leert zij den door haar afgelegden weg behoorlijk overzien en met eenige nauwkeurigheid in kaart brengen.

En hoeveel moeilijker dan het verbeelden der oude vormen, is het grijpen van den geest der oude tijden. Hoe waar blijft het vaak geciteerde woord van Faust tot zijn famulus :

Mein Freund, die Zeiten der Vergangenheit
Sind uns ein Buch mit sieben Siegeln.
Was ihr den Geist der Zeiten heisst,
Das ist im Grund der Herren eigner Geist.

Werd zoo Goethe's eigen visie van de wereld der Antieken niet beheerscht door zijn eigen geest, zijn eigen drang naar vernuft en klaarheid, onder den invloed van Winckelmann? Ook hem gelukte het niet den geest der Ouden in geheel zijn omvang machtig te omvatten. Het hartstochtelijke en kleurrijke, het realistische en bacchantische van het Grieksche leven sprak niet tot zijn gevoel, omdat vooral in later jaren zijn eigen persoonlijkheid bij voorkeur leefde in het strenge rijk van schoon logisch en harmonisch beredeneeren en in de behandeling van eenzelfde Grieksche tragische stof;

bij het streven naar eenzelfde Grieksch ideaal, blijft Goethe evenzeer de Noordsche estheticus als Racine, de Fransche salondichter [1]). Hoeveel sterker moet dit alles telkens uitkomen bij de zooveel minder groote meesters van den historischen roman. Hooren we niet in Wielands klassiek-romantisch werk meermalen de zoete melodische fluit der Fransche herders ? Wat wordt er van Hugo's middeleeuwen onder zijn behoefte aan geweldige, verpletterende antithesen? Spreekt in de Indische wereld van Akbar niet onophoudelijk de Hollandsche strijdbare ras-liberaal? Komen in Van Oordt's Irmenlo, in de wereld der krachtige natuurmenschen, niet al te zeer de slapheid en weifelzucht, die een deel van het hedendaagsch geslacht kenmerken, tot uiting? Maar waar zou ik eindigen, als ik hier aan het opsommen bleef, wat er op te sommen is !

Toch, boven gansch dien tragen, langzamen groei van de oudste tijden af, dat kinderlijk pogen in stof en in geest, boven alle historie-studie en archaeologie, alle moeizaam zwoegen, alle persoonlijke invloeden gloeit nu en dan voor een enkele het schitterend licht.

Als der Herren eigner Geist maar de geest van het Genie is, dan is alles goed, dan kan de Geist der Zeiten, voor zoover hij uit uiterlijkheden spreekt, niet schaden, dan zal er altijd de geest van opperste schoonheid leven, en zuiver begrip van het algemeen menschelijke.

Wat zijn Rembrandt archaeologische juistheid, couleur locale en couleur morale, waar hij u b.v. een voorstelling van het Christuskind in den tempel in een ongeveer Gothische kerk schildert ? Heeft hij den geest van dit feit niet in al zijn grootsche heerlijkheid uitgebeeld? Zie in het Rembrandt-

[1]) Dit is uitstekend beredeneerd door Brandes, Hauptströmungen, I, p. 201 vlg. (Leipzig, Veit, 1900).

huis, hoe een paar inktstrepen Hagar's afscheid in zijn diepe, algemeen menschelijke tragiek van afgunst en schrijnende wanhoop uitdrukken. Geen Alma Tadema met al zijn weten, met al zijn angstvallige zorg voor historie, kan bereiken, wat Rembrandt en Shakespeare bereikten, al hebben ze honderden malen tegen de couleur locale en al wat daarbij behoort, gezondigd. Wie maakt er Shakespeare een grief van dat hij schepen laat stranden op de kusten van Hongarije, en van honderden oogenschijnlijke dwaasheden meer ? Wie heeft beter dan hij het menschelijk hart onder alle levensomstandigheden, onder den drang van allerlei passies doorgrond en uitgebeeld ? Shakespeare kon zijn Julius Caesar zonder Niebuhr of Mommsen verheffen tot wereldkunst voor alle tijden. Het is een gave van het genie, het algemeen menschelijke, het grootsche en geweldige, zoowel als de teerste gevoelstrillingen in de tragédie humaine onder welke vormen, in welke tijden ook, te voelen, te zien, te grijpen en uit te beelden met middelen die altijd treffen, die altijd leven van innerlijke waarheid.

En ook dan zelfs wanneer Dionysische verblinding den genialen geest belet de waarheid met ontroebele oogen te aanschouwen, wanneer hij slechts zijn heerlijke overdrijving uitschatert, kan er schoonheid geboren worden en vlammende pracht oplaaien. Zal Hugo's schildering der middeleeuwen niet immer bewondering wekken ?

En daarna komen de vele stoere talenten, die steunend op de ervaring en den geestelijken groei van het voorgeslacht, met hun gaven woekeren en bereiken een rustige, vaste schoonheid, die het hart hunner tijdgenooten verovert, talenten, die door hun zeldzame kracht misschien zelfs een tijdlang hun invloed ver doen gevoelen, maar ten slotte na korter of langer tijd toch enkel hun waarde behouden voor den kunstkenner en kunsthistoricus.

Voor den historischen roman is Walter Scott de eerste, wien het gelukt is in dien zin het verleden te doen herleven: het drama van het menschelijk leven te zien midden in zijn eigen omgeving, in zeden en instellingen, die niet meer bestaan. Zijn invloed op heel de West-Europeesche litteratuur is misschien grooter en stellig onmiddellijker geweest dan die van vele andere groote figuren, die in geschiedenis der letterkundige kunst naar voren komen. Naast hem heb ik u slechts de namen van De Vigny, Manzoni, Van Lennep te noemen om in uw herinnering te doen oprijzen gansche rijen van boeiende romans en verhalen, die het gevoel en de verbeelding van een paar geslachten hebben beheerscht, hun kennis en smaak mede hebben gevormd, en ook thans nog, hoe zeer ook andere en hoogere eischen aan de kunst gesteld worden, door de jongeren wel niet geheel worden versmaad.

Ging die machtige invloed van Schotland uit, toch is ook de wordingsgeschiedenis van den historischen roman vóór Scott wel voornamelijk in Frankrijk te zoeken.

Waar we bij ons vóór 1800 zoo goed als niets vinden, wat op een historischen roman in den gewonen zin lijkt (onze Arkadia's toch met haar droge opvulsels van historie en archaeologie kunnen hier wel in niet aanmerking komen), kan men in Frankrijk, meer nog dan in Engeland, van de zestiende eeuw af de langzame wording aanwijzen van den roman met historische legende of traditie tot den roman om de historie. Om van de middeleeuwen maar niet te spreken, d'Urfé „fut le premier qui tira les romans de la barbarie et les remit dans les règles en son incomparable Astrée (1610). Dit oordeel van den bisschop Huet in 1670 is door Sainte Beuve met volle instemming onderschreven. En speelt deze idyllische herdergeschiedenis niet in lang vervlogen eeuwen onder de eerste Fransche koningen, toen er in het Forez-

gebergte, aan de landelijke oevers der Lignon nog vreedzame, lieflijke rust heerschte ? [1])

Heel deze eerste strooming is idealistisch en heroïsch, mede onder den invloed der klassieke tragedie. Er is een vage begeerte naar de poëzie van het verledene; meestal te goeder trouw worden de meest dwaze voorstellingen ingeweven in de fantasieën, die de uiting zijn van een vormelijke, gekunstelde hofbeschaving, en dikwijls achten de schrijvers zich volkomen verantwoord, als ze in een noot met geleerde plechtstatigheid een of ander onbetrouwbaar auteur der Oudheid aanhalen om te bevestigen, dat de zaken heusch zoo gebeurd zijn, als zij het voorstellen.

De 17de-eeuwsche herderromans zitten vol historie. Cyrus, Clovis, Pharamond zijn er zuivere galante boudoirherders. Childeric, de Frankenvorst, was er „d'humeur amoureuse et d'agréable entretien parmi les dames" [2]). De eenige zorg van Pharamond is „de plaire aux beaux yeux et de fléchir la rigueur de la cruelle Rosamonde [3]).

Baudricour heeft Jeanne d'Arc in haar „hermitage" bezocht en haar over liefde gesproken, is hardvochtiglijk afgewezen met een „Retirez-vous, profane, ou craignez les châtiments d'un Dieu puissant et irrité" [4]); maar na eenigen tijd thuis komende, na een wandeling in haar „park" vindt ze de omheining van haar „hut" versierd met leliën en rozen, heeft een minnend hart haar verblijf in de liefelijkste bergerie herschapen.

Een vaas van doorschijnende stof overdekt haar ontstoken

---

[1]) Körtung, Geschichte des Französischen Romans im XVII. Jahrhundert, 1885, I, p. 89 vlg.

[2]) Mézeray, Galeries des rois de France.

[3]) Calprenède, Faramond.

[4]) Mémoires secrets de la cour de Charlez VII.

bougie, en bij dat licht ontdekt ze een schat van smaakvolle herderinnen-toiletten, twintig geurzakjes, die van de fijnste bloemenpracht doen droomen enz. En terwijl ze na bewondering van al die exquise wereldsche heerlijkheid, zich gereed maakt om den nacht in gebeden door te brengen, hoort ze in haar park plotseling een muziek „d'une excellente harmonie" en eindelijk een enkele stem, „accompagnée d'un luth":

Dormez adorable Bergère,
Fermez ces yeux qui causent tous mes maux, etc.

Na het eerste couplet sluimert ze in, maar als ze 's morgens zich weer naar buiten begeeft, werpt zich haar aanbidder in herderscostume aan hare voeten:

„Tuez-moi," roept hij uit, „avec le fer de votre houlète, ce fer qui vous a tant fait vaincre de loups ; ils n'en veulent qu'à vos troupeaux ces loups, et moi j'en veux à votre coeur : si c'est une témérité impardonnable, hâtez-vous de m'ôter la vie, je ne cesserai jamais de vous aimer".

„Le ciel ne permet pas cette violence," antwoordt ze geruststellend. Ziedaar den toon waarin deze romans geschreven waren.

Na de idealistisch heroïsche strooming komt er een meer realistische. Legendarische helden en heldinnen uit een ver verleden verdwijnen ; de Fransche en Engelsche geschiedenis van hoogstens een eeuw terug wordt de stof van den historischen roman, zelfs de histoire contemporaine. De fijne spot van Molière, de bittere satire van Boileau hadden den smaak gedood voor lange exotische verhalen als van een Scudéry, waarbij de lezer aan kon geven, hoe ver hij reeds in zijn lectuur gevorderd was door mee te deelen, „j'en suis au huitième enlèvement." Ook thans krijgen we wel geen absolute waarheid in de vaak memoire-achtige verdichtsels;

het blijft de geschiedenis gezien door een temperament, het temperament van den futielen, lichtzinnigen hofjonker, den joligen, geestigen abbé, den gevoeligen wijsgeer, maar er is toch vaak een vrij getrouwe echo van de belangen en passies, die de menschen in beweging brachten ; de tijden, waarin de helden leefden lagen te dichtbij in het verleden, om te sterke afwijking van de waarheid toe te laten. La Princesse de Clèves van Mme de Lafayette (1678), dat ons voert in de dagen van Hendrik II, is in deze strooming misschien het meesterstuk. Het hofleven van een goede honderd jaar in het verleden terug, is er vol geest en aanschouwelijkheid geschilderd.

En na de realistische strooming komt de pittoreske, waarvan Chateaubriand de hoofdfiguur is [1]).

In den regel wordt in de ontwikkelingsgeschiedenis van den historischen roman, wanneer de Romantiek zich in haar volle kracht openbaart, de drang naar het levende nationale tegenover den afkeer van een verstarde, doode klassieke mythologie aangewezen als de oorzaak, dat het genre plotseling en alom zich in betrekkelijk volmaakten vorm vertoont. Zeer stellig is deze de groote voedende kracht geweest. Maar men ziet een belangrijke strooming over het hoofd.

Wie de Romantiek en daarmee de wording van den Scottschen historischen roman zal begrijpen, moet uitgaan van de tweede Renaissance, die komt in het midden der 18de eeuw en als belichaamd is in Rousseau en Lessing. Dezelfde afkeer van de pedante leegheid, waartoe de eerste Renaissance ten slotte verloopen was, drijft den een in een wereld van gevoel, zoekend naar natuur, realiteit, waarheid, het nationale ; dwingt den ander tot een nieuw, frisch onder-

[1]) Zeer leerzame dingen over deze drie stroomingen in den historischen roman vóór Scott, bij Maigron, t. a. p. p. 2—72, waaraan ik hier enkele trekken ontleende.

zoeken, vergelijken, begrijpen, een aarzelend en voorzichtig kritisch opbouwen van wat het leven en de geest der Oudheid met de grootst mogelijke waarschijnlijkheid moet geweest zijn ; dit mag niet altijd zijn gelukt, mag zelfs een onmogelijkheid blijken ; het streven was er toch en men bereikte oneindig veel meer dan ooit bereikt was.

En nu vergeet men, dat de historische roman zijn eerste vastheid en waardigheid dankt juist aan die hernieuwde klassieke studiën, waaraan een Diderot, Winckelmann, Hemsterhuis den stoot gaven.

Reeds in 1767 schrijft Wieland, de grondlegger van den Duitschen roman, zijn Agathon, een klassiek-historischen, die niemand nu wel niet meer in geestdrift brengen kan, ons zelfs menigen glimlach ontlokt, maar toch mijlen ver van het weeë gebazel der 17de-eeuwsche Franschen af staat. Hier is voor het eerst het zuiver oprechte streven, om zoo eerlijk en trouw mogelijk te geven een beeld van het Grieksche leven, van daden en denken, van wijsgeerig denken vooral, als in dien tijd gegeven kon worden.

Hij zegt, dat hij de historische waarheid zoekt [1]), en inderdaad alles geeft ons den indruk, dat hij daarnaar ook ernstig heeft gestreefd, al komen we telkens voor de zonderlingste verrassingen te staan.

Een passage als deze b.v.

„Er überliess sich der Begeisterung, in welche dieses majestätische Schauspiel (een zonsondergang n.l.) empfind-

---

[1]) O. a, p. 82 der Hempel-editie, dl. I; „Da wir uns zum unverbrüchlichen Gesetze gemacht haben, in dieser Geschichte Alles sorgfältig zu vermeiden, was gegen die historische Wahrheit derselben einigen gerechten Verdacht erwecken könnte" etc. Men zie ook vooral: „Ueber das Historische im Agathon", dat hij zijn boek vooraf liet gaan: Lebensart, Ergetzungen. Beschäftigungen und Spiele, Alles ist griechisch" enz.

liche Seelen zu setzen pflegt, ohne sich eine Zeit lang seiner dringendsten Bedürfnisse zu erinnern. Endlich weckte ihn das Rauschen einer Quelle, die nicht weit von ihm aus einem Felsen hervorsprudelte, aus dem angenehmen Staunen, worin er sich selbst vergessen hatte ; er stand auf und schöpfte mit der hohlen Hand von diesem Wasser, dessen fliessenden Krystall, seiner Einbildung nach, eine wohlthätige Nymphe ihm aus ihrem Marmorkrug entgegen goss; und, anstatt der von Cyprischem Weine sprudelnden Becher der gewohnten Athenischen Gastmähler zu vermissen, däuchte ihm, dass er niemals angenehmer getrunken habe. Er legte sich wieder nieder, entschlief unter dem sanft betäubenden Gemurmel der Quelle und träumte, dass er seine geliebte Psyche wiedergefunden habe, deren Verlust das Einzige war, was ihm von Zeit zu Zeit einige Seufzer auspresste."

Die murmelende bron, dat vlietend kristal, die nimf met haar marmorkrug, die lieflijke idyllische rust, is het niet of ge een achttiende-eeuwsch bevallig Fransch decoratief behang, een gevoelige herderscène voor u ziet ?

Er is ook de zuivere Duitsche sentimentaliteit, de „Wollust der Thränen", Hippias is „lauter Seele", de „Mondschein" wordt met de teederste gevoelens begroet.

Wieland heeft in dezen roman zijn eigen Duitsche sentimenteele ziel, die met Fransche pastorale is geparfumeerd, uitgestort ; voor den bouw van zijn werk leerde hij veel van Fielding en Richardson, die groote leermeesters van Europa, maar toch, hij tracht eerlijk het Grieksche leven op te bouwen uit wat hij weet van gastmalen, toestanden van slaven, optreden van zeeroovers enz., en bovenal, hij geeft de werkelijke wijsgeerige ideeën uit de Grieksche Oudheid, en dit vooral geeft aan zijn boek soms een zweem van realiteit.

Hierbij sluit zich in Frankrijk aan de Voyage du jeune Anacharsis en Grèce van Barthélémy (1788), een schildering van heel het Grieksche leven der oudheid, naar de hernieuwde kennis dier dagen, een schildering, die geheel den indruk geeft van de chose vue tot in de kleinste détails van het huiselijk leven. Men zag het toilet eener elegante dame, woonde zittingen van Academies, optochten van de Panatheneën bij, hoorde Plato te midden van zijn leerlingen, bezocht Xenophon, waar hij op later leeftijd den heereboer speelt, vernam, wat de gerst kostte en hoeveel de belastingen bedroegen. Dit mag eigenlijk meer een werk van zuivere wetenschap geweest zijn, er is toch een licht romantisch kleed en de invloed op latere, vooral klassiek-historische romans moet groot geweest zijn.

Chateaubriand vormt den overgang tusschen den klassiek-historischen roman en den nationaal-historischen. Zijn Martyrs (1809) schildert zoowel de wereld der Oudheid van Hellenen en Romeinen als die der Franken met hun wichelares Velleda : een verheerlijking van het Christendom boven de leer der Ouden. Eudorus, de Grieksche Christen, die van Rome uit een tocht tegen de Franken gemaakt heeft, tracht vergeefs zijn bruid Cymadocée tot zijn geloof te bekeeren. Zijn huwelijk naar beider ritus gesloten, bezorgt hem de straf van als martelaar voor de gedeeltelijke verzaking van zijn geloof te vallen onder Diocletianus.

Het boek is onsamenhangend en soms zeer onreëel, maar onder de bekoring der verrukkelijke schoonheden in de prachtige breede schildering, van de suggestieve kleurrijke taal, vergeten we onzen nuchteren drang naar de eenvoudige historische waarheid, die door den dichter wel gezocht en nu en dan gevonden is, maar nog vaak onder de pompeuze vormen verdwijnt. Toch kan ik u pagina's uit zijn werk voorleggen, die bewijzen, dat in Chateaubriand de komst van

Scott voor de West-Europeesche litteratuur geleidelijk is voorbereid. Hoe rijk en aanschouwelijk is b.v. deze Frankenlegerschare geteekend: „Parés de la dépouille des ours, des veaux marins, des urochs et des sangliers, les Francs se montraient de loin comme un troupeau de bêtes féroces. Une tunique courte et serrée laissait voir toute la hauteur de leur taille et ne leur cachait pas le genou. Les yeux de ces Barbares ont la couleur d'une mer orageuse; leurs chevelure blonde, ramenée en avant sur leur poitrine, et teinte d'une liqueur rouge, est semblable à du sang et à du feu. La plupart ne laissent croître leur barbe qu'au-dessus de la bouche, afin de donner à leurs lèvres plus de ressemblance avec le mufle des dogues et des loups. Les uns chargent leur main droite d'une longue framée, et leur main gauche d'un bouclier qu'ils tournent comme une roue rapide; d'autres, au lieu de ce bouclier, tiennent une espèce de javelot nommé angon, où s'enfoncent deux fers recourbés; mais tous ont à la ceinture la redoutable francisque, espèce de hache à deux tranchants, dont le manche est recouvert d'un dur acier: arme funeste que le Franc jette en poussant un cri de mort et qui manque rarement de frapper le but qu'un oeil intrépide a marqué. — Les cavaliers francs en face de la cavalerie romaine, couvraient les deux cotés de leur infanterie: à leurs casques en forme de gueules ouvertes, ombragées de deux ailes de vautour, à leurs corselets de fer, à leurs boucliers blancs, on les eût pris pour de fantômes, ou pour ces figures bizarres que l'on aperçoit au milieu des nuages pendant une tempête."

Wat druk en overladen zal men zeggen. Men kan het strakker en soberder wenschen, maar men kan niet ontkennen dat hier een gelukkige poging tot het bereiken van historische waarheid in de schildering van het uiterlijke is gewaagd. Na Chateaubriand zijn de tijden rijp voor Scott's verschijning.

Chateaubriand schrijft ter verheerlijking van het Christendom, Scott is de eerste, die den historischen roman schrijft om de historie zelve. Wat vroeger tot versiering strekte, wordt bij hem de kern, waar het om te doen is.

Dit was het nieuwe in het eerste kwart der negentiende eeuw. Hij is de man, wiens naam gegeven mag worden aan een der hoofdstroomen van de Romantiek. Hij heeft den onbestemden drang naar natuur, naar waarheid, naar gloed en hartstochtelijkheid in eenigszins vaste banen gevoerd.

De eerste historische-romanschrijver in Engeland is hij niet. Miss Edgeworth was er vóór hem al vrij goed in geslaagd een milieu uit het verleden te teekenen, en Jane Porter had vóór hem, zelfs oude Schotsche motieven in haar roman behandeld, om anderen maar niet te noemen [1]). Doch zijn groote beteekenis voor de Europeesche litteratuur is, dat hij mee het eerst welbewust wist, dat het zieleleven van zijn historische helden anders moet zijn, dan dat van zijn tijdgenooten en naar die wetenschap heeft hij gewerkt, al verwijt hem een zijner jongste rechters, dat hem dit alleen dan gelukt is, wanneer hij dat karakter in zijn geschiedkundige bronnen reeds voldoende geteekend vond [2]).

Scott was rustig en vast van aard, vroom van zin, bij al zijn liefde voor het romantische der middeleeuwen geen spoor vertoonende van die zucht naar het ziekelijke en unheimische, dat elders hoog oplaait, volmaakt koud voor het schrikwekkend fantastische. Ging hij niet in een dorps-

[1]) Zie Wilhelm Dibelius, Englische Romankunst. Die Technik des englischen Romans im achtzehnten und zu Anfang des neunzehnten Jahrhunderts. Berlin, 1910, deel II, p. 114.

[2]) „Er bringt einen Childe Haroldcharakter als Templer an den Hof König Johanns, und eine schöne Seele des 18. Jahrhunderts in das Ghetto von York; sein Ivanhoe ist ein moderner Grandison, dem alle mittelalterlichen Züge fehlen." Dibelius, t. a. p, p. 115.

herberg rustig slapen in de eenig opengebleven kamer, waar reeds een lijk stond ? Laat dat eens aan een Feith of Hofmann overkomen !

Scott was een geboren verteller. Scott leefde enkel in het verleden. Alles wat er in zijn tijd te weten was van de historie en oudheidkunde van zijn land, van Frankrijk, van den middeleeuwschen Orient was zijn onbetwistbaar eigendom.

Vóór zijn tiende jaar had hij reeds een verzameling oude Schotsche liederen en balladen aangelegd. Een groep oude boomen boeide zijn aandacht niet zoozeer om zichzelf. Maar als hij wist, dat onder die boomen Karel II had uitgerust, dat er een herinnering aan Maria Stuart aan verbonden was, sneed hij er een paar takjes van af, om ze als relieken te bewaren. Nog jong, doorkruist hij reeds de Hooglanden in alle richtingen. Daar maakt hij buiten, als een toekomstig historieschilder, zijn studies van het landschap, die hem later te pas kunnen komen. Hij noteert de ligging der bergen, den vorm der bosschen, de bloemen en struiken, die er groeien, het karakter der wolkenmassa's die er zich in een bepaald moment boven groepeeren. De intrige in zijn romans is hem bijzaak. Wel wordt ze met zorg in elkaar gezet, maar ze is hem toch eenvoudig het middel om leven te geven aan zijn historische stof. Het is hem in Kenilworth niet te doen om u het treurig lot van Amy Robsart, hoe belangwekkend en diep tragisch op zich zelf ook, te teekenen. Dat is slechts de lijst, die het grootsch historisch tafereel van Elisabeth tegenover Leicester omsluit.

Daarom voelen we ons dan ook volstrekt niet ontnuchterd als Dibelius bewijst, dat Scott èn wat den bouw van zijn werk èn wat de teekening van zijn karakter aangaat, geheel zit vastgegroeid in den roman van avonturen. Met Duitsche volledigheid, verzamelpassie en indeelingsdrift heeft genoemde geleerde de stof bijeengebracht en overzien, de motieven

geordend [1]). Het grondplan van de meeste Scottsche romans is: de held trekt de wereld in, beleeft komische of tragische avonturen en sluit in het eind zijn bruid in de armen. Dit geldt voor Waverley, Old Mortality, Abbot, Fortunes of Nigel, Peveril of the Peak, Quentin Durward, Rob Roy en meer andere ; de avonturen zijn meestal die van den oorlog en van de politiek, alles zooals we ze in hoofdtrekken ook aantreffen in de romans van Defoe, Fielding en Smolett. En naast dit hoofdtype spreekt dikwijls de sensatieroman van Radcliffe in de geheimzinnige verwikkelingen, het duistere mysterie, dat den lezer tot het eind in spanning houdt.

't Is of men een wandeling maakt door een natuurkundig kabinet, waar alles netjes in bakken met vakjes, onder glas bij zijn soort is ingedeeld met de overgangsvormen op hun juiste plaats, uiterst leerzaam en overzichtelijk, als men bij Dibelius, wiens groote belezenheid en ordeningsvermogen men moet bewonderen, de indeeling en rangschikking der Scottsche motieven doorloopt. Bij iedere motief is nauwkeurig aangegeven, waar het voorkomt en waar Scott het vandaan heeft; dit is in Tom Jones, dat andere in Grandison te vinden; zoo zit het aan Shakespeare vast en op die manier aan den De Calprenède. Alles wordt met de meest mogelijke volledig systematisch meegedeeld met afkortingen van titels en namen, dat men zich soms tusschen scheikundige formules verdwaald waant; en het wordt meegedeeld met een bewuste zekerheid, waarbij elke twijfel misdadig schijnt te zijn.

In ieder geval, we krijgen op die manier de feiten voor ons liggen. Ieder kan er nu het zijne van denken en eruit leeren, wat hij eruit te leeren vindt. Voor den Duitschen

[1]) Dibelius, t. a. p. 118 vlg.

geleerde schijnt de mogelijkheid uitgesloten, dat er een volkomen toevallige overeenkomst bestaat, dus dat in dit geval Scott geheel zelfstandig, zonder ooit de boeken, waarin de elementen ervan zouden voorkomen, in handen gehad te hebben, een verhaal fantaseert. Dat lijkt me toch waarachtig zoo'n heksentoer niet voor iemand, die nu eenmaal met de gave van vertellen rijkelijk gezegend is, en dat bij de enorme massa van motieven. Alles moet bewust of onbewust reminiscentie zijn van vroegere lectuur. En dit nu betwijfel ik in hooge mate bij al dergelijke studies.

Doch laat dit slechts voor een vierde waar zijn bij de feiten, die Dibelius noteert, ook dan nog moet men toestemmen, dat Scott stevig vast zit in de achttiende-eeuwsche tradities. En wanneer hij de rest er met zijn eigen fantasie bijmaakte en die rest blijkt geheel te passen in de sfeer van de achttiende eeuw, dan bewijst dit ten slotte eenvoudig, dat Scott, wat den bouw zijner romans en de teekening zijner karakters betreft, een achttiende-eeuwsche geest was. Ook in de teekening zijner karakters, en dit is nog van meer gewicht. Het overnemen van een dor geraamte, het schema van een oud verhaal heeft nimmer iets aan de koninklijke oorspronkelijkheid en frischheid van Shakespeare's werk geschaad. Maar bij Scott leeft inderdaad de achttiende-eeuwsche geest voort.

Dibelius toont aan, dat er nauwelijks één typische held bij Scott voorkomt, of hij is een afstammeling uit het geslacht van Tom Jones en Grandison. „Am häufigsten begegnet eine Mischung beider, die von Tom Jones das leicht aufbrausende Temperament geerbt hat, von Grandison die Festigkeit gegenüber allen irgendwie ernstlichen Versuchungen"[1]). Leicester is de Lovelace etc. etc.

[1]) Dibelius t. a. p. pag. 133.

Voor de vrouwen is de Clarissa-type het model geweest : heldhaftige deugd, mannelijke vastberadenheid, vrouwelijke fijnheid zijn er in vereenigd. Flora Mac Ivor bemint Waverley, maar haar plicht, waaraan ze als Clarissa geheel is overgegeven, verbiedt haar aan liefde te denken, vóór de heilige zaak der Stuarts heeft gezegepraald ; zij brengt haar hart aan politieken hartstocht ten offer enz. Zoodat ik op slot van rekening weinig tegen de conclusies van Dibelius heb in te brengen.

Hij ontneemt Scott het recht om oorspronkelijk te heeten niet geheel. Hij wijst op de figuren der Puriteinen op sommige zuiver Schotsche typen (lang niet allen echter), op de boeren, bedelaars, zigeuners. Dit alles is van Scott zelf. Maar bij de laatste categorie kan hij niet nalaten nog eens het vermoeden te uiten, dat wel weer de lyriek van Burns Scott tot de plastische uitbeelding van zoo levende krachtige menschengestalten zal hebben geïnspireerd.

Er zou weinig van Scott overblijven, als tegenover al het bovenstaande geen goede hoedanigheden waren te stellen. Dibelius erkent het : wat onbeholpen en stug voorkwam in de achttiende-eeuwsche romanlitteratuur, wordt door Scott gekneed als was ; hij beheerscht de techniek volkomen ; beschikt er over als een volleerd meester, al kon hij dit dan ook niet bereiken zonder de traditie zijner voorgangers. Dibelius prijst hem evenzeer om zijn groote objectiviteit, tegenover al zijn achttiende-eeuwsche voorgangers, om zijn prachtige schildering van détails, om zijn vlotten dialoog, om het kiezen van den juisten spreektoon in overeenstemming met het karakter der personen (ook de ruime toepassing van dialect was in deze richting iets nieuws), maar vooral om het streven naar zuiver historische waarheid niet alleen, maar ook naar waarheid in de voorstelling van personen, feiten en toestanden. Als hij u midden in den donkeren

nacht bij een kasteel brengt, zult gij van dit kasteel niet meer te zien krijgen, dan er bij die duisternis van te zien valt ; komt hij eenige pagina's verder tot een uitvoeriger beschrijving, hij zal niet nalaten erbij op te merken, dat intusschen de volle maan is opgekomen.

Scott is veel minder didaktisch dan later bij ons Drost, Potgieter of Toussaint. De gewone didaktiek der achttiende eeuw is bij hem verdwenen; hij mag hier en daar wat moraliseeren, hij schreef zijn werk niet met het doel godsdienst, zedelijkheid of wat ook van dien aard te bevorderen, en van felle satire om verkeerdheden te geeselen, is geen sprake ; zijn streven is wel voornamelijk door zijn kleurrijke, solide composities aan den lezer esthetisch genot te verschaffen.

Eén didaktisch element blijft daarnaast echter in volle kracht bestaan : het aanbrengen van historiekennis, niet zoo zeer tot leering en waarschuwing voor toekomstige geslachten, als wel uitsluitend om het hebben van die kennis zelve, het wekken van liefde en belangstelling voor het verleden. Die tendenz spreekt duidelijk uit de lange inleidingen, de geleerde noten bij den tekst, de ophelderingen en citaten aan het slot, de historische uitwijdingen in de romans zelve.

Zijn we eindelijk de Duitsche snijkamer ontvlucht, hebben we ons bevrijd van de benauwende en pijnlijke indrukken die het lospeuteren en definieeren van ieder spiertje en vezeltje van den eenmaal machtig en groot levende meebrengt, dan komt er toch weer voor onze verbeelding geest en bezieling in de trekken, dat oog fonkelt weer, die hand maakt weer het levendig gebaar, de uitdrukking van heel dat gelaat doet ons gansche wezen meetrillen in hoop en vrees, in mysterie en uitkomst; we zien weer voor onze oogen die machtige tafereelen van veldslagen en steekspelen van rechtzaken en gevangenissen, van stormnachten en

koningshoven. En wij, die in onze jonge jaren mede zijn boeken nog verslonden hebben, kunnen ons zoo levendig voorstellen, hoe dit alles eenmaal, gloednieuw, moet geweest zijn voor heel de West-Europeesche wereld een openbaring van ongekende schoonheid en glans, hoe er een geestdriftige vereering en aanbidding moet zijn ontwaakt, hoe zijn invloed jaren lang in de wereld der letterkundige kunst moet hebben geheerscht.

En toch, wie eenmaal van den boom der kennisse gegeten heeft .... En toch wanneer ook die droom der herinnering is weggevaagd, wanneer we kalm de rekening trachten op te maken, dan kunnen we het ons thans wel verklaren, dat Scott steeds meer voor het jonger geslacht tot de litteratuurgeschiedenis gaat behooren. Een genie, dat werkte voor alle tijden, is hij niet geweest. Hij zit te zeer vast aan de traditie. Hij mist grootmachtig heerschende zelfstandigheid. Uit het beste zijner voorgangers heeft hij zijn eigen persoonlijkheid opgebouwd. „Er besass alle Eigenschaften zum Herold der modernen Bewegung, aber er schaute nach rückwärts — nicht nur in dem Sinne der Stoffwahl", zegt Dibelius terecht. En dat is het hem juist, „nicht nur in dem Sinne der Stoffwahl." Zijn geest wortelt nog grootendeels in de achttiende eeuw.

Zoo was het ook mogelijk, dat hij, zonder zich dit bepaald tot taak gesteld te hebben, het woest revolutionnaire, het geniaal losbandige der Romantiek min of meer heeft beteugeld, aan den toomloozen bergstroom in een enkele richting ten minste een meer vaste en rustige bedding heeft gegeven. In Hugo zou de ongetemde Dionysische waan in volle verblindende vlammenpracht oplaaien ; door de rustige vlam van Scott ontploft het vuurwerk van Hugo : wentelende raketten, bundels knallende vuurpijlen, kleurwisselende vuurvallen tegen een achtergrond van grillig verlichte rook-

wolken. Hugo schept den Franschen historischen roman naast en tegenover den Engelschen. Rechtstreeksche navolging was hierbij ondenkbaar ; doch hij dwong een volgend geslacht tot volmaking, tot bereiking van het hoogste, en dit is gekomen in Flaubert.

't Is wel niet noodig hier opnieuw te schetsen, wat reeds elders zoo vaak in den breede is geteekend, hoe in het midden der achttiende eeuw, na een periode van verslapping en inzinking, toen steeds meer bleek, dat het aanvankelijk inzicht in de oude beschaving niet gegeven had, wat de besten hadden gehoopt : een krachtig, eigen, zelfstandig scheppen van een aan de Oudheid gelijkwaardig schoonheidsleven, weer ontwaakt die honger naar een groote, levende, oorspronkelijke kunst, een door geen tradities belemmerd wijsgeerig denken; hoe Rousseau schreeuwt om natuur en eenvoud, hoe hij veracht al de krachten en gaven eener vroegere beschaving ; hoe sommigen inzien, dat alleen van het juiste begrip van voorbijgegane kracht en grootheid vastheid voor de toekomst te wachten is ; hoe anderen leven in vlottende idealen, in het wilde grijpend naar voedsel voor gevoel en verbeelding, vergeefs zoekend naar vasten grond onder de voeten om op te bouwen den nieuwen schoonheidstempel naar nieuwe riten altijd denzelfden, onveranderlijken God. Walgend van de verdorde klassiek, het tot dogma verstarde geloof, zocht men bevrediging in het mysterieuze kleurrijke Katholiek Christendom, droomde men zich een middeleeuw van grootsche edelmoedige daden en verheven strijd voor nobele idealen; het opgraven van wat ,,de nacht der eeuwen" in zijn schoot verborg, beloofde de Romantische ziel een zoete melancholische streeling. De vergane klassiek — men zag nauwelijks, dat er een nieuwe levende, eveneens sedert het midden der vorige eeuw, was opgebloeid, wier meest gave uiting in Frankrijk het werk van André Chenier en later

van Guérin was — de vergane klassiek gaf vage idealen, algemeenheden, dorre geraamten; men snakte naar frischheid, naar kleur, naar leven, naar individualiteit en karakter, naar menschen.

Toen stond daar opeens Scott in zijn rustige kracht, hij, de sterke, gegroeid uit voor een deel althans, dezelfde ideeën, die Frankrijk in beroering brachten, ideeën, die daarginds in Engeland gedurende de achttiende eeuw betrekkelijk rustig hun gistingsproces hadden doorgemaakt. Is het wonder, dat Maigron van den jongen Hugo kon getuigen : „Le génie de Scott emplit le jeune poète d'une sorte de stupeur qu'il avoue avec une candeur juvénile." ?

Une sorte de stupeur — En als we dan denken aan onze eigen Romantiek van 30—40—50. Van Lennep ? Une sorte de stupeur ? — Zelfs Potgieter en Bakhuizen, de grooten : une sorte de stupeur ? Zoo'n enkel woord laat het ons zoo direct in zijn vollen omvang voelen, hoe geheel — anders wij tegenover de groote beweging hebben gestaan.

Reeds in 1823 schreef Hugo recensies over het werk van Scott in La Muse française, een tijdschrift van de „jongeren" dier dagen. Hoor naar aanleiding van Quentin Durward den twintigjarige zijn luidklinkende zinnen smeden [1]): „Walter Scott wist een onbekend genre te putten uit de bronnen van natuur en waarheid. Hij is nieuw, doordat hij zich zoo oud maakt als hij wil. Zijn composities vereenigen in zich de minutieuze nauwkeurigheid van kronieken, de majestueuze grootheid der historie en de boeiende belangwekkendheid van den roman. Hij is een machtig en zeldzaam genie, dat het verleden raadt, een schilder, die een waar en trouw portret schept naar een vagen omtrek en ons dwingt de

[1]) La Muse française, in den herdruk van de Société des textes français modernes, I, p. 27.

juistheid te erkennen van wat we zelf niet hebben gezien, buigzame en solide geest, die in zich opneemt als weeke was het cachet van iedere eeuw en van ieder land en dezen indruk voor de nakomelingschap bewaart als onverniel-baar brons" [1]).

Welk een verheerlijking Scott in den kring der Parijsche romantici ten deel viel, daarvan kon zich, toen vooral, geen eerzame Hollandsche ziel eenig denkbeeld maken [2]). Zijn werk wordt direct na de verschijning vertaald; ieder zwaait hem lof toe: „Portrait physique, portrait moral, habitudes et manies, rien, n'est oublié de ce qui peut satisfaire une curiosité que l'on devine insatiable" [3]). Men gaat hem in Schotland persoonlijk hulde brengen. Zijn buste wordt in den handel gebracht: De lyriek begroet hem met brallende verzen.

Il vient! je suis saisi d'une estime profonde!
Un homme de génie est citoyen du monde, etc.

Zijn romans leveren teksten voor de opera; zijn dood is „un événement, on pourrait presque dire un deuil public."

---

[1]) Die woorden hebben blijkbaar ook op onze jonge garde van '35 indruk gemaakt In de eerste aflevering van De Muzen (p. 94) staan ze apart op een bladzij gedrukt, enkel met den naam Victor Hugo er onder.

[2]) Trouwens, ook te Berlijn werd zijn werk verslonden en vond hij aanbidders. Heine schrijft in Maart 1822 uit Berlijn: (Von Scott) musz ich jetzt sprechen weil ganz Berlin davon spricht, weil (seine Werke) der „Jungfern-cranz" der Lesewelt sind, weil man sie überall liest, bewundert, bekrittelt, herunterreiszt und wieder liest. Von der Gräfin bis zum Nähmädchen, vom Grafen bis zum Laufjungen liest alles die Romane des groszen Schotten; besonders unsre gefühlvollen Damen. Diese liegen sich nieder mit „Waverley", stehen auf mit „Robin dem Roten" und haben den ganzen Tag den „Zwerg" in den Fingern. Der Roman „Kenilworth" hat gar besonders Furore gemacht", etc. Briefe aus Berlin II, Werke, Berlin, Grote, 1893, VIII, p. 31.

[3]) Maigron, t. a. p., p. 115.

Maar er is meer en beter gebeurd. Scott's werk is in Frankrijk verdienstelijk nagevolgd en onder die talrijke navolgingen neemt Cinq Mars van Alfred de Vigny (1826) in tijdsorde en innerlijke waarde een eerste plaats in, sterk van compositie, historisch waar, al kon de royalistische auteur Richelieu niet op zijn juiste waarde schatten, oneindig veel rijker en fijner in de natuurschildering dan Scott. Daar is in die natuurschildering een symbolsche kracht, die Scott nooit heeft gekend [1]) en die zijn oorsprong dan ook vindt in Frankrijk zelf, rechtstreeks in De Vigny's voorganger, Chateaubriand.

Daarna zijn gekomen Mérimée met zijn Chronique de Charles IX, Balzac met zijn Chouans. Maar we mogen ons niet laten verleiden hier verder aan de hand van Maigron Scott's invloed in Frankrijk te schetsen. Alleen moet mij hier van 't hart een protest tegen de dwaze voorstelling van Maigron, als zou met Hugo's Notre Dame de décadence van den historischen roman beginnen [2]). Met Hugo de décadence! Hij, de schepper, al deed Scott ook op hem zijn invloed gevoelen, van den zuiver Franschen historischen roman tegenover dien van Scott. Maigron zoekt de pure didaktiek, hij moet minstens betrouwbare historie leeren, zonder wijsheid is hij niet tevreden. „Certes, le spectacle du Bon jugement de madame la Vierge Marie, la description de la place forte des Truands, celle de la procession grotesque, dont Quasimodo est le héros difforme, sont des pages incomparables de netteté et de relief et d'admirables eaux-fortes". Maar nu komt het: „En pénétrez-vous plus profondement dans l'âme des personnages?

[1]) Mooie voorbeelden hiervan bij Maigron, t. a. p., p. 263 vlg.

[2]) Décadence is er, als men wil, bij Dumas in de spannende en daardoor ontspannende fantasieën op historische thema's, maar niemand dwingt ons dergelijk werk nog als historische romans te beschouwen.

Connaissez-vous mieux leurs sentiments ? Avez-vous une intelligence plus nette de ces énormes bouffonneries que devait alors tolérer l'Eglise? et si vous savez plus exactement ce dont les truands peuvent être capables, savez-vous avec la même exactitude ce que c'est qu'un truand et comment on le devient?" Maar wie mag van den historischen roman eischen, dat hij een handleiding zij, om truand te worden! Heeft Hugo niet met genialen greep de massa's geschilderd in hun krioelend en woelend leven, die massa's in beweging gezet tot reuzendaden? En is dit niet genoeg om een kunstwerk te bezielen ?

„Dans Notre-Dame de Paris, la Cathédrale n'est plus faite pour abriter les fidèles. Au milieu des tours massives, les cloches bourdonnent ou sonnent à toutes volées joyeuses, mais les chrétiens du XVe siècle restent sourds à leur incessant appel : les nefs de l'immense édifice sont toujours désertes et on n'entend murmurer sous les hautes voûtes aucun chuchotement de prière" [1]). In een kerk hooren biddende menschen, daar hoort traditioneele vroomheid ! Maigron voelt niet, dat Hugo die Kerk zelf tot een machtig symbool van het onveranderlijke rotsvaste, van het eeuwig goddelijke gemaakt heeft. En al zou hij er iets van merken, dan valt een dergelijke verbeelding buiten zijn burgerlijke denk- en gevoelsfeer.

't Is opvallend, hoe in de laatste jaren bij verschillende wetenschappelijk gevormde Franschen een miskenning van eigen grootsche cultuur heerscht, hoe de officieele wetenschap zich met de meest ijzige pedanterie tegenover de kunst plaatst. Tal van goed gecomponeerde letterkundige studies verschijnen, waarin het materiaal uitstekend wordt beheerscht, het terrein in alle richtingen is verkend ; doch

[1]) Maigron, t a. p. 343.

alle ware kritisch-esthetische geest ontbreekt. Kunst wordt niet beoordeeld als zuivere uiting van schoonheidsdrang, maar als middel tot zedelijke vorming van de schare. Al wat als idée niet past binnen de burgermans-moraal, in vorm zich niet stoort aan schoolmeesterswijsheid, wordt omlaag gerukt en als misdadig of minderwaardig gesignaleerd[1]).

Dit is het groote punt van verschil tusschen Hugo en Scott, hierdoor staat de eerste voor alle eeuwen boven den laatste, dat hij niet vast zit in een traditie, dat zijn zeer aparte persoonlijkheid grootsch en vrij een eigen weg gezocht en gevonden heeft.

Hugo's roman is aangevallen, wordt tot op den huidigen dag fel bestreden, met passie naar omlaag gerukt, net zooals Shakespeare's werk door Voltaire o.a. voor de zotste razernij is verklaard. Is er beter bewijs, dat er iets hoogers en krachtigers in zit dan in Scott; een werk dat nu nog na een kleine honderd jaar de hartstochten in beweging zet, zal ook in de toekomst niet vergeten worden.

Hugo heeft het zelf geformuleerd, dat hij wat anders en hoogers zocht, in een later invoegsel bij de reeds genoemde recensie: „Na den schilderachtigen maar prozaïschen roman van Scott is het nu aan ons om te scheppen een anderen roman, schooner en volledíger. Het is de roman, die tegelijkertijd drama en heldendicht zal zijn: schilderachtig, maar poëtisch, reëel, maar ideaal, waar, maar grootsch, die Scott zal opnemen in Homerus." Dit is geworden het drama en epos, waarvan de Notre Dame de Homerische held is.

---

[1]) Ik denk hier natuurlijk niet in de eerste plaats aan aristocratische geesten als Brunetière, die een persoonlijkheid was, maar aan letterprofessoren als Laserre, Estève, Faguet, Maigron (vooral deze laatste, ook in zijn overigens zeer belangrijk werk Le Romantisme et les mœurs, zie De boekzaal, 1911, p. 191).

Zeker, in zijn jacht haar den humor, zooals die in verpletterende tegenstellingen vlamde door zijn titanenziel, naderde hij menigmaal de grenzen van het groteske, waar hij greep naar het allerhoogste; maar dit neemt niet weg, dat tegenover den correcten burgerlijken Scott zijn werk is van een kleuren-fonkelende overweldigende pracht. Wie met kalme logica gewapend zich aan het analyseeren zet, beredeneert met het grootste gemak, dat het een opeenstapeling is van dwaasheid, onkunde, wanbegrip, overdrijving, immoraliteit. Ik geef toe, het mist rustige evenwichtige kracht en bezonkenheid. We kunnen begrijpen, dat de grijze Goethe er over toornde. Maar toch is het van een glorieuze heerlijkheid, een verblindend, aangrijpend vuurwerk, waaruit ons de verterende gloed van den schoonheidshartstocht tegenslaat; blijft het door alle geslachten heen een type, de meest volmaakte uiting van den woesten, genialen scheppingsdrang, die in een bepaalde periode der literatuur-geschiedenis de Fransche kunstenaars doortrilde.

De teere, gracieuze Esmeralda dartelt in naieve speelschheid als door een luguber, romantisch oerwoud, door onheilvolle rotskloven, waar demonen haar bedreigen en ten slotte in de diepte sleuren, zij, de dochter dier récluse, aan wie zigeuners haar als kind ontroofden, door die moeder zelve als bohémienne met bliksemenden afschuw gehaat.

Om die Esmeralda de macht, die de wereld schijnt te beheerschen, de liefde: in den schuwen dichter van moraliteiten Gringoire, wien zij het leven redt : in den vluchtigen vlinder, den lokkenden Phoebus, wiens schitterende verschijning haar in het verderf stort ; in het zedelijk monster, den geweldigen priester Claude de Frollo ; in het lichamelijk monster Quasimodo, met zijn grootsche menschelijkheid Een flikkerend dooreenschieten van daden, begeerten, passies en boven dat alles de sombere fataliteit, die het al be-

heerscht en verplet, doet wegkrimpen in grillige stuiptrekking onder zijn looden tred.

Boven in zijn cel, in den toren der Notre Dame, heeft Claude bezoek van maître Jacques, den procureur du roi. Claude luistert niet naar zijn woorden. Zijn blik dwaalt af naar de onbezonnen vlieg, die, zoekend de voorjaarszon, zich wierp in het spinneweb, dat voor het lucarn der cel gespannen is. Bij de trilling van het web slingert zich de enorme spin met een bruusken zwaai uit haar schuilplaats, dan met een sprong werpt ze zich op de vlieg, die ze in tweeën vouwt met haar sprieten, terwijl haar afzichtelijke zuigsnuit den kop bevoelt. „Arme vlieg," zei de procureur du roi, en hief de hand op om ze te redden. De aartsdiaken, als door een schok wakker geschrikt, hield zijn arm terug met krampachtige heftigheid.

„Maître Jacques," schreeuwde hij, „laat de fataliteit haar weg gaan!"

De procureur keerde zich ontsteld om: 't Was of een ijzeren tang zijn arm omkneld hield.

De blik van den priester was woest en brandend, en bleef vast gericht op de kleine, verschrikkelijke groep, de vlieg en de spin.

„Ja," ging de priester voort met holle stem, „daar is het symbool van alles. Ze vliegt, ze is blij, ze is pas geboren, ze zoekt de lente, de open lucht, de vrijheid. — Maar ze stoot zich aan de noodlottige rozet, de spin komt aan, de afzichtelijke spin.

Arme danseres, arme voorbeschikte vlieg. Maître Jacques, laat ze begaan. Het is de fataliteit.

Helaas Claude, gij zelf zijt de vlieg. Ge vloogt naar de wetenschap, naar het licht, naar de zon; de vrije lucht was je eenige begeerte, de vrije lucht van de eeuwige waarheid. Maar terwijl je je haastte naar het verblindend lucarn, naar

de andere wereld, naar de wereld van klaarheid, van begrip, van wetenschap, blinde vlieg, dwaze doctor, heb je dat teere weefsel van de spin niet gezien, gespannen door het lot tusschen het licht en je zelf, je hebt je er hals over kop in gegooid, ellendige dwaas, en nu spartel je tusschen de ijzeren voetsprieten van het fatum! Maître Jacques, laat die spin begaan.

Ziedaar de grond-idee van dit boek. En dan later, waar de misdadige priester smeekend zich wringt voor zijn slachtoffer, Esmeralda, en het jammerend uitgilt: „O, heb meelij met me. Ge denkt, dat gij ongelukkig zijt, maar weet niet wat ongeluk is. Een vrouw lief te hebben en priester te zijn ; gehaat te worden en haar te beminnen met al de woede zijner ziel ; te voelen, dat men voor den minsten glimlach geven zou zijn bloed, zijn ingewanden, zijn naam, zijn heil, zijn onsterfelijkheid, de eeuwigheid, het leven hier en hiernamaals, te bejammeren geen koning, genie, keizer, aartsengel, god te zijn om als een grootere slaaf onder hare voeten te kunnen liggen. Haar nacht en dag in zijn verbeelding en droomen aan de borst te drukken en haar verliefd te zien op een soldatenpak, en niets te hebben om haar aan te bieden dan zijn vuile soutane, waarvoor ze bang is en walgt."

En daar tegenover de teere, gracieuze Esmeralda, die met haar „O, mon Phoebus" hem snijdt door de ziel, die slechts leeft in haar blind kinderlijk vertrouwen op haar eerste en eenige blinkende liefde, die haar in het verderf rukken zal.

Dan de gezichten op Parijs bij avond en zonsopgang, in voor- en najaar, aankondigend de grootsche panorama's van Zola.

En om de hoofdfiguren heen de beweging en het leven in de massa's. Die belegering van de Notre Dame, die verdediging door Quasimodo alleen, onder reusachtige muur-

brokken de wriemelende menschenhoopen vermorzelend, ze verschroeiend onder zijn gesmolten lood. En dat al — om niets. De redding van Esmeralda, waarom al die krachten in beweging komen, is niet meer mogelijk ; ze is weg uit den toren. Alles, alles om niets — het ijle niets. En dan tegenover die razende, felbewogen menschenzee, aan den overkant der stad, in de Bastille, de vrekkige, laaghartige wreedaard Lodewijk XI, heerscher over die allen, knibbelend op een penning in zijn rekeningen. Welk een grootsche antithesen.

En weer een andere aan het slot : Die moeder, de récluse, die onwetend haar kind omknelt en dat kind zelf in fellen wreeden haat haar „Rends-moi mon enfant !" toekrijscht. Dat enkele moment van zalige herkenning en moedervreugde vernietigd door de blinde passie van Esmeralda voor haar eersten en eenigen Phoebus. Dat roepen in de ijle leegte, waar ze een rots dacht te vinden, een stralenden held, die haar redden zou in alles vergetende en alles vermogende liefde.

Zoo is gansch dit boek opgebouwd uit duizelingwekkende tegenstellingen. En hoog boven alles en allen de machtige reuzengestalte, de Notre Dame, levend, onwankelbaar, een symbool van het eeuwige, neerblikkend op de zwoegende, wriemelende menschheid, die vertrapt wordt door de geheimzinnige ανανκη, de blinde fataliteit.

Wat in Frankrijk met Hugo begon, bereikt zijn toppunt in Flauberts Salammbo. De kleurenrijkdom, de gloeiende fantasie, de hybris van Hugo zijn ook in hem, maar Hugo's lyrische dronkenschap is getemperd door Flauberts vaste zelfbeheersching, die haar kracht vindt in het exacte weten, vrucht van onverpoosde waarneming en rusteloos onderzoek. Flaubert brengt in zichzelf het Dionysische en Apollinische weer tot harmonisch evenwicht.

Doch we mogen de verdere ontwikkeling van den Franschen historischen roman hier niet volgen. Het is tijd, dat we eerst den blik op Holland richten.

II.

Van Lennep, Oltmans, Toussaint, Schimmel. Wat een schat van romans en novellen, gelezen, genoten, verslonden soms, met den blos der verontwaardiging, het bleek der vreeze, den gloed der geestdrift op het gelaat, de tinteling van het begrijpen, het vertrouwen van het geloof, de verteedering der liefde in het oog, door duizenden, oud en jong, arm en rijk, geleerd en ongeleerd.

Men mag smalen op onze vaderlandsche Romantiek — in den traditioneelen zin van het woord — zooveel men wil, het moet erkend, dat de historische roman er een vrij toonbaar figuur in heeft gemaakt. Ik geef toe, dat was geen kunst voor alle tijden en volken ; dat was mode en navolging, bij sommigen bijna uitsluitend, bij anderen met een sprekend eigen karakter. Veel van dit werk is thans reeds voor goed verouderd en vergeten. Maar ook thans nog is er menig boek uit die periode, waarover we den achttienjarige met spanning gebogen zien, waarvan we hem met geestdrift hooren gewagen ; thans is ook ons de herinnering aan menig werk nog zoet, kan een toevallig niet betreden terrein uit dit verleden ons ongekende verrassingen bieden.

Het zegt iets in drie decenniën, een bibliotheek te hebben voortgebracht, die de kennis verrijkt, de fantasie geboeid, het hart warm heeft doen kloppen van een paar menschengeslachten, binnen de grenzen van ons kleine taalgebied.

Dekama en Huyck, Lauernesse en de Wonderdokter, de Schaapherder en Sinjeur Semeyns, de Hollander die, al is

het na eeuwen, de cultuur van zijn land wil begrijpen, zal er kennis van behooren te nemen, zal het met smaak en met genoegen doen, als hij zich eenmaal de onmisbare vaardigheid verworven heeft om zich vlug in de inzichten en bedoelingen van vorige geslachten te verplaatsen.

Hoe is hij te verklaren, die bloei van den historischen roman ten onzent tusschen 35 en 65, om een paar ronde cijfers te noemen, een bloei, die bij wat Duitschland en Engeland bood, in verhouding niet behoeft achter te staan ? Was het de zucht van den ouderdom en de aftakeling om te leven in de fleurige herinneringen van de krachtvolle jeugd ? Potgieter zou het u misschien gaarne toegestemd hebben, en wat deert het ons thans te erkennen, dat hij in de goede richting zocht, waar bleek, dat die aftakeling slechts een periode van afmatting is geweest, waarna hernieuwde energie ontwaken kon ? Zeker is, dat in dit tijdperk van slapheid en gebrek aan zelfvertrouwen bij een volkskarakter als het onze, waar steeds de kunst, niet als de bloem van het geestesleven, maar als een aangename verpoozing was beschouwd, juist datgene uit de schatten der naburen moest trekken en wekken tot navolging, waarbij een basis van ernstige, grondige studie aanwezig was. Men kon de kunst den mantel der strenge wetenschap omhangen, waaraan zij eenige waardigheid ontleenen mocht, waardoor ze kon imponeeren hen, die haar anders als een te weinig deftigen gast uit hun kring zouden hebben geweerd.

En wat was er anders voor de Hollanders in eerzame gemoedsrust na te volgen, dan juist de historische roman van Scott in het bijzonder. Daaraan kon men zich zonder blos op de deugdzame kaken openlijk voor ieder, geheel, zonder vrees voor blaam of verwijt, met verstand en hart overgeven; daar, bij den Scottschen historischen roman, was geen schrik en ontsteltenis voor hemelbestormende ideeën, voor zin-

en zielverbijsterend vuurwerk te vreezen. Scott had immers een deel van den woesten bergstroom der Romantiek een vaste richting weten te geven en in onze lage landen vond die rustige, breede, statige stroom een kalme en ruime bedding.

Het is ons doel niet, thans de geschiedenis van den Nederlandschen historischen roman te schetsen, we zoeken enkel het karakter van dien van vóór 80. En wie Scott zegt, heeft in hoofdzaak dat karakter reeds aangegeven. Toch blijft het wenschelijk te trachten om ten minste de hoofdlijnen dier geschiedenis nader vast te stellen. Alleen dan kan uitkomen, wat er oorspronkelijks en eigens was in al die navolging.

De nationale historische tradities in het bijzonder waren in onze letterkunde nooit verwaarloosd ; naast die der Oudheid hebben ze steeds stof tot vertellen en dramatiseeren, tot bespiegeling of ontboezeming, tot leering of bezieling gegeven. Gebruikten niet reeds Hooft en Vondel, wat de middeleeuwsche kronieken of volksliederen hun boden, om het dienstbaar te maken aan hun politieke of artistieke neigingen, of om er een opkomenden koopmansstand een Ahnen-galerij uit te fantaseeren. De achttiende eeuw verheerlijkt in drama, heldendicht of lierzang de dagen van den opstand of van onze wereldbeheerschende grootheid, wisselend van toon naar gelang het besef van verslapping en achteruitgang behoefte wekt aan grootsche herinneringen of moderne ideeën stof zoeken voor vrijheidsidealen. Van Haren zingt zijn Geuzen, Bellamy zijn Vaderlandsche zangen, Nomsz, Van Merken, De Lannoy verheerlijken Vaderlandsche tradities in treurspel en „heldendicht," Bilderdijk dicht zijn romances en hij buit de historie uit om zijn politieke en religieuze passies bot te vieren. In de dagen der verdrukking vlamt de herinnering op aan de glorierijke, geweldige daden van ontembaren mannen-

moed. Loots en Helmers steken hun krijgsklaroen. En dan ook komen onze eerste historische romans. Adriaan Loosjes schrijft zijn Maurits Lijnslager, beeld van onzen zeventiende-eeuwschen roem, om enkel dien eenen, nu bij name nog bekenden, te noemen[1]). Hij staat geheel buiten het verband der groote stroomingen.

Wie zich geroepen acht te onderzoeken, hoe de romanschrijver Loosjes geworden is, wat hij was, hij zal naast vaderlandsche invloeden als van Wolff en Deken, ongetwijfeld ook van Richardson gewagen — op welken roman uit die dagen heeft deze geen invloed gehad ? — en misschien van andere Engelschen of van Franschen ; Loosjes is hier geworden als Scott in Engeland, doch hij miste diens gaven, diens fantasie, diens componeerend vermogen. Dit is zeker, hij is hier de vertegenwoordiger van den historischen roman vóór Scott; zijn Maurits Lijnslager verscheen in 1814, het jaar van de Waverley, Scott's eersteling, en zijn invloed en populariteit zijn groot geweest. Is dit alleen de oorzaak, dat de roman van Scott hier eerst betrekkelijk laat zijn kracht doet gevoelen ? Of enkel het algemeen verschijnsel, dat wij wel alle modes navolgden, maar traag, maar eerst dan, wanneer ze elders bijna weer verouderd waren ? David van Lennep is hier de eerste vertegenwoordiger van het internationale streven. Hij dringt het eerst aan op navolging van Scott[2]). Wie hoorde niet van zijn voorlezing over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding (1826), wie kent niet zijn Hollandschen Duinzang ? In hem is iets van den geest van Scott. De Schildknaap van

---

[1]) Zie over Loosjes: J. Koopmans, Maurits Lijnslager en zijn ideaal Burgerschap, Beweging 1905, I.

[2]) Zie o. a. Bakhuizen, Studiën en schetsen, IV, p. 370.

Margareta de Neufville was het eerste, brave, tamme antwoord op den oproep ter navolging van den meester.

Hoe hier langzaam de belangstelling voor Scott is gegroeid moet nog onderzocht worden. We zagen, hoe, gelijktijdig met het verschijnen van zijn werken, voor hem in Frankrijk en Duitschland een vereering, een enthousiasme ontstonden, die bij ons ondenkbaar zijn. In hetzelfde jaar dat een werk van hem verscheen, werden vertalingen ervan in het Fransch en Duitsch uitgegeven, verschenen gloedvolle recensies. En Manzoni's Promessi sposi is van 1825. Een systematisch overzicht van vertalingen en recensies van Scott's werken in Holland uit dien eersten tijd ontbreekt geheel. Men zou de tijdschriften van tusschen 1815 en 1832 moeten doorsnuffelen om die voorgeschiedenis te kunnen schrijven [1]). Of heeft misschien een dergelijke voor-geschiedenis nooit bestaan? Als Scott hier in Nijmegen, terug van zijn laatste reis naar het zuiden, een paar maanden voor zijn dood, bijna stervend aan wal stapt [2]), dan eerst zijn er duidelijke teekenen van kalme, ernstige waardeering, en gaan de eerste romans, onder Scott's invloed geschreven, ter perse. Tot luidruchtige betoogingen is het hier nimmer gekomen. Ik zal u de citaten uit Drost, Potgieter, Bakhuizen, Toussaint en anderen sparen. Ze zouden spreken van rustigen eerbied, warme bewondering, gegrond op weloverwogen kennis, die gunstig afsteken bij de excessen in het buitenland.

---

[1]) Wat Jan ten Brink hierover gaf (o. a. Gesch. der Noord-Nederl. Letteren in de XIXe eeuw, I, 171) is volmaakt waardeloos of onjuist. Kalff in het zevende deel zijner Geschiedenis wijst geen sporen van Scott's invloed vóór 1821 aan. Zie p. 109 en 261.

[2]) H. D. J. van Schevichaven, Penschetsen uit Nijmegen's verleden, I, p. 235, en H. P. G. Quack, Herinneringen, p, 9. Daar blijkt tevens met welk een belangstelling omstreeks '40 het werk van Scott hier gelezen werd.

In het vorig hoofdstuk zagen we, hoe er in de Europeesche litteratuur twee stroomingen ontstonden, die aanvankelijk vrijwel parallel liepen en zich later geheel zullen vereenigen, de klassiek-historische roman en de nationaal-historische, dezen laatste in ruimen zin genomen ; Scott zoowel als onze Toussaint b.v. behandelden wel eens een stof, die tot de middeleeuwsche of nieuwe geschiedenis behoorde van een ander land dan Engeland of Holland. Beide stroomingen, als algemeen Europeesch verschijnsel beschouwd, openbaren zich hier ongeveer gelijktijdig. Toen in 1831 de Groningsche hoogleeraar Petrus van Limburg Brouwer zijn Griekschen roman Charicles en Euphorion, een verhaal van Clearchus den Cyprier, uitgaf, lag De Pleegzoon al op een uitgever te wachten, zou spoedig Drost's Hermingard het licht zien.

In zijn Grieksche romans, die hier hun voorloopers al hadden in werk van Hemsterhuis, De Perponcher, M. C. van Hall en Loosjes, plaatst Brouwer zich bepaald buiten Scott's invloed. Waarom, vraagt hij in de voorrede van zijn een paar jaar later verschenen Diophanes, zou de kennismaking met de zeden en gewoonten der Grieken minder belangrijk en aangenaam zijn, dan die met eenig Europeesch volk in de twaalfde of dertiende eeuw, van de volksplanters van Noord-Amerika of van de Schotsche zeeroovers? De luchtige Grieksche meisjes op haar feesten, in haar rijk versierde badkamers zijn minstens even interessant als die in stijve keurzen geregen jonkvrouwen der adellijke ridderkasteelen. Athene en Corinthe waren steden als Amsterdam en Parijs. „En wat het vreemde en belangwekkende aangaat, zeker is al wat tot het leven in de Grieksche gemeenebesten en Grieksche huisgezinnen behoort, alleen daarom veel geschikter om de nieuwsgierigheid op te wekken, omdat het minder bekend en meer van onze zeden afwijkend is. Immers, we

zijn nu al tamelijk wel onderricht omtrent hetgeen de middeleeuwen en de latere geschiedenis ons te dien opzichte kunnen leveren. Daarvoor heeft Sir Walter Scott met zijn ontelbare navolgers gezorgd. Dat sombere, dat akelige van kloosters en oude kerkgebouwen, neen, dat levert de Grieksche wereld zeker niet op, maar anders, als het er op gezet was om akeligheden te vertoonen, dan voorwaar zouden we hier ook niet zeer verlegen behoeven te wezen. De lezers zullen ten minste al aanstonds in dit werk zien, dat de Grieken ook onderaardsche holen en gangen hadden, evenals de kloosters der middeleeuwen. Maar ik heb te goede gedachten van den smaak van ons Nederlandsch publiek, om te gelooven, dat het van zijne schrijvers de horreurs zou vorderen, waar vele Fransche romanschrijvers hunne lezers op onthalen."

Diophanes is van 1838. Herderlijk sentimenteel als Wieland is deze roman niet. 't Mag zijn, dat hij naar ,,den toenmaligen stand der wetenschap" een trouw beeld geeft van zeden, gewoonten en toestanden in het oude Hellas, daarin komt hij de Voyage du jeune Anarcharsis misschien nabij, doch de toon van goedmoedige Hollandsche gezelligheid en moppigheid ontneemt zoo alle Helleensche saveur, dat er van het zien van het Grieksche leven geen sprake kan zijn. De held van het verhaal is met een vriend in een onderaardschen doolhof verdwaald; ze ontmoeten daar een jonge dame, die hun een uitweg wijst ; de man begint zich nu verliefd te gevoelen en in zijn zoete overpeinzingen zegt hij o.a. tot zichzelf: ,,Maar welk meisje zou zoo alleen in die gewelven rondloopen. Welke vader, welke moeder zou dat toelaten, fatsoenlijke(!) menschen namelijk. En dat zoo dunnetjes gekleed zoo met armen en beenen bloot, met een opgegord kleed. En dan met twee honden ! Groote goôn, als het eens een boeren- of jagersmeid geweest is, die met ons beiden den

draak gestoken heeft!" Mij dunkt, die eene zin zegt genoeg. Van der Herren eigner Geist gesproken, we hooren hier toch wel enkel den nuchteren Hollandschen professor uit de eerste helft der negentiende eeuw. Dat het boek netjes binnen de perken van het negentiende-eeuwsche Hollandsche fatsoen blijft, spreekt van zelf. De liefhebber van pikante lectuur moet zich geen illusies maken van die luchtige meisjes in „rijk versierde badkamertjes".

Een enkele mag hier omstreeks '35 meenen zich aan Scott's invloed te kunnen onttrekken, in het algemeen mogen we veilig aannemen, dat alle historische romans hier tusschen de jaren '30 en '80 geschreven, diens inwerking min of meer hebben ondergaan. Iets anders is het met Brouwers „gedachte van den smaak" bij ons publiek en evenzeer bij onze schrijvers ten opzichte van de Fransche „horreurs".

Het behoeft hier wel geen verder betoog : de zin voor het grootsche en geweldige, voor het rijk bewogen, schilderachtig leven der massa's, zooals Hugo's stoutmoedige, wel weinig diepgaande, maar veel omvattende kunstenaarsblik het zag, ontbrak onze Hollandsche romanschrijvers ten eenen male, al evenzeer als Flauberts liefde voor de volheid van het leven, zijn drang om al het menschelijke te verheffen in de straling der kunst, den moed om het te peilen tot in de diepste diepten, de macht om het uit te beelden in een taal zoo zorgvol gekweekt, om in soepele schildering uit te drukken de felste pijnigingen als de fijnste trillingen der ziel, de teerste kleurenharmonie, als de meest ruwe en op zich zelf stuitende realiteit. Onze romanschrijvers waren te weinig kunstenaar van beroep om met die natuurlijke onbevangenheid, dat wegwerpen van alle burgerlijke vooroordeelen zich zoo, volkomen vrij, te wijden in den dienst der machtige souvereine.

De meesten hunner hebben het werk der groote Franschen wel gelezen, in stilte bewonderd en genoten misschien [1]), maar het stond buiten hun persoonlijkheid en ze kenden bovendien hun publiek genoeg om zich niet aan wat uitspattingen zouden genoemd worden, te wagen. Eenige motieven hebben ze er aan ontleend. Lodewijk Mulder zal bij zijn rederijkersvoorstelling in Jan Faessen allicht aan de moralité van Gringoire gedacht hebben, en zoo is er nog wel meer [2]), bij Schimmel vooral, aan te wijzen. Schimmel heeft zijn liefde voor de Franschen niet onder stoelen of banken gestoken. Het sterkst spreekt dit in zijn drama's, waarin de invloed van Hugo zeer merkbaar is; ook in de fantastische hartstochtelijke scènes van Sinjeur Semeyns.

Ook Bosboom-Toussaint voelde veel voor de Fransche romantiek, al durft ze het hare vrienden nauwelijks bekennen [3]). Zij bewondert Hugo, en inderdaad, om enkel haar Leycester-cyclus maar tot voorbeeld te nemen, daar leeft de Fransche geest, daar zijn de geweldige tegenstellingen van Hugo, daar de machtig heerschende passies, de grootsch golvende lijnen. In haar romans is de visie van Hugo,

---

[1]) Drost spreekt met groote ingenomenheid van „Louis Lambert door den Heer De Balzac" in De Augustusdagen. Schetsen en verhalen, p. 87.

[2]) Drost's belezenheid tikt Van Lennep leuk op de vingers. Van Lennep laat in De Pleegzoon Maurits zeggen: „Indien mijn hemd achter mijn geheimen kwam, smeet ik het op het vuur." V. L. zou dit zes jaar voor het verschijnen van De Pleegzoon geschreven hebben. „Zonderling toch" zegt Drost, „dat dan een weinig later Victor Hugo op den inval gekomen is, om in zijne Notre Dame Lodewijk den XI volkomen hetzelfde te laten zeggen." De Vriend des Vaderlands, VII, p. 590 (1833).

Tevens alweer een bewijs, dat de jonge Drost ook de Notre Dame goed gelezen had.

[3]) Zie De Gids van Sept. 1912, III, p. 533 en 537.

maar toch blijft haar oog dat van de vrome Hollandsche protestante [1]).

Den invloed van Scott echter hebben allen ondergaan. Van van Lennep af, die hem in al zijn allures volgt, tot Potgieter en Bakhuizen toe, die van den kunstenaar vóór alles zelfstandigheid en oorspronkelijkheid eischen. Hier getuigt heel de bouw van een werk, elders een beschrijving of allerlei kleine trucjes van naijverige bewondering. Er was een schat van motieven, die altijd weer eenigszins anders konden gecombineerd worden, en Scott's blijven binnen de perken van de burgermansbegrippen van goed en kwaad, recht en plicht, traditioneele ridderlijkheid, paste zoo geheel in de sfeer van ons publiek in die jaren, dat bovendien in Scott, — een factor, die bij de Fransche geestdrift ontbrak — den algemeen Protestantsch Christelijken geest kon meevoelen.

Doch bij alle waardeering en ijverige navolging openbaart zich direct bij het verschijnen van den eersten onder Scott's invloed geschreven roman een verdeeling in twee kampen. Van Lennep, Oltmans, en later Lodewijk Mulder komen te staan tegenover Drost, Potgieter, Bakhuizen en later in hoofdzaak Toussaint [2]) Bij de eerste uitvoerige beoordeeling van den eersten Scott'schen historischen roman van beteekenis komt dit reeds eenigermate aan het licht, waar de schrijver spreekt over Van Lenneps Pleegzoon in De Vriend des Vaderlands van 1833 [3]).

---

[1]) Zie mijn De liefde in den Leycestercyclus, Gids, Sept. 1912.

[2]) Ik kan in deze schets natuurlijk slechts over de meest op den voorgrond tredende schrijvers spreken.

[3]) De Vriend des Vaderlands, VII, p. 584 vlg. Zij is lang aan Drost toegeschreven, zij is vermoedelijk wel van N. G. van Kampen. Zie J. M. de Waal, Aernout Drost, p. 108.

Na u over den historischen grondslag te hebben ingelicht, zal de recensent u met den aard van den roman zelve bekend maken. „Over het geheel kan ieder Roman uit twee oogpunten behandeld worden. Uit het eene, onderwerpt de Romanschrijver de personen, die hij gekozen heeft, aan de omstandigheden ; hij stelt eene geheele reeks toevallige gebeurtenissen daar, en onderwerpt de werkzaamheid zijner karakters aan deze toevalligheden ; de intrigues worden daardoor uiterst ingewikkeld, de ontknoopingen verrassend, de belangstelling in de gebeurtenis bij den lezer over het geheel grooter dan de belangstelling in den held : zulk eene wijze van voorstelling is gegrond op de meer zinnelijke beschouwing der natuur en maatschappij, als van eene aaneengeschakelde reeks van kleine oorzaken en gevolgen, die in toevallige verbintenissen zamenloopen. Deze trant, die den Franschen, en over het geheel der Romantieke school, meest eigen is, geeft aan den Roman eene oneindige actie, aan de voorstellingen levendigheid en belangrijkheid, en vormt het geheel tot een bont tooneel van gevoel en avontuurlijkheid. Het andere standpunt is hooger en wijsgeeriger; vandaar beschouwt de schrijver de natuur en hare werkingen als ondergeschikt aan den mensch ; de maatschappelijke instellingen, niet als kluisters en grenzen der individu's, maar als uit derzelver boezem voortkomende. Hij huldigt in zijn schepping de werking van eenen verborgenen, maar alles doordringenden tijdgeest. Hij wijzigt wel de karakters zijner helden naar opvoeding en omstandigheden, maar erkent in derzelver grondbeginsel iets oorspronkelijks dat zich gestadig en onafgebroken in alle vormen der omstandigheden ontwikkelt. Hij levert meer idealen, minder gewone personen, grooter helden en minder kinderen der fortuin."

Men behoeft niet te vragen aan welke zijde Van Kampen

Van Lennep een plaats aanwijst [1]). Hij luidt hiermee een bepaalde richting in den historischen roman ten onzent in. Potgieter gaat in hoofdzaak zijn weg en weet Toussaint op te wekken om naast hem te strijden voor dezelfde idealen.

In de groote letterkundige beweging van 1750, de tweede Renaissance, bewegen zich het Dionysische en Appollinische in Rousseau en Lessing getypeerd, beide krachtig naast elkander voort, de lyrische roes naast den rustig wijsgeerig in schoonheid bouwenden ernst. Vinden we beide uitingen in de scherpe en klare antithese van Van Kampen niet terug?

Inderdaad, beide richtingen hebben zich ook in onzen historischen roman geopenbaard. Alleen in die, waarin Van Kampen heil zocht, meer theoretisch dan practisch, die waarvoor ook Drost, Potgieter en Bakhuizen in hun kritieken gestreden hebben, is werk voortgebracht van, voor den Nederlander ten minste, blijvende waarde. Hier plukte ook mevrouw Bosboom—Toussaint haar lauweren.

Natuurlijk, als in alle geestelijke zaken, zijn de grenzen ook in deze materie der fantasie niet scherp te trekken. Ook Toussaint heeft haar verrassende losbandigheden, haar hyperromantische tooneelen, haar vernuftig en kunstig in elkaar gezette intriges; maar ieder die den geest van haar werk kent, zal haar een plaats moeten geven in dat gebied, dat hier door den recensent in De Vriend des Vaderlands als hooger en wijsgeeriger wordt gekenschetst. Wie zijn definitie leest, vindt daarin gansch haar werk gekarakteriseerd en als met profetischen blik voorzien.

Zoo krijgen we dus als schema voor de historie van den Nederlandschen geschiedkundigen roman : Loosjes, in den

---

[1]) De Pleegzoon „heeft over het geheel de deugden en gebreken van de eerstgemelde soort". „Over het geheel mangelt het de onderscheiden karakters aan diepte en oorspronkelijkheid in denken en handelen" etc. t. a. p.

aanvang der negentiende eeuw de eerste vertegenwoordiger van het genre buiten invloed van Scott's romans. Kort na '30, gelijktijdig de klassiek-historische roman à la Barthélemy-Wieland en de nationaal-historische à la Scott. En hierbij direct de splitsing in een romantischen en een naar den g e e s t klassieken.

III.

Laten wij thans een enkelen blik werpen over den verderen loop dier drie stroomingen.

Een klassiek-historischen roman heeft onze litteratuur na het werk van Brouwer niet voortgebracht ; we hebben niets, wat ook maar in de verte de waarde en beteekenis van Bulwer's Last days of Kingley's Hypatia, Flaubert's Salammbo of zelfs Thaïs van France en Aspasia van Hamerling nabijkomt. Toch kunnen we desnoods, nu we toch eenmaal aan het indeelen zijn, in deze rubriek Akbar van Limburg Brouwers zoon en Vosmaers Amazone onder dak brengen. Al speelt het eerste in wat wij in West-Europa gewoon zijn de Nieuwe Geschiedenis te noemen, in de Indische wereld leven nog de oude tradities voort en het is een verdienste van de tweede Renaissance Indië in de rij onzer geestelijke voorouders naast Hellas en Rome zijne plaats te hebben aangewezen. Het boek van Vosmaer brengt ons in een kring van kunstenaars en kunstliefhebbers in het moderne Rome, doch is er enkel op aangelegd om ons in de kunst- en ideeënwereld der Ouden in te wijden.

Wie durft echter beweren, dat met deze beide ons figuur tegenover onze naburen gered is ?

Is het boek van Brouwer meer dan goed bedoeld, zuiver didactisch amateurswerk ? Hier spreekt de geleerde, die kent, met zijn verstand heeft verwerkt de wijsheid van het

Oosten en tegelijkertijd leeft en strijdt in het perk van het liberale denken van zijn tijd en zijn land. Zijn kennis dier oude wijsheid heeft hij gewrongen in een kunstig in elkaar gepeuterd wereldje, dat geheel vreemd is aan alle Oostersch leven, maar waarin overal wat toepasselijks te leeren valt voor het politieke en ethische leven van zijn eigen tijd.

Hoor den heer Feizi : „Wat latere wetenschap misschien na verre eeuwen nog tot ontraadseling zal bijdragen, laat zich heden zelfs in de verte niet vermoeden. Maar zouden wij nu voorloopig ons niet tevreden kunnen stellen met de overtuiging, die door alle ware wijzen van vroeger en later dagen wordt gedeeld, en door den een in meer, door den ander in minder duidelijke bewoordingen is uitgedrukt, dat er een eeuwig en onbegonnen oorspronkelijk leven is in het heelal, waaruit en waardoor alles in zijn noodwendig oorzakelijk verband wordt samengehouden?" Is dit niet gegrepen uit het hart van den Hollander, die in '60, 70, 80 met zijn tijd meeleeft, mee de H.B.S. heeft opgericht ?

Priesterinvloed ? „Tot wat de godsdienst al niet leiden kan ! Hoe hij van anders goede en onbedorven lieden soms misdadigers en moordenaars en krankzinnigen weet te maken! —— Maar die huichelaars, die eervergeten schelmen als die Gorakh, die zulke onnoozele zielen tot werktuig voor hunne vloekwaardige ondernemingen gebruiken!"

Akbar ziet reeds als in een vaag visioen het menschdom ter stembus optrekken. En volksonderwijs, openbaar en neutraal, daar moet hij het van hebben. Ook de Javaan moet beschaafd worden, zei immers de Javaannutter al en Rammelslag klewetterde hem na. „Vóór alles volksonderwijs! Ziedaar het eenige, maar ook volkomen zekere middel. Het werkt langzaam, 't is waar; en wie op groote schaal het begint toe te passen, ziet zelf niet licht de uitkomst ; maar deze is niettemin onmisbaar op den duur, terwijl

elke verkondiging van eene meer of min met zinnebeelden getooide leer, 't zij dan met of zonder openbaringsgezag, wel voor een tijd kan bloeien, doch in 't einde steeds weer verbastert, of, zoo dit al niet gebeurt, toch weer ophoudt aan de geestelijke en zedelijke behoeften der menschen te voldoen" [1]).

Ik heb natuurlijk niet de minste antipathie tegen de ideeën zelve in dit boek verkondigd ; mijn bedoeling is alleen aan te toonen, hoe heel dit Oostersch leven en die Oostersche wijsheid dienen moeten om het vooruitstrevend leven onzer Hollandsche negentiende eeuw te weerkaatsen en daardoor te versterken.

De helden van dit poppenspel debatteeren in de meest burgerlijke dorre boekentaal van 1870. „Maar ik weiger toch nooit de klachten mijner onderdanen aan te hooren — zei Akbar — en als ze billijk zijn, toon ik mij immers ook steeds bereid om herstel aan te brengen voor zoover het in mijne macht staat.

— Als ze billijk zijn! — herhaalde Aboel Fazl — ja, maar wie beoordeelt dat? De Keizer zelf met zijne raadslieden.

— Maar wat zoudt ge dan willen ? We hebben hier wel van staten en volken in andere wereldstreken gehoord, waar dat anders ging (hij las zeker zoo nu en dan de Rotterdammer) ; maar de toestanden van die volken zijn of waren ook gansch andere. Hoe willen wij hier met al die verschillende rijken en stammen, die aan ons gebied zijn onderworpen, eenigen wezenlijken invloed op het bestuur aan het volk zelf verleenen ? Daargelaten nog of het volks-

---

[1]) Zie p. 215, 223, 235, 256 van den 7den druk van Akbar, den Haag, Nijhoff, 1907.

karakter en 's lands zeden en gewoonten het mogelijk zouden maken."

Is dit niet de zoetsappige toon, die volkomen past voor een gemoedelijken, in-fatsoenlijken, door-netten chef de bureau van het gouvernement in een of ander Hollandsch provinciestadje ?

En dan de Oostersche vrouwen ! Over Irawati durf ik niets zeggen na Kern's oordeel [1]). Maar geldt dit oordeel niet enkel den theoretischen opzet ? Staat zij als een werkelijk levende Indische vrouw voor onze verbeelding ? Rezia is in aanleg hoogstens de wat intrigeerende vriendin van een Franschen achttiende-eeuwschen hoveling. En de „schoone Rembla", het demimondainetje, dat zoo knus over haar toekomst spreekt met Siddha, dat door een harer „begunstigers" aan het tooneel is geholpen, maar, eenmaal oud en leelijk, zich nog niet zal behoeven te verlagen om „anderen aan avonturen te helpen," daar men haar wel de gelegenheid zal bezorgen „om hier of daar in een tempel het toezicht te krijgen over de zangeressen en dansmeisjes, die de priesters voor hunne ceremoniën er op nahouden". Gouvernante dus.

Wat Brouwer ons daar vertelt, kan nu alles historisch, ethnografisch en weet ik hoe nog meer, waar zijn. Maar dat alles moest anders gezegd en anders voorgesteld wezen. De onbeholpen manier van voorstellen, de duffe zegging maken,

---

[1]) Ned. Spectator, 1873, p. 59: „Zij die vertrouwd zijn met de Indische letterkunde, zullen erkennen, dat de meest poëtische gestalte in den Akbar, Irawati, eene vrouw is van het geslacht der Sâwitrî's en Sitâ's; anderen mogen zich overtuigd houden, dat die romantische figuur even oorspronkelijk is, wat de individueele trekken aangaat, als in aard gelijkende op de grootsche vrouwen-karakters, waaraan èn de sage èn de geschiedenis van Indië zoo rijk is"

dat zich voortdurend, ondanks ons zelve zotte vergelijkingen voor onze verbeelding dringen.

Huet heeft van dit boek gezegd : „De vorm is die van een roman ; het wezen een strijdschrift. Doch het strijdschrift mist geest en de roman is alledaagsch. Het is alsof de schrijver, door het samenstellen van dit boek, een ongenoemd vraagstuk heeft willen oplossen. Doch, welke gissing men ook wage, het ware probleem houdt zich schuil en de toetssteen der oplossing ontbreekt." Ik krijg niet den indruk, dat naar het stellen noch het oplossen van een probleem is gestreefd. Ik zie enkel den onhandigen, ietwat Dagenraadachtigen liberalen propagandist, die zich gewaagd heeft aan iets, wat ver boven zijn krachten lag.

Limburg had gepreekt over liberale politiek, ethiek en religie, Vosmaer zou het doen over esthetiek en Hellenisme. Limburg leeraarde over wat hier al een vast eigen leven had. Vosmaer stond er anders voor.

Amazone was een mooi boek voor het Holland van 1880. Dat was iets ongekends. Dat was university-extension van een university, die destijds in Holland niet bestond of tenminste zeer onvoldoende tot haar recht kwam. Daar waren nieuwe ideeën en beschouwingen, die een air van aristocratische hoogheid aannamen, waardoor de lezer iets als de wijding in een nieuwen cultus onderging. Daar werd gewekt belangstelling en eerbied voor schoonheidsidealen, waarvan men tot nog toe, noch in de predikantenpoëzie, noch in den historischen roman, had gedroomd. Dit boek was een prachtig boek, doch — enkel voor wie niet beter wist.

Een van de zeer weinige Hollanders, die in die dagen beter wisten, was Busken Huet in Parijs, en hij heeft het zijn tijd- en landgenooten hardhandig aan het verstand gebracht. Ook wat Amazone betreft. Dit was zeer stellig zijn

recht. Voor hem, die de wereldlitteratuur overzag, die Flaubert's Salammbô kende en waardeerde, die zooveel wat er in Engeland en Duitschland over de oudheid geschreven en gedicht was, had gelezen, moet dit boek fade en pedant zijn geweest. Hij zag achter dit boek het leugenachtige en aanstellerige. Inderdaad van een ruimer standpunt doet het zonderling aan de oppervlakkige, romantische natuur van Vosmaer met zijn Multatuliaansche bevliegingen als heer en gebieder te zien stappen door den ideeëntempel der oudheid, zooals die door Lessing en Goethe vooral was opgebouwd. Het kon van belang zijn de aanrakingspunten van Vosmaers werk met de derde akt van Faust's tweede deel aan te wijzen. Eerst dan zou zijn armoede en benepenheid behoorlijk aan den dag komen.

Iets anders is, of wij niet van den kritikus hadden mogen verlangen, dat hij ook eenigszins de waarde van dit boek voor de Hollandsche maatschappij, waarin het was ontstaan, had ingezien en gewaardeerd. Want daar heeft het zeker een weldadigen invloed gehad, den zeer engen gezichtskring verruimd, vrijgemaakt van duffe tradities, bij een jonger geslacht ongekende sensaties gewekt en het mede voorbereid voor het zuiverder schoonheidsbesef, dat komen ging.

„De roman blijft een tractaatje in den vorm, en zijn inhoud een schoolboek" zegt Huet. Best, dat is zoo. Maar dit schoolboek kwam hier juist van pas.

Wie blind is geweest, mag na een operatie niet plotseling in het felle licht worden gezet. Potgieter en Huet waren de knappe, doortastende operateurs, die jaren lang aan de oogen van den Hollandschen lijder gewerkt hebben. Vosmaers boek is onbewust de kunstmatig ingerichte halfdonkere binnenkamer geweest, een van de overgangen, die den tot het licht komende voorbereidt op de zuivere straling van

de zon over de ruime velden. Het was een fout van den knappen medicus, dat hij dit zelf niet inzag.

Ik geloof, dat we daarom goed doen een dankbare herinnering aan Vosmaers Amazone in de geschiedenis van onze geestelijke cultuur te blijven bewaren [1]).

Ik heb den lezer zien meesmuilen bij onze indeeling: Van Lennep bij den Dionysischen waan, den romantischen roes! Laten we dit aldus begrijpen: die waan, die roes of hoe we het benaderen mochten, is in Scott gekristalliseerd. Van dit kristal is Van Lennep de grove namaak in ordinair vensterglas. Zoo zullen we elkaar beter verstaan.

Men behoeft zich maar een oogenblik terug te denken onder de bekoring van de zoo verheerlijkte en geliefde romans van Scott, in Ivanhoe, Kenilworth, Old Mortality en andere, om een gansche reeks van typische eigenaardigheden voor zich te zien: In een guren Novembernacht reed een jong krijgsman op den weg . . . It was on a delightful summerevening that a stranger . . . Wie hoort er niet den honderden malen gevarieerden aanhef in van een belangwekkende scène? Wie kan ze niet droomen die typische wendingen: We moeten thans een schrede teruggaan in onze geschiedenis, of — onzen held overlaten aan zijn verkwikkenden slaap? Wie kent het foefje niet van een nagelaten of gevonden handschrift, waarbij de auteur als tusschenpersoon fungeert. Welke romanverslindster heeft niet wrevelig die antiquarische uitweidingen overgeslagen, om met begeerigen blik eenige bladzijden verder te speuren naar het vervolg van het verhaal, uitweidingen, waarbij de schrijver b.v. niet spreken kon over zekeren plaid, zonder u te vertellen, welke Acts of Assembly tegen het dragen ervan in vroeger of later tijd

[1]) Zie over Vosmaer's Amazone: Nieuwe Taalgids 1919, p. 183.

gericht waren; halve capita soms, die even goed in een zuiver historisch werk op hun plaats zouden zijn. Wie heeft zich niet met ontembaren lust op een volgend hoofdstuk geworpen, nadat hem de schrijver aan het slot van het vorige met al de vaardigheid zijner smakelijke kunst in een spanning had gebracht, die hem het ophouden tot een onmogelijkheid maakte? Waart ge er niet al te zeer aan gewoon geraakt, om u nog beleedigd te gevoelen, als de schrijver, na in eenige bladzijden een ongenoemd persoon te hebben laten optreden, een beroep doet op uw perspicaciteit in dezen vorm. De scherpzinnige lezer zal gemerkt hebben, dat de stoutmoedige ridder graaf Die-en-die was, terwijl ge van den aanvang af het opzet hebt doorzien?

Hoe waart ge gewend aan dien archaïstischen toon. Hoe weinig hinderde u dat soms onwezenlijke in de gesprekken, die er blijkbaar voor een groot deel meer op ingericht waren om u, laatgeborene, in te lichten over vroegere levensverhoudingen, dan om de gedachtenwisseling tusschen de helden zelf tot stand te brengen. Wie heeft niet genoten of zich verveeld, naarmate hij meer of minder kunstzinnig van natuur was, bij de uitvoerige schildering van landschap of bouwwerk?

Wie heeft niet een band van gezellige vertrouwelijkheid gevoeld tusschen zich zelf en den schrijver, als deze zijn verhaal een oogenblik in den steek liet om het woord tot u te richten, u achter de schermen van zijn métier een blik te gunnen of uw oordeel in te roepen over recht en billijkheid in het pleit zijner historische helden?

Hebt ge u in het begin dier verhalen niet menigmaal laten aangrijpen door een enkele geheimzinnige daad, een raadselachtigen persoon, waarmee de kunstenaar u wist vast te houden, tot de laatste bladzijden toe in gloeiende spanning, steeds de zaak geheimzinniger en raadselachtiger makend,

stapelend verrassing op verrassing, altijd zijn hoogste troeven bewarend, tot in het eind de oplossing toch nog iets onverwachts bood ?

Wie zich de moeite geven wil de uitvoerige motievenindeeling van Scott's werk, bij Dibelius al zijn loopjes en trucjes, zijn typeering en karakterteekening, zijn eigenaardige manier om een boek of hoofdstuk, te beginnen, een gewichtige scène voor te bereiden, een geheimzinnig punt te ontsluieren, allerlei kleine kenteekenen in bouw en techniek na te gaan, om daarna zich het werk van Van Lennep in dit schema te denken, zal moeten erkennen, dat bij den laatste al zeer weinig oorspronkelijks overblijft. Het beetje dat er rest, is slechts een zekere Hollandsche, soms lamlendige, soms goedmoedige breedsprakigheid en een evenzeer Hollandsche, ordinaire neiging tot laag-bij-de-grondsche moppigheid. Die breedsprakigheid : „Het voegt ons dus te dezer plaatse, waar de geschiedenis, die wij beschrijven, eigentlijk een aanvang neemt, den Lezer dank te zeggen voor het geduld, betoond in het ten einde brengen onzer vrij lange inleiding, die hij misschien bij zichzelven reeds zal vergeleken hebben met den Brijberg, waar men moest door eten, alvorens men in Luilekkerland aankwam, afgebeeld op het oude prentje, in mijne kindsheid voor de som van een oortje alom verkrijgbaar, en thans, nu er geene oortjes meer afgepast kunnen worden en de kinderen veel te verstandig zijn, dan dat zij zich met Luilekkerland, Jan de Wasscher en dergelijke grollen zouden bezighouden, wellicht niet meer te bekomen. Men wane echter niet, dat ik, mijne inleiding bij den Brijberg vergelijkende, de gelijkenis verder zoû willen trekken en het verhaal zelf voor Luilekkerland laten doorgaan. Hiertoe ben ik, ik zal niet zeggen te nederig (want die verontschuldiging is afgezaagd), maar te trotsch ; want ik wil uit zekere trotsch-

heid nimmer iets beloven, dat ik vooruit zeker weet niet te kunnen houden."

Dat gaat nog een gansche bladzij in dien toon door. Is er iets denkbaar om het geduld van den lezer meer te tergen, nadert hier de breedsprakigheid niet tot wat men vulgo wel kletsmeieren pleegt te noemen ? Hoe ver staan wij thans van dergelijk werk af, hoe dreigt het steeds meer in het oordeel van hen, die tot oordeelen bevoegd zijn, te verzinken onder het niveau der middelmatigheid. Noem slechts enkele namen uit het verleden : Wolf en Deken, Justus van Effen. Hoeveel fijner en aristocratischer is hun kunst. Zal het zich daarnaast ooit in algemeene waarde een plaats kunnen verzekeren ? Men moet afdalen tot Heinsius' schelmenroman, om iets gelijkwaardigs te vinden, dat nog in de litteratuur genoemd wordt. Hoe grof en plomp doet het aan tegenover werk van Simon Gorter, van Thym b.v., zelfs van den Ouden Heer Smits.

Klinkt een bladzijde [1]) als de volgende niet als een parodie op een hedendaagschen rooverroman, die als dienstbodelectuur langs de deuren wordt gevent : „Graaf, zeide de Jezuiet, terwijl hij met de rechterhand zijn boezem ontblootte „hoor naar mij en beschouw dit lidteeken : het is dat van de wonde, mij door u toegebracht in die noodlottige nacht. — Dacht gij dat men zulke beleedigingen vergeten konde ?"

„Wreek u ; doch op mij alleen : spaar het leven van een ongelukkig onnoozel kind. Geef het terug aan zijn moeder."

— „Dwaas ! Alsof uw dood mij wraak genoeg verschaffen kon ? Gij zijt een krijgsman : gij kunt den dood niet vreezen. Van dien kant kan ik u niet deeren ; doch gij hebt een vaderhart en dat weet ik te treffen ; dat vaderhart moet vaneen gereten worden. Ziedaar een wraak, mijner waardig."

---

[1]) Vijfde hoofdstuk van De Pleegzoon.

„IJselijk mensch ! . . . . doch bedenk, hoe gij u zult verantwoorden. Dat bevelschrift geeft u alleen volmacht over mij."

„Wien de koe behoort, behoort ook het kalf," zeide Eugenio grijnzende.

„Al wat ik bezit, al wat mij overbleef is het uwe: doch spaar mijn kind !"

„Zoo is het ! Zoo moest ik u doen smeeken ; maar neen ; de dood van het knaapje is besloten ; en voor de muren van uw slot zult gij het met het water zien spartelen."

„Onmensch ! ik bezweer u."

„Vruchteloos !"

„Welnu! zie mij vernederd : ik werp mij voor u in 't stof ; doch spaar mijn kind !"

„Heerlijk, verrukkelijk schouwspel! De trotsche Graaf van Falckenstein, de hoogmoedige vijand van Rome en Madrid, voor den armen Jezuiet in het zand geknield."

En toch, ook zonder statistiek mogen we gerust aannemen, dat de romans van Van Lennep onder alle andere historische romans het meest gelezen en geliefd zijn geweest bij het Nederlandsche volk. Met wat een warmte konden onze moeders van zijn boeken spreken. Er was een tijd, dat het verschijnen van een nieuwen roman van Van Lennep als een événement werd beschouwd. Zijn werk is verslonden in alle edities en formaten en dit zal in ieder geval een verschijnsel blijven, dat men in de geschiedenis van onze letterkunde, van onze geestelijke cultuur heeft te verklaren. Is er zelfs niet een periode geweest, dat de zoete naam van „vader" Van Lennep lang niet ongewoon klonk ? Maar dan is hij toch een stiefvader geweest. Zijn werk was niet van ons geslachte als dat van dien anderen letterkundigen vader, die zoo echt Hollander was in hart en nieren. Van Lennep's werk is geheel en al Scott en wat Scott zijn succes bezorgde, bezorgde

wel in hoofdzaak Van Lennep zijn succes bij de groote massa. Zijn breedsprakigheid en moppigheid heeft haar tot de vaderlijke vergissing verleid.

Er zou een boek saam te stellen zijn over Van Lennep, zoo als Dibelius er een over Scott heeft geschreven. Maar is dit eigenlijk wel noodig ? Wie onzer heeft ten minste in zijn jeugd niet eenige werken van beiden gelezen. De inwerking van Scott is te opvallend bladzij na bladzij, en is Van Lennep niet reeds genoeg gesignaleerd als letterkundig chevalier d'industrie op ieder gebied ? Met den nagemaakten Scott heeft Van Lennep de Hollandsche harten veroverd.

En wie zal ten slotte ontkennen, dat er eenige gezellige, onderhoudende passages in zijn boeken zijn aan te wijzen, dat in het bijzonder zijn Ferdinand Huyck, al zit ook dit vol Scottsche motieven, een alleraardigst Hollandsch boek blijft, waarbij men voelt, dat de auteur de periode, die hij beschreef, volkomen begreep, dat zijn verbeelding er met innige gehechtheid in leefde ?

Wat wilde Van Lennep met zijn boeken ? Vermaken, gezellig onderhouden, zich zelf door schrijven, anderen door lezen.

Bijna een l'art pour l'art ! Maar daarnaast had hij, als Scott, toch wel het streven om te leeren, om bij zijn landgenooten belangstelling voor 's lands historie te wekken.

Hoe hij zich echter tegenover de historische waarheid kon plaatsen, heeft Fruin aangetoond in verband met Elisabeth Musch. Zij, de vrouw van Buat, is een zedelijk minderwaardig individu geweest. Dat is historisch bewezen. „De dichtkunst heeft haar eischen," betoogt Fruin [1]), „waaraan de kunstenaar voldoen moet, zij het ook ten koste der historische waarheid. Toen Van Lennep het ongelukkige lot van

[1]) Coenraet Droste, Overblijfsels van Geheugchenis, II, p. 407.

Buat tot onderwerp van een roman gekozen had, was hij in de noodzakelijkheid om de beide echtgenooten zoo te schilderen als hij gedaan heeft. Had hij ze voorgesteld in het karakter en in de onderlinge verhouding waarin het historisch onderzoek ze plaatst, zijn gedicht zou aan de eischen der tragedie niet beantwoord en het gemoed der lezers niet voldaan hebben. De daad van Buat en de uitkomst, waartoe zij hem en zijn echtgenoot brengt, zouden een geheel andere en ondichterlijke beteekenis aangenomen hebben. De dichter was daarom verplicht van Elizabeth Musch een zachte, liefhebbende, onervarene en reine figuur te maken. Maar aan den anderen kant was hij aan de nagedachtenis der historische personen verplicht, nauwlettend toe te zien, dat hun daden, waarnaar hun karakter beoordeeld wordt, blijven schijnen wat zij waarlijk geweest zijn, en niet misvormd worden tot misdaden, nu ze gericht worden tegen schepselen der verbeelding, die met de werkelijke personen slechts de namen gemeen hebben." Daardoor is de figuur van Jan de Witt in dezen roman misdadig verwrongen. „Het kan niet anders of die velen, die hun historische kennis hoofdzakelijk uit romans putten, en zich De Witt voorstellen gelijk hij zich in zijn gedrag jegens Elisabeth Musch en haar echtgenoot betoont, moeten een ongunstig oordeel over hem vellen tegen de historische waarheid in." De rest van dit betoog leze men bij Fruin zelf. Ik citeerde het bovenstaande nog te liever, omdat het ons tevens iets leert aangaande de eischen, die Fruin aan den historischen roman stelt, de vrijheden, die hij hem toestaat, aangaande Fruins opinie over den historischen roman in het algemeen.

Tegen de richting van Van Lennep in de historische-romankunst hebben Potgieter en de zijnen zich krachtig

verzet, niet alleen omdat zij zich het karakter van den roman in het algemeen anders dachten, maar ook voornamelijk, omdat ze van den Hollandschen historischen roman meer en betere didactiek verlangden, aan den Hollandschen historischen roman den eisch stelden, dat hij vóór alles Hollands glorietijd zou uitbeelden en daardoor zou opwekken tot nieuwe energie. Beide motieven zijn door Van Kampen reeds aangegeven, vóór Potgieter en Bakhuizen nog gesproken hadden. Met het eerste maakten we reeds kennis, toen we zijn merkwaardige Pleegzoon-recensie ter sprake brachten ; maar in ditzelfde betoog maakt hij er Van Lennep evenzeer een verwijt van, dat een groot deel van de handeling afgespeeld wordt niet in het hartje van Holland, maar in Kleefsland en in de buurt van Tiel, dat Maurits in zijn sombere nadagen wordt ten tooneele gevoerd, niet in de dagen zijner kracht en glorie, niet de Maurits van Nieuwpoort ; dat er geen schildering is gegeven van de ,,eendragtige krachtontwikkeling der natie ter zee en te land", maar van een verdeeld volk, ,,welks geest versnipperd is door kerkelijke en politieke twisten en dat lage aanslagen beraamt". Dit is de groote grief van V. K. tegen Van Lenneps boek: ,,Nergens toch geeft de Roman ons een denkbeeld van de veerkracht, die onze natie over het geheel ten dien tijde kenmerkte ; nergens van de heldere en verlichte begrippen, die dezelve den fakkel aan het overig Europa deden voordragen; nergens van de vlijt en koopmansgeest die dezelve kenmerkte; nergens van de kloekheid en geestkracht onzer oude regenten, alsof niet tegen eenen Mom, duizenden Van der Werven en Hildebrands, niet tegen eenen De Vlaere duizend kundiger en braver regters hadden overgestaan."

Het is een verdienste van Albert Verwey, dat hij ons de waarde van Drost voor onze litteratuurontwikkeling heeft geschilderd, Drosts invloed op de vorming van Potgieter

heeft aangetoond [1]), al is door een later onderzoek die invloed minder sterk gebleken, dan zonder toen niet bekende gegevens te vermoeden was. Behoeft het ons te verbazen, dat de laatste met vaste hand in de richting, door zijn geestdriftigen en voortvarenden vriend aangegeven, heeft voortgewerkt ? Wie herinnert zich niet uit de Galama-bespreking de diepte en rijkdom van kennen en kunnen, die hij zoowel voor de uitbeelding der karakters, als voor de teekening der toestanden van den historischen-romanschrijver eischt ?

Hoe verheft hij Loots, omdat deze in zijn zangen den roem der vaderen tot prikkel voor het heden maakt, Loots, die „beurtelings, in meesterlijke trekken, het laffe tegenwoordige met het schitterend verleden vergeleek en, van de heiligheid zijner roeping doordrongen, niet aarzelde zijnen tijd te verwijten :

> En nog, o Neerland! juicht ge, in armoê neêrgezonken.
> Voegt dan aan 't ongeluk het lagchend feestgebaar?
> Verhef uw vlaggen dan, als ze op de scheepskampanje
> Van 't onverwonnen hoofd, dat uwe vloot gebiedt,
> Weêr wappren langs de zee, in 't aanzien van Brittanje,
> Maar toon uwe ongevreesde, ontsierde wimpels niet."

Dien geest verlangde Potgieter in den historischen roman, die geest spreekt uit zijn eigen korte historische novellen, maar meer nog uit heel den schat van zijn kritische en historische studiën. In die richting wenscht hij het ontluikend talent van mejuffrouw Toussaint te leiden, en hij maakt er

---

[1]) Het Leven van Potgieter, p. 149—155; De Beweging, 1907, IV., 30 vlg.; in zijn Inleiding op de Pestilentie van Katwijk (Amsterdam 1906), p. 14, Sedert verscheen de dissertatie van dr. J. M. de Waal, Aernout Drost, Utr. 1918. Het is gebleken dat Potgieter zelf aan de Pestilentie heeft meegewerkt.

Van Lennep een verwijt van, dat hij zich bepaalt tot laffe navolging van Scott, tot fantastische verhalen, waarvan geen kracht voor de toekomst uitgaat. Het werk van den laatste stelt hij beneden Maurits Lynslager: „Er is niets dwazer, niets honender voor het waarachtig talent, dat van Lennep bezit, dan hem bij alle gelegenheden den Nederlandschen Walter Scott te heeten". Hij betreurt het, dat Van Lennep „in plaats der legenden en der romans in den trant van Sir Walter Scott (geen) verhalen en gedichten schonk even Hollandsch van onderwerp, als Hollandsch van behandeling, van geest als van stof. Indien hij zich de helft der studie, welke hij der middeleeuwen wijdde, voor onze zeehelden, onze wereldhandelaars, onze Staats- en Prinsgezinden getroost had, hoeveel verdienstelijker zoude zijn populariteit, hoeveel duurzamer de vermaardheid zijner schriften zijn!" [1]) Hij prijst Toussaint, hij moedigt haar aan, voorspelt haar een schoone toekomst, doch niet zonder de vraag te stellen: „Dat de lauwer, die het hoofd zal omkransen van wie de poëzij, welke er in onze eenvoudiger toestanden ligt, aanschouwelijk zal weten te maken, niet frisscher, benijdenswaardiger, duurzamer zal zijn dan de lof voor een aardig tafereel van riddermoed of hofintrigue, vaak en aan velen bedeeld: wie loochent het?" [2]) En diezelfde toon bij Bakhuizen. Wat zijn ons, Hollanders, adeltrots en ridderlijke avonturen! „Ons vaderland moge al geen riddertijden gemist hebben, het heeft er alle herinneringen van verloren; en de Watergeus op de Zuiderzee, de wereldontdekker op den Oceaan, de burgerlijke staatsman, die Europa's vrede of oorlog in den zak draagt, vindt meer nationale belangstelling

---

[1]) Kritische studiën, I, 269.

[2]) T. a. p., p. 270.

dan de volmaakste ridder of het schitterendst tournooi" [1]).

Aan deze zijde nu heeft mevrouw Bosboom-Toussaint gestaan. Ze heeft veel van Scott geleerd ; ze had zin voor het fantastische en ridderlijke als hij, in den bouw van haar werk verraadt zij telkens zijn invloed, doch haar aanleg was rijker, de blik, dien zij in het leven geworpen had, was zooveel dieper en veel-omvattender ; van haar menschen zien we niet enkel den buitenkant ; we kijken hun door de ziel, we leven hun smarten en triumfen mee, niet in het uiterlijke, maar we zien die worden met onverbiddelijke noodzakelijkheid ; we voelen de geestelijke krachten op elkaar inwerken, we doorschouwen de geheimste roerselen der harten. Haar helden zijn niet de speelbal van toevallig uitgedachte romantische avonturen, het zijn menschen met eigen wil en karakter, waarmee ze den loop der omstandigheden beheerschen en achter hen staat alleen de groote leidende geheimzinnige macht, haar Christengod, zooals zij dien kent uit den haar dierbaren Bijbel.

Wanneer we ons de definities der beide romansoorten, die V. K. vóór zich zag, herinneren, zullen we niet aarzelen haar werk in de tweede categorie een plaats te geven en het alzoo te stellen tegenover dat van Scott en Van Lennep. Daar behoort het ook door zijn inhoud en de strekking der gekozen stof. Of geven haar beste historische romans, Lauernesse, De Wonderdokter, de Leycester-cyclus, niet een beeld van dien door Drost, Potgieter en Bakhuizen verheerlijkten glorietijd ? Zij mag van de ontwaking van haar volk tot nieuwe geestdrift en dadendrang, eenige andere idealen gekoesterd hebben dan haar mannelijke kunstbroeders, ook

---

[1]) Studiën en schetsen, III, p. 36 in de bekende aankondiging van De Roos van Dekama.

zij verwachtte van diezelfde periode de bezieling tot een zegenrijke wedergeboorte.

Wie, zooals ik, bij Toussaint lang op jeugdherinneringen heeft geteerd, kan zich door op rijper leeftijd naar sommige van haar werken te grijpen, de meest aangename verrassingen bereiden. We zijn ingedommeld onder de stille beschermende goedkeuring van Kloos en anderen wat de litterarische waarde van haar werk aangaat. Zeker, we wisten het wel : de generatie van voor '80, dat is Potgieter en Huet, Multatuli en Van Vloten en dan nog Toussaint, och ja, die mag er ook wezen. Dat was om de weerga nog zoo min niet. Ingedommeld onder de warme waardeering van Groen en Fruin wat het historisch wetenschappelijke aangaat. Wie den hervormingstijd of de jaren van Leycesters verblijf hier bestudeert, die moet vooral ook het werk van Toussaint lezen, want heusch, dat zijn wel romans, maar ze geven toch een uitstekend inzicht in den tijd, als je ze met voorzichtigheid en overleg leest. En nu wisten we haar werk daar rustig geborgen in het pakhuis, gereedliggend materiaal voor het geval we eens een achtergrond noodig hadden bij eigen studie.

Doch wie dan bij toeval eens aan den Leycester-cyclus begint, schrikt op in blijde bewondering. 't Is of hij onder den vloer, waarop hij jaren rustig heeft zitten werken plotseling een kostbaren schat van oud kunstig gedreven zilver voor den dag haalt. Vooral in die drie deelen „Leycester in Nederland" zijn uit den koelen grond van het historisch politiek leven van den tijd prachtig en rijk gemouvementeerd de menschenfiguren gehoogd tot een pakkend levend geheel, dat onze verbeelding in spanning houdt.

Het mysterieuze en onverwachte verschijnen en verdwijnen van Barbara Boots met Jacoba te Utrecht [1]), dat bezoek

[1]) Leycester in Nederland, II, p. 149, van de eerste uitgave, 1845.

van Leycester bij Reingoud aan huis, het plotseling betreden van die gehemzinnige luxueuze vertrekken in die burgerlijke woning, het schenken van dien gouden beker met het beeld van Maria Stuart aan Leycester [1]), dat onverwacht en toch zoo juist berekend verschijnen van Marguérite de Laguillaire bij Reingoud [2]); die toevalligheid onder de zoovele andere toevalligheden, dat de in spanning verkeerende Jacoba de zoo ongewenschte ontmoeting met die vrouw heeft [3]), ja, waar zouden we eindigen, als we al de Scottsche motieven en de Scottsche trucs in dit werk moesten opsommen! Scott zelf zit vastgegroeid in zijn achttiende-eeuwsche voorgangers; maar met dat al blijft Scott toch Scott. Zoo is Toussaint steeds Toussaint gebleven. Wat hindert het ons, dat zoo'n samentreffen tusschen Reingoud en Leycester ons doet denken aan motieven van anderen, als de schrijfster ons bij dat zelfde vertrouwelijk samenzijn van mensch tegenover mensch, een dieper blik in het hart harer helden doet slaan dan ooit aan Scott gelukt is. Wat een voorzichtig tasten in de teerste, fijnste menschelijke gevoelens gaan aan die verschijning van Laguillaire, in een gesprek van Jacoba, Gideon en Reingoud vooraf; hoe verre staat dit boven wat Scott ooit in deze richting heeft kunnen voortbrengen.

Men klaagt over historische uitweidingen, die alle illusie benemen, bij Scott, over uiteenzetting van politieke toestanden, bladzijden lang, die de eenheid van het kunstwerk verbreken, over beschrijvingen, die de verbeelding afmatten, de belangstelling in het geheel verdooven, over het verbreken der zoo hoog verheven objectiviteit door persoonlijk het woord te richten tot den lezer. Al die gebreken van Scott heeft Toussaint in veel hoogere mate. Halve hoofdstukken

[1]) III, 191. [2]) III, 215. [3]) III, 296.

zijn zuiver historische lectuur. Zij ziet er niet het minste bezwaar in om binnen de grenzen van haar kunstwerk u over een bepaald punt in te lichten door meedeeling van wat drie verschillende groepen van historieschrijvers er over hebben beweerd[1]). Waar blijft de zoete illusie, als de schrijfster zelf u meedeelt, dat haar heldin den inhoud van een gesprek dat beginnen gaat, zoo goed als woordelijk zelf heeft laten drukken ? [2]) Een pop met echt haar! Om het uiterlijk van een rechtzinnig predikant te teekenen, heeft ze volle zes pagina's noodig [3]), maar wat een juweeltje is dan ook zoo'n portret b.v. dat portret van Barbara Boots [4]), Lessing's Laocoon ten spijt.

Dat vallen uit de epische rol, ik weet het, het wordt door den kunstrechter strengelijk gegispt. Ik geef toe, dat het een radeloos komischen indruk zou maken, als Flaubert zijn verhaal afbrak met de opmerking: dat vond ik nou toch niet netjes van Matho, of door te informeeren naar 's lezers opinie over het nut van olifanten in den oorlog. Zoo iets is eenvoudig ondenkbaar.

Bij Toussaint is dat heel wat anders. Zij kan niet nalaten voortdurend in conversatie met hare lezers te zijn. Zij schetst u het zedelijk leven van de prinses de Chimay, beschuldigt haar van een niet wel te verantwoorden laisser-aller, en kan dan met geen mogelijkheid een preekje tot haar zusters van 1850 binnen houden : [5]) „Hoewel men mij heeft gezegd dat schoone dames in allerlei toestanden, zelfs in onzen tijd, waarin men toch zooveel en zoo gaarne rekent, er niet van houden om zoo diep na te rekenen, moet ik haar bij deze gelegenheid toch waarschuwen, dat die wijze van voortleven

---

[1]) I, 473. [2]) Historische Novellen, 1857, p. 254.

[3]) I, 245—250. [4]) I, 74—77.

[5]) De vrouwen van het Leycestersch tijdvak, editie Ewings. I, p. 80.

zonder overweging van plichten en krachten, de allergevaarlijkste is, die er zijn kan, en dat ik ze in ieder geval liever zoude raden, een deeltje van Eugène Sue minder te lezen, of een half uur korter toilet te maken, of zelfs eene soirée minder bij te wonen en die tijdwinst te besteden tot eene rechte kennis van zich zelve en van hare omgeving." Dat „men heeft mij gezegd" vooral is kostelijk.

Er wordt een klooster geplunderd en ge krijgt drie bladzijden lyriek over de kloosters in het algemeen, „stille gewijde wijkplaatsen in de warme geestdrift der eerste christeneeuwen uitgedacht." [1]) Leycester bidt na afloop van een druk, officieel feestmaal te Amsterdam, de schrijfster moet even verklaren, dat dit niet te pas kwam [2]). Na een lange beschrijving en uiteenzetting: „En nu, mijne lezers ! hebt gij een goed oog op den intogt van Leycester ? — ik wilde weten, of ik u nu gebragt heb op een standpunt van waar gij op uw gemak en met niet te veel inspanning de gebeurtenissen kunt zien afspelen, die ik voor u ga ontrollen; en als dat zoo is, dan wensch ik u geluk en mij zelve, want dan kunnen wij aanvangen met den roman" [3]).

Wat elders hindert, wat in abstracto een fout is, hindert mij ten minste in haar werk niet, geeft in tegendeel in de soms voor den general reader vooral, wel wat al te vermoeiende brokken beschrijving en betoog, een zekere aangename levendigheid, een warm, rustig vertrouwelijk verkeer, waarbij de schrijfster toch uitstekend het decorum weet te bewaren.

Maar haar groote aparte persoonlijkheid spreekt het sterkst uit haar scherp psychologisch inzicht en hare prachtige, innig vrome godsdienstige overtuiging. Hoe zeldzaam schoon en rijk in kennis van den menschelijken geest en het menschelijk gemoed is b.v. in dit opzicht het gesprek van den

---

[1]) Leyc. in Ned. II, 199. [2]) II, 280. [3]) I, 71, zegge 71.

jongen Leoninus met Jacoba, ingeleid door het gesprek tusschen Jacoba en Barbara Boots [1]), waar we langzaam, stap voor stap het schuwe, wantrouwende, fel katholieke meisje zien komen tot rust en ontspanning, tot rijper inzicht en vertrouwen, zoodat ze in het eind begrijpt, dat ook een avondmaal in de kerk van Duifhuis een heilige wijding hebben kan. Welk een geestig tooneel, waar Leycester zelf den theoloog zonder menschenkennis, Gideon, en den hoveling, beiden nog jong en onervaren, den ernstigen geloofsheld en den minnaar van avonturen, tegenover elkaar stelt en tegenover elkaar tot klaarheid en besef brengt van hun verhouding tot de luchthartige Ivonnette [2]).

En dan het leven van Reingoud zelf, dat geweldige, tergende raadsel, die mysterieuze mengeling van goed en kwaad, die hopelooze worsteling van engel en duivel. Dat diep ingrijpen met vaste hand in het geestes- en gemoedsleven van dien man door den jeugdigen, onverbiddelijken Gideon, die met opoffering van zijn eigen geheime idealen van huiselijk geluk en liefde, waar hem de liefde van Jacoba geboden wordt, weigert en gaat, omdat Reingoud zich nog altijd „op menschen betrouwt" [3]).

't Is hier de plaats niet om den ganschen roman te ontleden, maar laten we erkennen : daar gaat een zwoegende, heete levensadem door dit boek; in dit drama van zijn held, den gefolterden geest van Reingoud, is daar een tegenstelling van karakters, zoo vast en klaar ontleed, een rijkdom van sentimenten en levensbeschouwingen, zoo scherp geteekend als we slechts in het beste van de wereldlitteratuur aantreffen. Jammer dat dit alles door eenige stellig voor de groote massa van lezers hinderlijke eigenaardigheden wordt omfloerst.

Het betrouwen op haar God is voor Toussaint in haar eigen

---

[1]) II, 385 vlg., II. 369 vlg. [2]) III, 149. [3]) III, 573.

zieleleven, in haar kunstenaarsleven het hoogste en eenige geweest. Daaruit spruit haar machtige, schoone energie. De zelfzucht, de botte geestelijke en moreele onhandigheid van een Fraxinus en Modet zijn haar een gruwel. Helmichius en Gideon, in hun klaar begrip, in de eerlijke, machtige liefde voor hun levenstaak, zijn de mannen van haar hart. Zij is de fiere Protestante in haar afkeer van elk nieuw Pausdom, van inquisitie en censuur, van tucht en discipline, waar liefde alleen spreken moet. De lugubere politiek, die in haar dagen opkwam en in het Christendom heette te wortelen, vervulde haar met walging [1]). Haar God is niet een eeuwig straffende dwingeland. „Daar is maar één name van den hemel gegeven om zalig te worden, de name Christi; en bedenkt toch, bedenkt toch! Diens hoogste gebod is de liefde. Hebben wij niet het kruis der hope om op te rigten, en den standaard der liefde om ons rond te scharen? En wat gaat gij dan aan, met de pijlen van partijdigen ijver elkander te kwetsen?"

Dit was het machtig ideaal, waarvan haar bezieling uitging.

Haar werk is echt en eerlijk, geboren uit den drang naar schoonheid, maar een schoonheid, dienares van haar geloof. Dit vormt de groote didactiek van heel haar werk. Zoo kan zij haar voltooiden arbeid dankend en biddend opdragen aan haar God.

Haar beste romans zijn nooit populair geweest en ze zullen het nooit worden. Van de bibliotheek-exemplaren van den Leycester-cyclus is alleen het eerste deel beduimeld. De

---

[1]) Het is een van de verdiensten van Dyserinck's boek weer eens opnieuw de aandacht gevestigd te hebben op haar Inleidingen en Naredenen. Wat een krachtige overtuiging spreekt er b.v. uit dat woord, dat aan de Historische Novellen (1857) voorafgaat; wat is haar taal daar soepel en raak.

Wonderdokter werd slechts matig genoten. En hoevelen vonden het enkel mooi onder suggestie. Lauernesse was geliefd, vooral om de „stichting". Wat doet het er toe. Aristocratische kunst als de hare kan het applaus der menigte missen. Haar werk is ook lang niet gelijkwaardig. Maar het beste mag in techniek beneden Scott staan, in begrip van het menschelijk hart, in de krachtige teekening van de fijnste teerheid van gevoel, staat het er ver boven.

Ten slotte deze vraag. Er zijn eenige boekenkasten vol historische romans geschreven tusschen '33 en '80 ; bijna alle onder den invloed van Scott ; sommige zeer sterk, andere minder; enkele onder inwerking van Hugo. De tijdgenooten hebben aan de meeste gesmuld en ook een volgend geslacht heeft ze nog genoten. Zullen ze in het algemeen blijvende waarde hebben èn voor de bevordering van de kennis onzer historie, die ze alle beoogden, èn als werken van kunst ? Kan thans het genre nog bestaan zooals het tusschen '30 en '80 bloeide ? Wat de waarde voor de historie betreft, is reeds in 1857 door Bakhuizen een bevredigend antwoord gegeven: „Wij zijn den historischen roman niet ongenegen", schrijft hij naar aanleiding van Een Haagsche Joffer en Jan Faessen, „ofschoon het geslacht met ons oud wordt" (is het niet of hij toen al zich een beetje voldaan begon te voelen?), „maar in het hoogste paroxysme onzer vriendschap hebben wij er nimmer vordering van gewacht voor de geschiedenis als wetenschap" [1]). Hij mag bij de groote massa eenige belangstelling voor de historie wekken, een enkele brengen tot verdere wetenschappelijke studie, waar hij zich bepaalt tot door de historie gekende en begrepen persoonlijkheden,

[1]) Studiën en Schetsen, III, p. 387.

zullen de eischen der compositie al licht verwringing der erkende waarheid noodzakelijk maken.

Er blijft één taak over voor den historischen roman: „gebeurtenissen die (door de historische wetenschap) niet geschreven en niet kunnen geschreven worden, toestanden en handelingen van het dagelijksch leven, welke met hunne namelooze en ongenoemde lijders en bedrijvers voorbijgegaan zijn, in verband te brengen met de groote gebeurtenissen en de groote personen, waaraan het tijdvak zijn naam ontleent." Dit is zeer juist gezien. Hier ligt immers een terrein, waar de fantasie tot op zekere hoogte vrij spel heeft, als ze zich laat leiden door behoorlijke kennis en psychologisch inzicht. Dit terrein zal dan ook onder de wisselingen van den letterkundigen smaak wel steeds van tijd tot tijd zijn bewerkers blijven vinden.

En wat de kunstwaarde betreft? De Scottsche historische roman is een mode geweest. Toen de crinoline mode was, vond ieder zijn liefste aanbiddelijk in die kleedij. Thans meent de massa het onnatuurlijke en smakelooze dier mode in te zien. Wie heeft de zekerheid, dat een nieuwe mode, die zij zich als gracieus en natuurlijk heeft laten suggereeren, niet even dwaas is? Ik geloof echter niet, dat dit thans met ons groote publiek het geval is. Ik ben vrij wel overtuigd, dat het op kunstgebied inderdaad wel i e t s in goeden smaak en in schoonheids- en natuurlijkheidsbesef is vooruitgegaan en dat het terecht niet veel meer voelt voor de vergeten mode van den historischen roman.

Er zijn altijd museumsbezoekers, die aan Pieneman's Slag van Waterloo in verrukking gekluisterd staan en bij een Thijs Maris vragen, waar nu eigenlijk de schilderij is. Zoo zullen er ook steeds lezers gevonden worden, die De Roos van Dekama en het slot Loevesteijn verslinden, maar geen pagina van Ary Prins of van Van Oordt ten einde kunnen

lezen. En aan den anderen kant : de kunstkenner, de kunsthistoricus, die geleerd heeft de essence van iedere periode te proeven, die geleerd heeft het eerlijke, goede en knappe in alle tijden te waardeeren, zal met welgevallen dralen voor menigen Pieneman, Scheffer of Rochussen, vastgehouden worden door menige pagina uit onze historische romans, bewonderend het kennen en kunnen, de vaste techniek en vaardige ordonnantie, ook het goede zien in De Roos en het Slot.

Maar dat alles neemt niet weg, dat de historische roman van '30 tot '80 een voorbijgegane mode is. En zijn dood is geweest juist, dat hij een mode werd, een slaafsch navolgen, een altijd maar weer eenigszins anders varieeren van dezelfde motieven, dezelfde trucjes, omdat anderen er zoo'n succes mee hadden gehad.

In den berg dier zeer vele boeken zullen telkens, zoolang de Hollandsche litteratuur bestaat, stel ik me voor, nog weer eens schatgravers met succes aan het werk gaan, gansche werken of hoofdstukken uit de diepe schachten moeizaam voor den dag halend : ze triomfantelijk toonend aan een publiek, hunkerend naar de nieuwheid van het oude. Er zal zich ook een zekere traditie vormen. En heel dikwijls is er voor een traditie een goede grond. En die traditie zal vermoedelijk na eenige eeuwen wel zijn : in het midden der negentiende eeuw „bloeide" ook in Holland de historische roman à la Scott en ook wel à la Hugo ; Mevrouw Bosboom-Toussaint is daarbij onbetwistbaar de mooiste figuur. Maar ik ben er vast van overtuigd, dat Toussaint dezen roem bij onzen naneven niet verdiend heeft door haar navolging van Scott, ook zelfs niet door haar zeer grondige kennis der historie en het handig toepassen daarvan, maar door haar eigen persoonlijken kunstenaarsgeest, door haar begrip van al het menschelijke van alle tijden, haar genialen aan-

leg, waarmee ze ons dit menschelijke in een pakkend geheel, in juiste verhouding en treffende tegenstellingen wist uit te beelden. Dien roem had ze zich evenzeer kunnen verwerven buiten den historischen roman à la Scott.

De oude historische roman is dood. Ook hier hebben we Van Deyssel de doodsklok hooren luiden in dreunende verpletterende galmen, doorslingerd van kort, nijdig geklep, doorgierd van een satanischen lach, in die bekende recensie[1]), ook met een motto als zoovele historische romans:

Amalia bemint gij den Graaf?
Wis-en-bliksems, papa.
— — — — — — — —
Hoe druipt uw degen zoo van bloed.
O, Eduard mijn zoon? [2])

Kon beter het leege, het bombasterige, het leugenachtige, slaafsche, schablonenachtige voor goed vernietigd worden?

En Koopmans heeft voor eenige jaren in De Beweging[3]) den historischen roman vergeleken bij die eigenaardige soort van publieke vermakelijkheden, die zich toen nog wel als aanhangsel van tentoonstellingen, onder den naam van Oud-Antwerpen, Oud-Dordt, Oud-Holland en wat niet al voordeden. Een oudheidkundige en een architect zetten zich aan het werk; oude prenten worden geraadpleegd, en oude kaartboeken en werken over meubel- en kostuumkunde opgeslagen en daar verrijst na wat passen en meten, wat „woekeren met de ruimte" een marktpleintje met een straatje

[1]) Verzamelde Opstellen, I, 270.

[2]) Zie de Oud-Schotsche romance Eduard van Bilderdijk, ed. Van Vloten I, p. 333 en 175. Vgl. Te Winkel, Ontwikkelingsgang, IV, 103.

[3]) Derde jaargang, I, 188, in een interessant artikel over Drost.

en een grachtje, overschaduwd door vierjarige iepen, alles opgebouwd uit pleister, paklinnen, riet en bordpapier. Een vroegere keukenmeid komt er u misschien als oud-Hollandsche kellnerin een potje peuzelaar uit Heineken's brouwerij brengen.

Ge krijgt een oogenblik een gezellige illusie, maar dat is het frissche, rijke leven niet. Gij houdt ten slotte het besef, dat alles maar komedie en aanstellerij is, midden in de moderne maatschappij. Achter gindsche schutting, die het raadhuis voorstelt, snort de electrische tram voorbij.

Het doorvoeren van een dergelijke vergelijking zou zeer zeker onbillijk zijn. Er zijn historische romans geschreven door Scott en zijn volgers, die ons de moderne werkelijkheid doen vergeten. De menschen zijn geen maskeradepoppen, maar levende wezens, wier strijd we in hun eigen levensomstandigheden meeleven. En dit behoeft ons niet te verwonderen. Een historische roman kan de schepping zijn van een waar kunstenaar met zijn eigen emoties, zijn eigen zieleleven, die enkel met het woord zich richt tot onze verbeelding. Hier kon iets oneindig subtieler ontstaan dan welke tentoonstellingsclou ook. Maar toch, er is iets waars in de vergelijking en ze velt een onherroepelijk doodvonnis over verreweg de meeste historische romans uit de oude school. Lees nu nog eens voor de aardigheid het eerste hoofdstuk van De vrouwen van het Leycestersche tijdvak van diezelfde Toussaint, die scène in den boekwinkel, en ik vraag u, of ge ook maar een oogenblik de gedachte aan een „Oudt-Utrecht" van u afzetten kunt. Dat is alles karton en pleister, allen zijn onhandige figuranten, die niet leven in hun tooneelpak.

Het nieuwe geslacht is gaan voelen het gewilde, onechte, leugenachtige, den namaak zonder ziel. Wij zijn gaan begrijpen, wat Taine in 1864 al zegt van den Scottschen historischen

roman, dat al die herlevingen noodzakelijk onvolmaakt moeten blijven, dat alle imitatie postiche is, dat het moderne accent door alles heendringt. Iedere zedeschilder moet zich bepalen tot zijn eigen tijd en omgeving. Wij hebben ingezien, dat we de zedeschilderingen uit het verleden het best vinden bij de schrijvers uit het verleden zelf.

Zoo moest in het algemeen bij ons de oude historische roman wijken voor de kronieken en mémoires uit de oudheid zelve [1]).

IV.

En toch, ook nu nog bloeit de historische-romankunst. Maar het is een andere dan vóór '80. Zij heeft zich andere grenzen gesteld, heeft zich vrijgemaakt van de oude traditie, werkt met nieuwe middelen en heeft een ander doel.

Om dit nader te doen uitkomen, wil ik thans het voornaamste werk, dat tot heden op naam van Aernout Drost ging — er is bewezen, dat Potgieter en Bakhuizen het hebben voltooid — [2]) leggen naast dat van Adriaan van Oordt. Ik kies de Pestilentie te Katwijk, omdat we daarin een kunstwerk bezitten, dat duidelijk alle deugden en gebreken der soort vertoont, naast en tegenover Warhold, omdat èn de Pestilentie èn Warhold, hoe krachtig ook en de volmaaktheid nabij komend, toch nog de belofte van hoogere volkomenheid in zich sloten en de vroege dood alleen beide kunstenaars belet heeft die volkomenheid te bereiken. Dat Potgieter en Toussaint thans de meerderen zijn van Drost, danken zij, ik ben er vast van overtuigd, enkel aan het feit, dat het grillige lot hun vergund heeft tot volledige ontwikkeling te komen.

---

[1]) Taine, Histoire de la littérature anglaise, 2ième édition, 1866, IV, p. 289.

[2]) Zie J. M. de Waal, Aernout Drost, p. 133 vlg.

Drost en Van Oordt. Er is veel overeenkomst. Beiden geboren kunstenaars, zoekend en speurend naar de hoogste volmaking hunner kunst, zonder streven naar ijdele populariteit; beiden jong gestorven, maar nalatend een kostbaren schat in hun werk, beiden in hun eersten grooten roman een zelfde stof behandelend, beiden mede de opperste uiting van het rijke geestesleven hunner meest hoog staande tijd- en landgenooten. Maar er is ook een voornaam punt van verschil. In Drost kiemde naast den zeer persoonlijken kunstenaar, — Verwey heeft het zoo uitstekend aangetoond — de leider eener groote letterkundige beweging, de scherpzinnige, onvermurwbare kritische geest, de beleidvolle veldheer, die volgens een welberekend plan met zijn staf van knappe generaals de schare zou hebben aangevoerd. Van Oordt is geweest enkel de groote artist met zijn scheppende kracht, die leefde binnen de grenzen zijner eigen kunst, rustig en onverdroten werkte aan de cultuur van zijn eigen schoonheidsbegrip.

Het uiterlijke van Drost's korte, rijke leven is in weinig woorden saam te vatten. Hij studeerde te Amsterdam, waar hij de voorlezingen van David van Lennep volgde, waar hij in den winter van '30 op '31 Da Costa moet gehoord hebben in zijn voordrachten over historie en Christendom, een der groote mannen van het Réveil, die „de geestelijke wapenrusting aantrokken in de overtuiging, dat het geloof het gansche leven beheerschen moet." Hij studeerde te Leiden, waar we in '31 op zijn kamer Bakhuizen en Potgieter het eerst vereenigd vinden [1]), de twee, van wie, met hem als derde, het nieuwe letterkundig leven zou uitgaan, een leven,

[1]) Zie voor een en ander Potgieter, Het Leven van Bakhuizen in diens Studiën en Schetsen, II, o. a p. LXXXI, CLVIII, CCLXII; CCLXXXIX, CCCIV, CCCIX en Bakhuizen, Studiën, IV, 370.

waarvan de vier-en-twintig-jarige Drost slechts de ochtendschemering in het tijdschrift De Muzen aanschouwen mocht, welks volle dageraad in De Gids reeds over zijn graf zou stralen. Hij is de Perk van de Gidsbeweging van 1835, veelzijdiger dan Perk. Wie zijn werk leest, wordt telkens weer opnieuw getroffen door een belezenheid in, een kennis en begrip van de oude en nieuwe litteratuur en van historie, die bij een jongeman van een twintig jaar aan het ongelooflijke grenzen. Dat juiste begrip van kunst heeft hem doordrongen van dien eersten en voornaamsten eisch voor iederen kunstenaar : het streven naar zich zelf te zijn, oorspronkelijk te zijn, eigen karakter en persoonlijkheid in zijn werk uit te drukken. „Ondertusschen eerbiedig ik in het algemeen Jean Paul van ganscher harte, en las hem met hooge belangstelling ; wie oorspronkelijk is, boeit mij ; ik leerde spoedig zijne gebreken verdragen en acht dubbel zijne voortreffelijkheden", zegt de jonge predikant in de onvoltooide novelle De Augustusdagen. En een oogenblik later dezelfde, in wien we onwillekeurig den auteur zelf hooren spreken : „Ach ! dat men toch eindigde met dat gedurig vergelijken ! Men vinde in onze letterkundigen, oorspronkelijke, vaderlandsche letterkundigen, geen Hollandsche Walter Scotts, geen Irvings, geene Claudissen, geen Hugo's" [1]).

Die oorspronkelijkheid heeft hij bereikt, al zijn natuurlijk ook bij hem de sporen aan te wijzen van zijn studie ; ieder ernstig kunstenaar zal immers moeten leeren van het weten en de ervaring zijner voorgangers, moet zijn voordeel doen met hun technische kennis, hun begrip van compositie.

Zijn eerste roman, Hermingard van de Eikenterpen, verscheen in 1833 ; zijn Schetsen en verhalen, waaronder De Pestilentie te Katwijk het eenige groote volledige stuk is,

[1]) Schetsen en Verhalen, p. 130, 132.

zouden eerst na zijn dood door de zorg zijner vrienden het licht zien.

De inhoud van Hermingard is de bekeering tot het Christendom van een jonge Germaansche uit het begin der vierde eeuw, door den grijzen anachoreet Caelestius, die zich in de wouden der Veluwe verborgen houdt.

Tegenover het Christelijk element staan de Germaansche priester Welf en de wichelares Gertruud. Marcella, een Romeinsche in den dienst van Hermingard, omhelst met haar meesteres het Christendom. Siegbert, een jong Germaansch vorst, dien men gesneuveld waande in een slag tegen de Romeinen, komt later terug met Paulinus, den zoon van Marcella. Als het verhaal op twee gelukkige huwelijken zal uitloopen, doodt Welf, de heidenpriester, Siegbert met een speerworp, die bestemd was voor de gehate Christin Hermingard. Ziedaar het dor geraamte van dezen roman.

„Onderwijs was niet mijn hoofdoogmerk," verklaart de schrijver in zijn voorbericht. Het ridicule van de „schoolmeesterlijke waardigheid" schrikt hem blijkbaar af, maar dit neemt niet weg : de roman mag niet „van leering ontbloot zijn." Hij moet niet alleen „voedsel voor het verstand" bieden, „ook den godsdienstigen en zedelijken zin zijner lezers te verheffen en te roeren zal des schrijvers oogmerk zijn." Dit laatste is wel de hoofdzaak voor hem geweest: de verheerlijking van zijn grootsch geloof, dat hem bestemd scheen gansch het leven der menschheid te beheerschen.

Over Scott zegt de inleiding geen woord: enkel Richardson wordt genoemd als de man, die de romantische verdichting uit haar staat van verachting heeft opgeheven tot opvoedster in zedelijkheid en deugd. Toch blijkt voldoende, dat Drost Scott waardeerde en genoot, dat hij zijn techniek grondig had bestudeerd. Geheel Scottiaansch is b.v. een aanhef als deze :

„Het was een gure avond op het einde van den jare 326, toen op den wilden terp eene hooge gestalte onbewegelijk op de stevige speer rustte, en het oog naar den noordelijken gezigtseinder gevestigd hield, waar zich, van tijd tot tijd, ligte glanzen vertoonden, die nu eens in sierlijke bogen over den hemel golfden, dan weder in gloeijende strepen, vol schitterend kleurgewissel, over het uitspansel vlogen, of in helder damplicht, aan de kimmen tintelden.

„Wees gegroet Usipeter! van waar dat bloedig licht?" vraagde een man, die ondertusschen den heuvel genaderd was en een' pas geschoten reebok op den grond wierp.

De Usipeter keerde zich tot den spreker, zag hem aan, maar sloeg toen, zonder te antwoorden, de oogen weder naar den hemel; het bloedkleurig licht was reeds weder tot eenen geelachtigen tint overgegaan, en deze verzwakte van oogenblik tot oogenblik.

„De Noordsche morgen licht aan," antwoordde hij nu, „de Goden verkondigen den zeeman storm. Ha! mogt het mij een genadig voorteeken zijn!" Met fonkelend oog sloeg de spreker zijne hand aan de dagge, welke in zijnen gordel hing.

„Grijze Welf! heeft de tijd u nog niet kunnen verzoenen?" vroeg de jager.

„Bloed verzoent mij slechts," antwoordde Welf." [1])

En zoo staat er meer onder Scotts invloed. Maar oudere stroomingen van de Romantiek hebben toch den algemeenen toon van dit boek bepaald, het sentimenteele van Feith, de

---

[1]) Begin van K. XXI. Drost heeft de overeenkomst gevoeld. Een eind verder heet het van Welf: „Deze stond op den heuvel, een held van den Schotschen dichter gelijk, wien, op het heideveld, de geesten zijner voorvaderen in dampnevelen verschijnen en de stormwind met stalen wieken omruischt." Hermingard, p. 288.

geestdriftige vervoering van het Réveil, de kleurrijke ontboezemingen van Chateaubriand en Lamartine.

De geest van Le Génie du Christianisme en van Les Martyrs, dat is eigenlijk de geest van dit boek. In een beurtelings liefelijken of verheven toon den lof van het Christendom, van den vrede, die er in te vinden is, te zingen, daartoe drijven Drost zijn hart en zijn innig geloofsvertrouwen. Ofschoon het boek in kracht en volheid, in rijkdom van afwisseling, in schilderende woordpracht het Fransche werk niet nabij komt, zijn toch de Anklänge met Chateaubriand oneindig sterker dan met Scott. Ik zou te groote brokken moeten citeeren om dit te bewijzen, doch men leze het tooneel, waar Hermingard met Marcella, na een nachtelijk bezoek bij Caelestius, hun boot, die door den heidenpriester Welf is weggehaald, vergeefs zoeken, om naar huis terug te keeren en dan eindelijk door Gisela, sedert het verdwijnen van Paulinus, „in sombere aan waanzin grenzende droefheid" rondzwervend, in het geheimzinnig duister gered worden en in haar vaartuig over den Rijn gevoerd [1]), naast de verschijning van Velléda in het negende boek van Chateaubriand, en de beschrijving van den slag tusschen de Germanen onder vorst Siegbert en de Romeinen [2]) naast den Frankenslag in Les Martyrs (6e boek).

Trouwens het schema van Hermingard komt in hoofdzaak overeen met dat van Les Martyrs. Ook dit voert ons in de heidensche en Christelijke wereld aan het eind der derde eeuw. Eudore, de Christenjongeling, bemint de heidensche Cymadocée, en als Siegbert, verlaat hij haar, vindt haar na lange omzwervingen eerst terug, tracht haar vergeefs tot het Christendom te bekeeren, sluit ten slotte een huwelijk met haar naar christelijken en heidenschen rytus; maar dit

[1]) Hermingard, 190 vlg. [2]) Hermingard, 126 vlg.

huwelijk is niet gelukkig; tot straf valt Eudore als martelaar onder Diocletianus te Rome. In Hermingard is de vrouw de vurige christin en Siegbert de heiden, die gehecht blijft aan oude gebruiken en de straf komt plotselinger, onmiddellijk na het huwelijk. Er is in de détails natuurlijk enorm veel verschil, maar de hoofdlijn — en het kan best bij toeval wezen of zonder dat Drost er zich zelf rekenschap van gaf — is in beide boeken gelijk [1]).

Door die nauwere verwantschap met een aan Scott voorafgaande periode staat het boek van Drost ook meer buiten de oppervlakkige historische getrouwheid, weet het de zoogenaamde couleur locale minder goed te treffen. Wat te denken b.v. van het feit, dat in de vierde eeuw, op de Veluwe twee jonge vrouwen een jaar lang elken nacht ongemerkt haar dorp verlaten, om diep in het woud bij vader Caelestius — ze worden daar aangesproken met „Geliefde zusters in den Heer" — gesprekken te gaan voeren over het Christendom, waarbij behalve den Bijbel geregeld ook Plato, Aristoteles en verschillende Kerkvaders in het vuur gebracht worden; alles bekroond door den geheimen doop der vrouwen naar plechtigen rytus.

Het zou niemand eenige moeite kosten, dit boek aan een gierende bespotting over te leveren. En toch is het mij liever dan menige roman uit later tijd, waaruit grondiger historische kennis spreekt en oneindig grooter gemak, om vlot een algemeen verheerlijkt model na te volgen, omdat ik er iets teers en echts in voel en den zuiveren, machtigen drang bij den schrijver, om groot en krachtig uit te zeggen, wat zijn gemoed vervult, zijn tijdgenooten te doordringen van dat zelfde zaligende, eerbiedvolle gevoel, dat hem zelf en zijn helden kracht geeft zoowel tot strijd als tot berusting.

---

[1]) Dr. de Waal heeft deze vergelijking nog verder uitgewerkt, t. a. p., p. 113 vlg.

Doordat Potgieter en Bakhuizen groote stukken van de Pestilentie te Katwijk hebben geschreven, kreeg dit werk een geheel ander karakter dan Hermingard. Het werd rijker en dieper van toon, levendiger van voorstelling. Als werk van een groep van auteurs van omstreeks 1835 vertegenwoordigt het nog beter het oude tegenover het nieuwe van Van Oordt. Ik blijf naar de oude traditie maar enkel van Drost spreken als de auteur, ook waar eigenlijk een der anderen waarschijnlijk aan het woord is. Wie meer wil weten van de hoogstbelangrijke kwestie, wat ieders vermoedelijk aandeel is, raadplege vooral het boek van mejuffrouw de Waal.

Aelbrecht Jansz. is op aandringen van zijn oom, Harmen de Doodt, den geheimzinnigen booswicht, oud-vrijbuiter van de vloot van Lumey, op een kaperschip gekomen. Zijn eerlijk hart drijft hem vandaar naar Indië, waar hij zich opwerkt tot een gewaardeerd en gezeten burger.

Bij zijn terugkomst in zijn geboorte-dorp Katwijk vindt hij zijn vroegere liefde, Hechtje, getrouwd met een ruwen, hebzuchtigen speler Orbert, en zijn dorp geteisterd door de vreeselijke plage, de pest.

Een moordaanslag op Orbert, bewerkt door Harmen de Doodt, brengt Aelbrecht, nadat hij eerst de schijndoode Hechtje uit haar graf heeft gered, in de macht van den Leidschen schout, den Remonstrantenhater De Bondt. Hechtje weet zijn bevrijding te bewerken door tusschenkomst van verschillende hooge personnages. Orbert is intusschen dood. Een gelukkig huwelijk met het weeuwtje besluit het verhaal, dat ook hier weer van ondergeschikt belang is.

Immers Drost wou levend voor uw oogen stellen heel het Holland in de dagen van zijn geweldige, forsche, krachtuitingen. Hij wou u schilderen onzen godsdienst in zijn zoeken naar waarheid en eenvoudige vroomheid, in zijn gebreken en afdwalingen ; in de vervolgingen, waaraan hij

bloot stond. Daarom moest Aelbrecht zich aansluiten bij de Rijnsburger collegianten, waar hij den zachtmoedigen Kamphuyzen, den als wild opgejaagden Paschier de Fijne ontmoet.

Hij wou u onze vestiging in Indië met hare eischen van energie en volharding, maar ook met haar gevaren voor karakter en eerlijken naam laten zien. Daarom laat hij u de gesprekken tusschen Aelbrecht en den lateren Gouverneur-Generaal van Diemen onder palmen en bananen afluisteren. Hij zal u het lagere volk in zijn leven en bedrijf toonen, daarom voert hij Aelbrecht in de boerenherberg, waar het lied van Prince Mouringh wordt gezongen, waar wordt gedronken en gespeeld; schetst hij u een tooneel, dat hij van Brouwer of Teniers heeft afgekeken. Hij wou u onze rechtspraak en ons gevangeniswezen voor oogen stellen; daarom brengt hij Aelbrecht in de macht van Willem de Bondt op het Leidsche Gravensteen.

Hij wou u aan de glorie onzer schilderkunst en wetenschap herinneren. Daarom legt hij het lot van zijn held mede in handen van Casper van Baerle, van Jacob Wyts, die geschilderd wordt door Miereveld, van Wyts, die onder het vervelend poseeren, roemt van zijn veldslagen en triomfen. En hij eindigt met u te voeren in den kring der Renaissance-cultuur op het hooge huis van Muyden, waar de roem onzer Letteren Hooft en Vondel en de bevallige Eleonoor met belangstelling het einde van Aelbrechts lotgevallen uit den mond van hun aller vriend van Baerle aanhooren.

Vetreweg de meerderheid van de personen, die in deze novelle optreden, zijn bekende historische figuren. Ze spreken een taal, die bijna woordelijk uit Hooft, Breero en anderen is overgenomen. Zoo bij eenig werk, dan is hier de herinnering aan een Oud-Dordt niet ongewenscht. Met het grootste vernuft, den meest vindingrijken geest zijn allerlei

oude brokjes voorzichtig in elkaar gepast, tot ze een tafereel van het stoere Holland uit den aanvang der 17e eeuw vormden. Maar men bedenke wel, het is geen waardeloos pleister en linnen, dat hier gebruikt is. 't Zijn de brokken van het leven der Oudheid zelve, die de auteurs kunstig in elkaar voegden.

Deze novelle voldoet geheel aan den eisch, dien we in het begin dezer studie aan den Scottschen historischen roman hoorden stellen. Zij maakt inderdaad gansch een tijdperk uit het verleden weer levend, geeft ons een oogenblik de illusie, dat we verkeeren onder onze krachtige, veelzijdige voorzaten in levenden lijve.

En door dat tooneel vol forsche realiteit heengeweven, wat een schitterende romantiek. Romantiek in het landschap : „Het was nacht. Fluitend streek de wind langs de ranke popelboomen, wier stammen tegen den half vervallen muur van het kerkhof te Katwijk-binnen leunden. Donker samengepakte wolken bedekten den hemel. Van tijd tot tijd joeg de storm de wolken uiteen ; maar eer het bleeke licht der maan de weifelende schaduwen der beide kerktorentjes scherper had doen uitkomen, waren deze opnieuw in het duister verborgen. Soms deed een gonzend geluid voor een oogenblik de drukkende lucht trillen, alsof ze door een paar groote vleugels in snelle vaart doorkliefd werd; meest echter heerschte er diepe stilte. Het was eene stilte, die wèl overeenkwam met de treurige plek, waarop de dood in korten tijd zulk een rijken oogst verzameld had, dat de aarde onwillig scheen dien te bergen — — — Dààr schemerde een helroode gloed over den muur ; de houten deur der kerkhof-poort knarste met schril geluid op hare roestige hengsels" [1]).

Romantiek, luguber, in den angst van Orbert voor de

[1]) Pestilentie, editie Verwey, 137.

vreeselijke ziekte, als hij zijn heil zoekt bij de tooverkol Entje-moer in de duinen. „De doodelijkste stilte heerschte in de hut. De duinen weerkaatsten het geroep. Orbert gevoelde zich hier vreeselijk verlaten. Aan alle zijden barre duinen, die zich in het ochtendgrauw verloren; op het donker moeras wiegelden verdroogde riethalmen". Als had Satan zelf hem in den nek gegrepen, wordt Orbert gestraft voor zijn zonder oorlof binnentreden door de klauwen van de geweldige kat en als hij zich beklaagt, dat Entje-moer hem niet de deur geopend heeft op zijn kloppen: „Niet open" murmelde het wijf op een smalenden toon; „Heer! wat ge een door zijt, Orbert! Dacht ge, dat mijne oude vingers zoo seldrements lang waren? Ik hoorde u wel, zou ik meenen, maar ik was wijd, zeer wijd van hier. Ik was nijver in de weer, om de pestilentie te begraven bij Ter Heide. En de groote bruidegom tilde het duin voor mij op. „Hoor dij wel", zei hij, „Entje-moêr! hoe de rijke Orbert voor dijne deur ligt te baren?" En met dat hij 't zeide, lachte Heintje-man, dat het klonk. Hebt ge hem niet hooren lachen?" [1])

En als Harmen de Doodt komt in het eenzaam verblijf van den nu vroom zich gebarenden Orbert, Harmen, die het noodig vindt Orbert op te ruimen, daar hij hem gevaarlijk worden kan, Harmen die zijn radeloozen angst opzwiept tot bezetenheid: „Dij schuwt de pestilentie," sprak hij, Orbert strak aanziende; „de dood is een kwade grijnzerd voor kinderen, die zich de groote vojjagie met psalmzingen meenen te korten. Een man moet de levenskracht in zich zelven hebben, als hij den bleeken boenderkoning den weg zal opdelven. Een zot mensch zoekt eerst zijn troost bij de Duivelskonstenarij, en als hem dat mislukt, verwandelt hij als de lichte wind tot eene ijdele godvruchtigheid. Meent dij, dat

[1]) T. a. p., p. 96.

de dood den monnik de kap niet kan aftrekken, om aan zijne tronie te zien, of hij den rechten man voor heeft ?"

Orbert verbleekte. „'t Staat boven de levensstreep uwer hand," vervolgde Harmen, „dat dijne uren voorbij gaan met de vaart van een kogel, en desalniettemin houdt ge u aan het vlotgras, terwijl de wal ontgaat. Maar het ijdele volk zoekt zijn troost bij God of bij den Booze. Wie de vrees van beiden gansch en gaar uit de ziel gebannen heeft, zal ook niet sterven. De wijsheid alleen, die de geheimenissen der Natuur proeft, geeft geen kwak, als men haar om eene medecijn aangaat."

„Gij zijt een Atheïst, een goddelooze Arminiaan !" riep Orbert ; „al spreekt ge als door een wolk, ik zie duidelijk, dat dijne biecht mij niet ter zaligheid gedijen zal. Vreest ge niet, dat het helsche vuur u aan lichaam en ziel straffen zal ?"

„Het helsche vuur ?" hervatte Harmen, op een sarrenden, temenden toon. „Voor die God noch Duivel vreest is er geen helsch vuur. Het helsche vuur huist in de kwade conscientie, en het is niet anders dan de zenuwen, die den armen zondaar schudden en schokken, en eene goede brug leggen voor het pestvuur. Maar een wijze geest heeft den drank des levens en deze jaagt met uitgenomen krachtigheid het booze gift uit het lijf. 't Is niet een van die laffe dranken, die de dolle heksen van bloed en maankop koken ; maar een eêl vernuft heeft de ingewanden der aarde doorkropen om het uit te vinden." [1])

De dwepende toon, het sentimenteel gekweel, de fantastische lotswissel van Chateaubriand of Feith zijn hier voor goed verdwenen. Forsch klinkt het geluid, reëel is de schildering, waar de voorstelling. Ieder wijst hier bij een eerste

[1]) T. a. p., p. 133.

lezing allerlei kleine Scottsche invloeden aan, in verrassende ontmoetingen, toevallige samentreffingen. De beide tooneelen, waarvan ik daareven een brokje aanhaalde, ze zijn Scottiaansch van bouw. De samenkomst der Collegianten en het uiteenjagen door de schoutendienaars met de vervolging, ze herinneren u aan de preek der Covenanters, verstoord door hun vijanden [1]). Maar dit is geen slaafsch nateekenen van ridders, steekspelen, belegeringen, verraad, complotten, veldslagen met Hollandsche namen en Hollandsche historie, zoodat men er de overeenkomstige figuren bij Scott overal mee bedekken kan. Bij Drost spreekt uit alles de oorspronkelijke kunstenaar, die enkel bij zijn voorgangers techniek heeft geleerd.

In de Pestilentie voelen we bovendien voortdurend achter de oorspronkelijke kunstenaars de mannen van uitgebreide kennis en belezenheid, die al wat er maar van het behandelde tijdperk te weten is, weten en kennen, gretig alles hebben verzameld en met zorg in elkaar gepast. Toch blijft het een werk van groote schoonheid. Heel het oeuvre van den gemoedelijken, breedsprakigen Van Lennep verbleekt tegenover dit glorieuse pakkend tooneel, dat, trots allerlei gebreken, beheerscht wordt door de geweldige visie van nationale kracht en grootheid. Bibliotheeklucht noch modezucht hebben het kunnen schaden. Het blijft.

Doch sedert zijn de tijden veranderd. Het geslacht, dat na '80 tot zijn volle kracht kwam, ik bedoel het geslacht niet bepaald van kunstenaars, maar van bewuste genieters van kunst, die onbegrensde en ongelijksoortige schaar van menschen, die door studie en aanleg, laten we maar zeggen het betere deel van het publiek vormt, dit geslacht heeft mede

[1]) Old mortality, hoofdstuk LXXI.

van Huet, Multatuli, Pierson, Vosmaer, later door de mannen van De nieuwe Gids, door tentoonstellingen van Fransche, Engelsche, Japansche kunst, een gezond internationalisme leeren kennen. Het zelfgenoegzame van voor vijftig jaar is verdwenen. Potgieters aanvallen op het heden, zijn verheerlijking van het verleden vooral hadden hoofdzakelijk gewerkt als een zoete wellustige prikkeling op zijn trage tijdgenooten, die nog altijd het best hun beeld vonden in de ganzen, wier voorouders het Kapitool hadden gered. Het nieuwe geslacht ging inzien, dat ze een kleine groep vormden tusschen de groote massa gelijkwaardige strijders, waarvan ze slechts door zwakke grenzen waren gescheiden, dat het oude onherroepelijk voorbij was, een genot om naar te kijken, een bezielend voorbeeld voor algemeene energie misschien, maar dan gekend in zijn volle realiteit zooals de historische wetenschap het bieden kon, niet als een opzettelijk didactisch poppenspel; ging begrijpen, dat er met nieuwe kracht en nieuwe middelen uit den schat, die internationaal eigendom was, meegestreden moest worden in het groote leger der menschheid.

Kon in zulk een sfeer nog een kunst bloeien, die het verleden zag als een leerschool van deugd, moed, ondernemingsgeest en geloof? De echte vaderlandsliefde werd een practische, die rekening hield met het heden, dat zooveel nieuws en grootsch bood, waarin anderen ons zoover vooruit waren. Er moest gewerkt worden om op gelijke kracht te komen met hen, die langs tal van nieuwe wegen den zege hadden behaald in handel en industrie, kunst en wetenschap. En de beste leerschool was het heden en de practijk.

Naast dit ruimere, vrije inzicht in de moderne tijden, in het nieuwe Europeesche gemeenschapsleven waren er andere belangen, die het stelselmatig aankweeken van een kunstmatige vaderlandsliefde tot een soort inwendige zending ver-

hieven. Werd hierdoor niet te meer de historische roman uit de oude school gestempeld met het merk, dat nu eenmaal aan traktaatjesarbeid verbonden is?

De nieuwe historische roman zou er niet een zijn om te leeren in den gewonen zin, zou zich niet langer bepalen tot het bijzondere in het leven en bedrijf van eenige min of meer bekende persoonlijkheden uit de historie, wier karakter en handelingen gebonden waren aan eenige historische feiten, waarop men nu eenmaal gaarne het volle licht liet vallen. Trouwens we zagen het, Bakhuizen reeds, meer nog misschien als wachter bij de historische wetenschap dan als kunstenaar, had het als met profetischen blik voorzien, had er als een zorgvolle gids heen gewezen : het algemeen menschelijke, daar lag het ruime terrein, waarop de historische roman zich bewegen kon, daar vond de kunst de haar onmisbare vrijheid, daar kon de fantasie onbelemmerd scheppen.

En zoo past de historische-romankunst ook volkomen in het spoor der groote beweging van '80. Het schoonheidsbegeeren, de passie om pure schoonheid te scheppen, om te wekken de zuivere schoonheidsontroering overheerscht al het andere. Er mag van die schoonheid onwillekeurig tegelijkertijd een reinigende ethische werking uitgaan, het zij. In dien zin zal goede kunst misschien van nature altijd didactisch zijn. Maar de schoonheid is het hoogste, het eenige.

Dit feit bepaalt eigenlijk h e t punt van verschil tusschen den ouden en den nieuwen historischen roman. Als Ary Prins zijn proza dicht, doet hij dit niet uit de aandrift om de menschen eens te laten zien, hoe b.v. een koning was in overoude tijden en om hen te laten genieten van dit historisch aspect. Hij zoekt schoonheid, die openbaart zich aan hem in wat hij droomt en weet van oude tijden. Die schoonheid grijpt hij, beeldt hij uit. Die schoonheid krijgt enkel een eigenaardigen glans en bekoring van het oude en vergane.

Dit is de lijn van de historische romankunst na '80. Zoo sterk sprekende algemeene invloeden van vreemde kunst, als die van Scott en anderen vóór '80, zijn daarin niet aan te wijzen.

Er is niet die gezochte, opzettelijke navolging als bij van Lennep in den bouw, in tal van kleine trucjes, maar er is een zeer sterk sprekende overeenkomst in beginselen, in idee met de groote Franschen, met Flaubert en met Villiers de l'Isle Adam, met den eerste vooral.

Flaubert is het niet in de eerste plaats te doen om historische juistheid, hoe zeer hij er ook naar gestreefd heeft in de schildering van alle uiterlijkheden, alle toestanden en omstandigheden voor de mise en scène van zijn Salammbô volledig gedocumenteerd te zijn. Vóór alles zoekt hij de emotie, de levende ziel. Hij is de realist, die zwoegt en streeft naar een onpersoonlijke kunst; hij biedt u geen aangename bedenksel naar theorieën of heerschende litteraire modes; hij zoekt het hart — le coeur révélateur — hij zoekt met zijn persoonlijkheid zelf het leven van zijn helden mee te leven. „Je donnerais la demi-rame de notes que j'ai écrites depuis cinq mois, et les quatre-vingt-dix-huit volumes que j'ai lus, pour être, pendant trois secondes seulement, réellement émotionné par la passion de mes héros. Zooveel is hem de emotie waard. „Il faut que la réalité extérieure entre en vous; à nous en faire crier, pour la bien reproduire."

In zijn Salammbô wil hij in tegenstelling tot Scott iets geheel nieuws maken, „fixer un mirage antique, appliquer à l'antiquité les procédés du roman moderne." En de eerste eisch daarbij is: waarnemen en uitbeelden, représenter en niet meer, geen beschouwingen in verband met eigen ideeën, geen conclusies. „Les plus grands génies et les grandes oeuvres n'ont jamais conclu. Homère, Shakespeare, Goethe, tous

ces fils aînés de Dieu comme dirait Michelet, se sont bien gardés de faire autre chose que représenter."

Dit is het groote verschil al met Scott en Hugo, die hun eigen persoonlijkheid leggen in hun werk, als rechter optreden tegenover de historie. Flaubert weerkaatst den aanblik van het heelal en ziet alle dingen in een eeuwig heden; een gebeurtenis van voor eeuwen en van vandaag, de Molochofferanden of een boerentrouwpartij van nu ziet hij met hetzelfde oog.

Voor de oude historische-romanschrijvers was de historie iets wat ver weg lag, iets doods dat men tijdelijk een factice leven kon trachten te geven, iets, wat hun interesseerde, juist omdat het dood was en ze het konden omhangen met het maskeradepak hunner historische wijsheid; het verschil met het heden was de hoofdzaak. Flaubert ziet juist de menschelijke eenheid voor alle eeuwen in zijn onpersoonlijke kunst en bovenal zoekt hij de schoonheid. Alles moet weer levend worden, levend met het leven van alle tijden. Wat blijvend is, wat niet sterft, het eeuwig menschelijke tracht hij in zijn kunst uit te beelden.

Terugkomend uit Tunis en Karthago van zijn documentatie-reis noteert hij in den nacht van 12 Juni 1858 in de geestdriftige extase levend van zijn toekomstig werk: „Que toutes les énergies de la nature que j'ai aspirées me pénètrent, et qu'elles s'exhalent dans mon livre. A moi, puissance de l'émotion plastique! Résurrection du passé, à moi, à moi! Il faut faire à travers le beau, vivant et vrai quand même. Pitié pour ma volonté, Dieu des âmes! Donne-moi la force et l'espoir [1]).

Onder deze invloeden is ook ten onzent de nieuwe histo-

[1]) Zie over de beteekenis van Flaubert als historischen romanschrijver o. a. Louis Bertrand, Gustave Flaubert, Paris. Mercure de France.

rische roman ontstaan. Een rechtstreeksche navolging was daarbij natuurlijk onmogelijk. Oorspronkelijkheid en persoonlijkheid zijn ook om deze onpersoonlijke kunst te maken een eerste eisch.

De beide hoofdwerken van Van Oordt, Irmenlo en Warhold, bevestigen dit nader, Irmenlo, dat eerste onzekere rondtasten als bij Drost in zijn Hermingard, Warhold met zijn sterke, vaste klimming in de eenmaal ingeslagen richting, het meesterwerk. Van Oordt en Drost beiden hebben zich verlustigd in dat machtig probleem der historie van de Westersche menschheid, dien overgang, dat op elkaar botsen van Christendom en Natuurdienst. Voor Drost wordt dit ten slotte enkel een verheerlijking van, een bezieling tot zijn eigen Réveil-geloof. Van Oordt bepaalt zich alleen tot de schoonheid in dien strijd zelve. 't Is alsof de strijd van zijn eigen tijd tusschen de begeerte naar een leven in en voor de natuur en de cultuur en verfijning der moderne tijden hem onbewust teruggevoerd heeft tot dien oerstrijd, diep in de middeleeuwen.

Grondige kennis van zeden en gewoonten, van rechten en gebruiken, van heel het duister leven dier dagen was ook voor hem onverbiddelijk noodig. Hij heeft den stoeren arbeid, dien dit van hem eischte, niet geschuwd. Zijn boeken zijn in hoofdzaak geheel „op de hoogte van de historische wetenschap". Maar wat hem aandreef was enkel de schoonheid, de dramatiek der worsteling. Niet de lust om een zoo getrouw en conscientieus mogelijk beeld te ontwerpen van maatschappelijk en godsdienstig leven. Dat was hem bijzaak, een bijzaak, die echter zijn volle belangstelling had, en behoorlijk tot haar recht moest komen.

Dit ééne principieele verschil met zijn voorgangers openbaarde zich natuurlijk in allerlei richtingen, in heel den bouw van zijn werk. Van Oordt spreekt niet over historie en

historische feiten. Hij begint niet met u voorzichtig in te wijden, u uit te noodigen u zooveel en zooveel eeuwen terug te denken, toen alles zoo geheel anders was dan nu, met tal van pagina's vol te schrijven, die evengoed in een zuiver historische studie konden staan.

Hij zet u eenvoudig direct midden in het oude leven, of het ons eigen leven was ; laat alles gebeuren of het nog dagelijks zoo om ons heen gebeurde, zonder eenige zinspeling op verschil met het heden. Den tijd, waarin zijn verhaal precies „speelt", laat hij u zelf maar bepalen, als gij er belang in stelt. Historische persoonlijkheden hebben nauwelijks deel aan de handeling. Even verschijnt een machtige keizer en Van Oordt vindt het niet noodig u te verbergen, dat het Karel de Groote is; een enkele bisschop, een Rixfried, een Boudewijn. Welke? Gij moet er uw boeken op naslaan, als ge het bepaald weten wilt. De moderne historische-romankunst veronderstelt, dat ge uw historie kent en dat een enkele toespeling genoeg is, om u in den tijd te verplaatsen en wie ze niet kent, moet aan die enkele toespeling maar genoeg hebben om zich het noodige decor te fantaseeren. Van Oordt denkt er niet over, oude woorden of archaïstische wendingen te gebruiken — tenzij een ding enkel met een ouden naam kan worden aangeduid. Hij blijft de moderne artist met zijn rijke, plastische moderne taal, zijn moderne stijltechniek, is soms zelfs lichtelijk precieus.

Door deze manier van doen bereikt hij, dat al het historische hier aandoet als een van zelf sprekende bijzaak. Niemand krijgt ook maar een oogenblik den indruk van een angstig zoeken naar de zoogenaamde min of meer beruchte couleur locale. We leven het reëele leven mee, gezien in zijn algemeene menschelijkheid door een modernen mensch en kunstenaar, die zich als zoodanig geen oogenblik verbergen wil.

Dat hij ons daardoor, vooral in het nog zoo onvaste Irmenlo wel eens sensaties en denkingen uitbeeldt, waarvan we wel mogen aannemen, dat ze bij de menschen dier oertijden niet tot volledig bewustzijn kwamen (met name Gonda in Irmenlo is te zeer een moderne vrouw) valt niet te loochenen. Maar we blijven daardoor ook behoed voor het onaangename gevoel een nagemaakte wereld voor ons te hebben.

Van Oordt staat tot Drost en Bosboom-Toussaint als de klare heerlijkheid van Der Kinderen's Processie tot b.v. een oud historiestuk als de Israëls van 1855 : Margaretha van Parma en Willem van Oranje.

Hoe Van Oordt de historische werkelijkheid uitbeeldt, zien we uitstekend uit een bladzijde als deze :

„In 't Hornlosche woud tusschen Irmenlo en Telgud werd de ding gehouden, een geboden ding, waarvoor de markgenooten door Brunar, den dingbode, waren opgeroepen. Tusschen begroeide heuvelen lag de maalstede, een groote kuil, waar de mannen zich schaarden om de dingplaats, omheind door met koorden verbonden hazelroeden, 't aan Wodan gewijde hout.

„Tegen den westelijken heuvel, aan den voet eener linde, zat de schout als rechter, den ontschilden rechterstaf in de hand, den rechtervoet over den linker, onbewegelijk, hoog verheven, 't gelaat naar 't Oosten, van waar het licht kwam. En beneden hem waren de oldermans in hun zetels van zand. Den mantel trotsch over schouders en armen, staarden ze over den ommestand heen, zooals sedert onheugelijke tijden hun vaderen gedaan hadden, van vader op zoon de wijsheid overdragend, die thans in hen leefde als water eener altijd wellende bron.

„Aan de Zuidzijde, aan den ingang stonden Warnef en achter hem de Kerkheer als bruidswerver met zijn twaalf getuigen. De gelaatstrekken bleek-gespannen, de gebaren

onberispeijk afgemeten, bracht Warnef zijn klachten omhoog."

Ge kunt er gerust de nieuwste werken over naslaan [1]). Zoo was het bij een rechtspleging der oude Germanen. Maar Van Oordt geeft u dit niet als historie. Hij zet het u eenvoudig voor zooals hij u een zitting van het kantongerecht zou geven.

Tegenover het Christendom en Heidendom staat hij vrij en onbevooroordeeld, beide zijn hem verschijnselen in het leven der menschheid. Al de gebreken en zwakheden van het Christendom zijn in zijn boek reeds aangewezen. De weelde der kerkpracht had Alkwert geslagen met hulpeloosheid en hem, in zijn hart nog heiden, doen hangen naar het Christendom. Hij laat in die oude tijden de kiem reeds werken, die het Christendom tot een koud sociaal instituut maken zou. De mysterieuze, reine Natuurdienst komt telkens krachtig en waardig uit tegenover het nieuwe. Maar toch van het werk van den fijneren geest, van het zuiverder gevoel gaat tegenover de brute oerkracht een onweerstaanbare aantrekking uit. Alkwert, de zwakkeling, in zijn weifelen, wordt er krankzinnig onder en de fiere Woonfred zelfs, de hoog heerschende heidenpriester, hij m o e t er heen, hij w i l met eigen oogen dat kamp van den Christenkeizer zien. „Armoedig naar de zwaar belaste boomtoppen starend, ging hij met armoedig-bedachtzamen tred tot in der woudbewanding stemmige schemering, waar hij zijn lijf ter ruste leunde tegen een stam, terugdringend zijn waakzaam leven, een gedachtesmeulen, ontstoken tot een siddervlam, een siddervreezen voor de stil opklachtende zangen der Christenen en hun eendrachtelijke kracht, die den verspreiden moed der zijnen zou dooden en Irmenlo doen branden tot een reuzentoorts." En als hij gezien heeft, m o e t hij in het kamp

[1]) Zie o.a. Paul's Grundriss der Germanischen Philologie, III², p. 206.

tot den keizer, waar hij zijn dood vindt als heiden, die niet bukt, in starren onwil zich schrap zettend tegen de lokkende slavernij.

Pakkend komt Van Oordt's realisme uit o.a. in deze doopscène: De kerkheer vindt voor de kerk een man, die vraagt om Christen te worden. „Maar de kerkheer zag hem toornig aan: „Heb ik de doopvont niet buiten de kerk laten plaatsen, omdat ge u schaamt gekerstend te worden ten aanschijn der vromen? — In plaats van onder kerktijd te komen, sluipt ge hierheen in uw binnenste voordeelen beramend. Ik zie 't! Ge denkt 't eeuwige leven te stelen. Dieven, Dieven! Waar zijn de tienden, die ge de kerke schuldig zijt? Ik ontving ze nooit. Ga heen, ontheilig deze plaatse niet. De aarde brandt onder mijn voeten."

Zijn gestalte had zich hoog dreigend opgericht. Zijn arm was uitgestrekt, bevelend, dat de Irmenloër heen zou gaan.

Maar deze bleef halsstarrig in de doopvont staren: „Heer, ik wil gedoopt worden, zooals de anderen, in naam des Alvaders. De tienden zal ik brengen en ook een mud tarwe van de beste, die ik heb."

Zich over den Irmenloër buigend, keek hij naar de uitdrukking van zijn gelaat en dan sprak hij: „Ge liegt en bedriegt me!" Maar de Irmenloër, steeds in geknielde houding schudde langzaam 't hoofd: „Heer, ik wil Christen worden. Ik zweer 't bij Wodan, Donar en Fraho!

„Zwijg, zwijg! Ik kan die duivelsnamen niet hooren. Morgen wacht ik de tienden. Gij bezit een hoeve met omliggende velden. Gij hoort 't. Ik weet alles. Kleed je uit." En zich omkeerend, liep hij naar zijn kamer, waar hij de deur der kerk opende en luide riep: „Brunar, Brunar, water, gewijd water!"

Een bezem in de hand kwam Brunar uit de kerk aanslenteren.

„Water, water," riep de kerkheer.

Hij wierp den bezem weg en snelde heen, terugkomend met een emmer, dien hij in de doopvont leegde.

„Stap in," riep de kerkheer ongeduldig. De Irmenloër stapte bibberend in de doopvont, de armen tegen 't lijf, de handen voor zijn oogen, in afwachting van 't wonder, dat hem wasschen zou tot Christen.

De kerkheer deed 't water over 't hoofd van den man afdruipen, driemaal, driemaal roepend met een vrome zwelling in de stem : „Ik doop u tot Christen — in nomine patris — et filii — et spiritus sancti. —"

De plechtigheid volbracht, ging hij naar binnen en zette zich neer, de armen over de knieën, 't hoofd schuddend over menschen, die vroegen naar den doop en dan heengingen, zonder te denken aan den kerkheer. Dorstig geworden, nam hij een kruik op, schepte er mee in een ketel, waarin zijn arm verdween. De kruik schraapte langs den bodem. De ketel was leeg en zich mistroostig neerzettend, mompelde hij : „Geen bier!" [1])

Zet daar nu tegenover die andere doopscène uit Hermingard in haar fijne sentimenteele romantiek en beter dan door alle redeneering voelt ge den afstand, die tusschen beide ligt :

„Nu ging men tot de eigenlijke plegtigheid over: de armen om elkanders hals geslagen, traden de vrouwen naar de kleine beek ; Thimotheus geleidde zijn' blinden voedstervader derwaarts. Nog eens stelde Caelestius aan de doopelingen levendig al de gewigtvolle verpligtingen voor, die zij, in dezen ure, op zich zouden nemen, en vraagde het haar ernstig af, of zij zich, onder het oog des Alwetenden, plegtiglijk voornamen, het beledene onwankelbaar vast te hou-

[1]) Irmenlo I, p. 124 vlg.

den; en toen nu de vrouwen, van heilige aandoening vervuld, haar toestemmend ja geantwoord hadden, toen zij, tot de enkelen in het water gedaald waren en het gebogene hoofd ten westen gekeerd, tranen van zaligheid en van ootmoed storteden, toen rigtte Caelestius zich plegtstatig op, doopte de hand in het vaatwerk, hetwelk Timotheus hem aanbood; driemaal sprenkelde hij het water op hare lokken, en driemaal schitterden de heldere druppen, als zacht vonkelende parelen, terwijl de grijsaard de wijdingswoorden, in den gewonen vorm, uitsprak.

„Op hetzelfde oogenblik verlichtte een flauw weêrlicht de lucht, langzaam en statig rolde in het verschiet de donder en loste zich in het dof weergalmen van talrijke echo's op. De boomen ruischten en toch bewoog geen ademtogt van den wind het gebladerte. Godsdienstige huivering, als omzweefde hen de Godheid, vervulde aller boezem. Onbewegelijk hielden de gedoopten elkander omarmd. Zegenend spreidde Caelestius zijne handen over haar uit. Timotheus was op de knieën gezonken, geen hunner die niet bad ; dat was een oogenblik van zaligheid." [1])

Men heeft Van Oordt om zijn realisme en de zorgvuldige cultuur van zijn taal meermalen naast Flaubert genoemd. En terecht.

In Warhold vooral is in volle klaarheid en eenvoud de werkelijkheid in haar teere schittering of felle opvlamming, haar kalm kabbelende rust of brandende verschroeiing gezien en uitgebeeld, zonder eenige romantische versiering, zonder eenige poging om haar te dwingen onder welke wet ook, verklankt in een taal als van Flaubert, wel-overwogen, gaaf

---

[1]) Hermingard, p. 185. Zoo leze men het huwelijksfeest van Siegbert en Hermingard, naast dat van Woonfred en Gonda in Irmenlo.

en onaantastbaar, kleurrijk en zwellend in pure rythmen [1]).

Hoe geweldig is de schildering van den forschen, naieven beestmensch Kostijn van Buchorst, die ongevoelig voor 's bisschops vermaningen door een ingetogen leven in een klooster tot inkeer komen moet :

---

[1]) Men heeft nogal wat aan te merken gehad op de taal van Toussaint; men sprak van slordig en ondoordacht en soms met reden. En toch heeft ze prachtige bladzijden geschreven, rustig in zachte arceeringen. 't Was mij meermalen, of ik bij Van Oordt Anklänge vond aan haar taal. Waar het in zit, is uiterst moeilijk te definieeren. Ik kan mij vergissen, maar mag ik als voorbeeld een bladzijde afschrijven: „Eilieve, me jonkvrouw! Gij ziet toch niet bij toeval aan mij een slipje kardinaals-purper, noch dit, dat ik in verstrooiing den voet heb gestoken in een bisschopspantoffel? Ik heb het nog niet verder gebragt dan tot den graad van doctor in de Godkunde; maar ziet gij, de allerhoogste rang in onze kerk, daartoe ik hoop te komen, is die van leeraar en kerkdienaar, die geenerlei wereldsche eerbewijzing mag wenschen of aannemen, en die zich door niets behoeft te onderscheiden van de leeken, dan dat hij, niet met schijn van woorden, maar met daad van hulpe, zich aller dienaar en gewillige toevlugt betoont.

Met gunst, me jonkvrouw! ik zou u ootmoedig de handen kussen, als andere jongelieden, zoo ik niet" — en hij verbleekte een weinig, „op dit punt — m ij n e opinie had, die intusschen voor geen ander behoeft te gelden!" En, ziende dat zij terugtrad, met een diepen blos, sprak hij zacht, terwijl zijn bewegelijk gelaat den zweem van ironie wisselde voor een uitdrukking van weemoedigen ernst: „Gij moet wat toegevelijk geduld met mij hebben; ik zal zeventigmaal zeven keeren zondigen tegen de gewone wetten der beleefdheid. Vergeef, zoo ik u krenkte; doch weet gij? ik kan niet zien zonder spijt en bedroefdheid, eene jonkvrouw van zóó hooge geestgaven en zóó rijke kennis, zich zóó bekrompen vasthechtende aan zekere uiterlijkheden, die de eerste helft dezer Christelijke eeuw reeds heeft trachten te niet te doen, en die tot heden nog niet zijn uitgerukt uit de harten der Christenen" (Leyc. in Ned. III, 212). Een dergelijke lichte invloed van studie zou natuurlijk niets afdoen aan Van Oordt's oorspronkelijkheid. Merkten we niet hetzelfde op bij Drost en Potgieter?

„Hij opende het raam. En wijduit gingen zijn blikken. Hij zag de wolken als schuim van pas gemolken melk aandrijven over den heuvel en beneden de dennenboomen, slank uitgegroeid met een zachten boog, wijkend voor den wil van den wind, achter elkaar aanrijen, het naaldenloof bewogen tot een suizing, die als een oud verhaal van levensdaden ontroerde.

„Hij drong zijn hoofd naar buiten en zoog de versche lucht als een ongekende heerlijkheid binnen. Hij proefde het geurig scherpe hars der boomen, het broeiig rotte van doode bladeren en de voedzame stooflucht der aarde, der goede aarde, die den mensch leven deed, die alles voor den mensch voortbracht, brood en vruchten, van alles wat hem te stade kwam ook dat waarvan men het bier kon brouwen. En een heete dorst verdroogde zijn verhemelte. Hij rekte zijn hoofd verder naar buiten en de wezenloos versneden lippen openend, stak hij de tong uit, likkend aan de lucht.

„Rood dooraderde zijn oogen, strak aan spanden de trekken over zijn gelaat en het hoofd neer, hangend over het venster, lag het daar levenloos als een afgehouwen kop.

„Maar dan weer oplevend, werkte hij zich met de schouders en armen naar buiten en zijn bovenlijf uithalend, schreeuwde hij, dat hij drinkende nog niet gedronken had, dat de duivel hem bezocht, hem kwelde. Hij verlangde naar bier en zijn gelaat hoog uit, schreeuwde hij om bier, bier, geen water, geen verachtelijk, kil koud water, maar bier, bier! Zijn stem zwol aan tot een daverend geluid en na een stilte steeg ze tot noodkreten, kreten van lang beheerschten nood, die uit dien grooten kloostersteen, die steenen doodkist, klonken als hulpgeroep van een daarin levend begravene" [1]).

---

[1]) Ik had alleen de uitgave in De XXe eeuw ter beschikking, aldaar 12e jrg. II, p 84.

Dit is niet enkel de zuivere, trouw uitgebeelde werkelijkheid zonder meer. Ik vergeleek Van Oordt bij Derkinderen. Zooals deze de strakke soliede realiteit zijner menschen en dingen omzweeft met de verinniging van zijn gevoel, omhuift met het waas zijner dichterlijke aandoening, zoo ook Van Oordt. Zie hier in deze ontmoeting tusschen Warhold en Janne, de dochter van Kostijn:

„Groetend zette hij zich tegenover haar neer en zag zwijgend, hoe uit het schemerpaars gewaad, zoo vouwenrijk om haar gelegerd, haar leest uithalmde in wit satijn, doorvloeid van paarse leliën, wier bloemenbladeren lipten naar den hang harer haren, en hoe daarboven tusschen verschrompelde takken, de witte bloesems wijduit, gereed waren weg te vlinderen naar den blauwen hemel. En toen hij nog steeds haar hoofd bijzijden neigen zag, reisde een vreemd gevoel over hem heen, zijn zwakte rafelde uiteen, een licht ging in hem op, een klare herinnering, dat hij het beeld van haar zóó in een machtig levenden droom in de Sint Salvatorkerk had gezien. En bewogen riep hij:

„Jonkvrouw, wat zijt ge in uw zwaarmoedige schoonheid als een manestraal tusschen wolken verdiept?"

„De vouwen van haar gewaad, die als versteend om haar lagen, bewogen zich, haar leest wiegde zorgelijk voorover en toen ze 't hoofd ophief, klokte het in haar keel, sprongen tranen uit haar oogen ; en terwijl ze haar weenen in kleine slokjes uitbracht, met de bleekzijden handen de tranen helpend, kwam er een licht gesuis, een windgerucht door de gaarde. De boomen stuifden, en ook de boom, waaronder zij zat, loosde zijn bloesems, die zachtjes om Jannes hoofd en schouders dobberden en dan vergingen in de vouwengolvingen van haar paarsig gewaad.

„Bij haar door den bloesemregen verreinde schoonheid en het gelui harer smart voelde Warhold zich van alle banden

ontheven en zacht gedreven door den zucht, zijn gevoel aan haar droefheid te paren, vroeg hij haar op heimelijken toon, waarom ze weende?

„Haar gelaat in de handen, liet ze zich voorover gaan al stamelend: „Nu eerst, na zooveel nachten hoor ik uw stem weer liefelijk gaan en daarom kan ik de klacht mijner ziel niet inne houden en pleng mijn vreugdetranen." [1])

Dit is nu het mysterie van Van Oordt's kunst, dat in zoo'n tooneel volkomen de teere schoonheid leeft der primitieven, dat deze schildering een ontroering wekt, als die van een Van Eyck uitgaat, dat hij de zuivere sensatie van een sproke van Beatrys nabijkomt, zonder dat hij ook maar één oogenblik zijn moderne mensch-zijn heeft verloochend, ook maar één oogenblik zijn rijke, plastische, verfijnde taal van modern kunstenaar heeft verwrongen tot namaak van een vroeger idioom, zonder dat hij ook maar de minste historische reminiscensen opzettelijk behoeft wakker te roepen, of door eenige verklaring of opheldering den indruk behoeft te storen. Daarvoor is een diep inleven in den geest der oudheid noodig geweest, maar wie het dan uitbeelden kan als hij, is een groot kunstenaar.

In Warhold staan dezelfde beide machten tegenover elkaar als in Irmenlo, Christendom en Natuurdienst, maar in Warhold vier eeuwen later. Beide bruter, minder naïef ; de strijd om de macht en om de stoffelijke belangen, die daaruit voortvloeien, is sterker gepronunceerd ; het lage egoïstische treedt feller naar voren. Alles draait om de tienden en nog eens de tienden. Maar waar Van Oordt den strijd der partijen bruter maakt, verinnigt en verfijnt hij hem in twee individuen, in Warhold met zijn Christelijke idealen, in Janne met haar zuiver natuurleven als vrouw.

---

[1]) XXste eeuw, 12de jrg., I, p. 150.

Warhold, de schout, gaat mee met de zending van den Utrechtschen bisschop om de oproerige en weerbarstige heeren der Veluwe gedwee te maken, want, zegt hij, tot zijn liefste, de dochter van den wever Hubertus: „boven alles ben ik uitgelezen, in wijder velden mijne krachten te pooten, want, Ursula, ik voel hier aan mijn hart den brand van een nooit uitgewaaide vlam, die ik nu liefde noemen zal. Liefde tot alles, tot den mensch, tot dier en boom, tot alles, wat, door de schepping heilig, zich wederom aan deze liefde heiligt." [1])

Hij gaat met zijn rijken dadendrang, zijn alomvattende liefde, zijn mysterieus geloof, dat zijn zinnen streelt en hem bij wijlen in extatische verrukking brengt. Hij gaat en valt, valt steeds dieper. De machten der aarde rukken hem neer, binden zijn zinnen. Eerst Janne, die hem in onderdanige liefde verheerlijkt, dan Machteld, die hem voor zich doet krimpen in geilen lust, dan Elsebeen, die hem bespot en die hij veracht, sleuren hem weg van zijn idealen in een leven van beurtelings zoete of fel schroeiende zinnelijkheid. En als hij ten slotte terugkeert tot Janne, na woeste omdoolingen, hysterischen strijd, in haar ten minste een schoone aardsche, zinnelijke liefde vindt, dan laat zijn brandend erotisch begeeren hem nog steeds niet los:

„Bij elke ademing steeg een heete begeerte in hem op en dreef hem voort, menschen en dingen ziende als door een waas, naar boven tot de spinster, bij wie hij zijn door Janne opgewekte liefdesbegeerte in knellende omarmingen, in felle ontginning van wederliefde voldeed." [2]) En als Janne hem in de armen harer spinster vindt, dan dat koel berekend betoog, schijnbaar te modern, maar toch geheel geworteld

[1]) T. a. p., I, p. 6.

[2]) T. a. p., II, p. 214.

in de oude Germaansche wet, dat voor den man geen echtbreuk bestaat, maar enkel voor de vrouw : [1])

„Ge moet hierover niet denken, want denken graaft rimpels in het gelaat en argwaan in het hart en het brengt valsche beelden in de gedachte. Ge moet u zelve ongekrenkt en ongekreukt in mij weten en de spinsters ongemoeid aan haar arbeid laten. Ze hebben geen schuld aan de uitwerking dezer wet, een wet voor allen."

Warhold twijfelend aanziende, voegde ze haar handen te zamen en dan als in een droom prevelde ze : „Ik zal het niet doen." — — En onder een langzaam loomen zwaai harer hand ontging ze haar droomerij en met een matten glimlach, minnelijk groetend bezijden over haar schouders heen, verliet ze de zaal [2]).

En ze kwijnt weg, tot ze haar dood gevonden heeft in de gracht.

Warhold zinkt steeds dieper, verschroeid en verteerd door zijn erotische visioenen, telkens weer opgezwiept tot hysterische daden, plundering en moord in woeste passievaart, tot hij, ook lichamelijk vernietigd, terugkomt in zijn stad, waar hij verder gesloopt wordt, zoowel door zijn godsdienstige extase, zijn visioenen, door erotiek ontheiligd, als door een leven in de laagste ontucht.

En tot zijn laatste dagen toe, als hij hulpeloos opgenomen is door dienzelfden Hubertus, den wever, klinkt het met zwakke stem tot Ursula, zijn eerste liefde : „Zie, Ursula, hier in mijn hart voel ik een nimmer uitgedoofde vlam, die ik nu liefde noemen zal, liefde tot alles" .... Strevend en hoopvol willend tot het laatste, tot de wederopneming in het kerkelijk verbond, de genade in den Sint Salvator, waar hij

[1]) Paul's Grundriss, III², n. 161.

[2]) XXste eeuw, 12de jrg. II, p. 216.

zijn eerste visioenen aanschouwd heeft en waar hij ten slotte sterft. Die opneming in de genade der kerk is voor Van Oordt wel enkel een symbool van de genade, voor zoover die denkbaar is in welken vorm dan ook, voor ieder, die tot het uiterste, het hoogste gewild heeft, al is hij ook door onmacht bezweken in den strijd.

Dit boek Warhold is een machtig en rijk boek, waarvan ieder woord moet geproefd worden, waarvan we, voorzichtig speurend, eerst langzaam den vollen rijkdom leeren voelen en begrijpen. Hier wees ik slechts op dat wat voor ons doel de hoofdzaak is ; ik wilde laten zien, hoe deze historische roman geeft het leven, het algemeen menschelijke, dat van alle tijden is, het grootsche drama van de ziel, die, door een geweldigen drang naar het goede gedreven, snakkend naar de hoogste en heiligste liefde, torsend het opperste geluk voor allen en alles, wordt gerukt in het slijk, gesleurd door de krachten der aarde in de diepste vernedering en hulpelooze verootmoediging. Als op Saint Julien l'hospitalier rust op Warhold een onverbiddelijk fatum, dat hem telkens weer neerstoot, tot hij vindt de rust in opperste genade.

Dit drama kan in alle tijden, in alle levensverhoudingen, ook de meest moderne, gedacht worden. Maar men gevoelt, hoe, juist in dit meer primitieve leven der middeleeuwen, in die zooveel minder gecompliceerde maatschappij, waarin nog niet alles is vervlakt en vervaagd, waarin men nog niet twijfelt, of zonde wel zonde is, waar plaats is voor groote spontane daden, waarin nog een kerk en een geloof heerschen met zooveel meer imponeerende universeele macht tegenover den zwakken sterveling, die zich in haar voelt opgenomen, dit drama zooveel puurder en forscher moet uitkomen.

Zoo werd Warhold niet een historische roman om de historie, om deugd of om geloof, doch deze roman, dit zoeken naar schoonheid, werd noodwendig een historische roman,

omdat hij dan zooveel schooner en rijker tot zijn recht kon komen.

Wanneer we dit goed inzien, behoeven we ons niet te verbazen — zooals sommigen zich hebben verbaasd naar aanleiding van Van Oordt's werk, — dat in een oud vergeten genre nog weer iets schoons werd voortgebracht. Dit is geen n a b l o e i van een oud genre, zooals sommigen het hebben genoemd. Ten Brink's aardige novellen uit de letterkundige historie zijn een nabloei, als men wil.

In Van Oordt is het nieuwe tegenover het oude.

Zooals de stand van zaken thans is, zou ik bijna willen beweren, dat de historische roman moeilijk meer een genre apart kan genoemd worden. Het is een roman als elke andere, een greep uit het leven, het algemeen menschelijke in schoonheid gezien en uitgebeeld, om esthetische motieven gedacht en gevoeld in oude tijden en verhoudingen. De historische romanschrijver is niet langer de soms weerspannige slaaf der historie; de historie is zijn dienares geworden, die onderdanig en hulpvaardig, zich op den achtergrond houdend, aanbrengt, wat tot kennis van de economische, sociale, maatschappelijke toestanden, waarin de helden van 's kunstenaars verbeelding leven, ter beschikking moet zijn. Een half historisch, half legendarisch vorst met zijn omgeving, een Romeinsch keizer, een Egyptische pharao, of een dichter zelfs mag ook thans nog de belichaming worden van een schoonheidsdroom, over het algemeen zijn de groote acteurs van de wereldtragedie, wier doen en laten in archieven en bibliotheken, uit kronieken en tractaten, pamfletten en verslagen, protocollen en brievenverzamelingen door het koele verstand kan worden gewikt en gewogen en met eenig vertrouwen van de waarheid zoo dicht mogelijk nabij te komen, kan worden beredeneerd, het uitsluitend eigendom der historische wetenschap geworden en

aan den beoefenaar van deze stelt ook de kunst hare eischen.

Is het niet, of van Moerkerken in zijn voortreffelijke De Bevrijders naar het program gewerkt heeft van Bakhuizen, die met diep juist inzicht reeds voor tientallen van jaren het terrein aanwees, waar nog wat te doen bleef voor den historischen roman ,,de toestanden en handelingen van het dagelijksch leven met hunne nameloze en ongenoemde lijders en bedrijvers." Daar is de meeste ruimte voor het algemeen menschelijke. Hoe uitstekend is in David van Wijck het schichtige, slappe, bloedelooze, belangzuchtige van den Hollandschen burger onder de Fransche overheersching geteekend tegenover den ruim denkenden, wijsgeerigen, cosmopolitischen Jacob ter Wisch; het keutelige hokvaste tegenover het onbezorgd avontuurlijke. En tusschen deze twee polen wentelt een gansche maatschappij, die in rustigen toon, strak en streng van lijn als de Empire-meubelen is geteekend. Al de beginselen, die Flaubert bij den opzet van zijn Salammbô vaststelde, hebben ook Van Moerkerken geleid.

Het werk van Van Schendel in zijn vrijer verbeelden, zijn wijder droomen, zijn verfijnder taal staat misschien dichter bij Akëdysséril of bij St. Julien. Maar dit geeft geen verschil in methode, enkel in toon. Het wondere en bovennatuurlijke wordt er eenvoudige klaarheid, het is de rustige, verfijnde teekening der verbeeldingen met hetzelfde realiteitsbesef en den onpersoonlijkheidsdrang als in Madame Bovary.

Weer anders: Vermeylen in zijn Wandelende Jood, Timmermans in zijn Kindeken Jezus. Zoo mogelijk meer dan alle anderen nog zoeken ze de realiteit en het zuiver menschelijke. En daartoe gooien ze heel de beruchte couleur locale overboord, ze schoppen ze van zich, om onbezorgd de methoden te volgen van de groote schilders van hun stam,

die met zulk een klaren werkelijkheidszin de ziel der dingen wisten te grijpen, zich niet bekommerend om uiterlijke toevallige vormen, het levende algemeen menschelijke wisten uit te beelden. Maar laat ik eindigen, hoe verlokkend ook een nadere beschouwing is van al wat in onzen leeftijd in Holland op het gebied van den historischen roman is voortgebracht.

't Was enkel mijn bedoeling het nieuwe tegenover het oude te doen uitkomen, niet de moderne historische-romankunst in Nederland in haar geheel te overzien.